

TAMPEREEN YLIOPISTO
Taloustieteiden laitos

**KUVAUS SISÄISEN VALVONNAN JA RISKIENHALLINNAN
JÄRJESTELMIEN PÄÄPIIRTEISTÄ – LISTAYHTIÖN JA
TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMASTA**

Yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2010
Ohjaaja: Lili Kihn

Antti Rönkkö

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Taloustieteiden laitos; yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Tekijä:	RÖNKKÖ, ANTTI
Tutkielman nimi:	Kuvaus sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä – listayhtiön ja tilintarkastajan näkökulmasta.
Pro gradu -tutkielma:	85 sivua, 9 liitesivua
Aika:	Helmikuu 2010
Avainsanat:	Corporate governance, arvopaperimarkkinalaki, Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi, tilintarkastus

Lakisääteisiä menettelytapoja täydentämään luoduilla corporate governance -suosituksilla on yhtenäistetty listayhtiöiden toimintatapoja ja sidosryhmille annettavaa tietoa sekä pyritty antamaan kokonaiskuva suomalaisten listayhtiöiden hallinnointijärjestelmän keskeisistä periaatteista. Suositusten tavoitteena on ollut, että suomalaiset listayhtiöt noudattavat korkeatasoista kansainvälistä hallinnointitapaa. Lokakuussa 2008 julkaistiin aiemmat corporate governance -suositukset korvannut Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi, minkä myötä corporate governance -raportointi on noussut jälleen huomion keskipisteeksi taloudellisessa raportoinnissa.

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodiin sisältyy listayhtiöille uusi raportointikokonaisuus, Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä (Corporate Governance Statement). Merkittävimpana uutena raportointivaatimuksena listayhtiöiden tulee laatia kuvaus liikkeeseenlaskijan taloudelliseen raportointiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Hallinnointikoodin raportoinnivaatimusten täyttämisen avuksi esiintyi kysyntää sovellusohjeelle, erityisesti taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvauksen laadinnalle. Suomalaiset listayhtiöt eivät ole aiemmin olleet velvoitettuja julkisesti raportoimaan taloudelliseen raportointiinsa liittyvästä sisäisestä valvonnasta, hallinnointikoodin velvoittamassa mittakaavassa.

Tämän tutkielman tavoitteena on kartoittaa tietämystä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadinnasta, sisällöstä ja muodosta sekä kuvaukseen kohdistuvasta tilintarkastajan tarkastustyöstä. Tutkielma syventyy Corporate Governance Statementiin sisältyvän taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvaukseen ja sen tarkastukseen osana tilintarkastajan suorittamaan tilinpäätöksen tarkastustyötä.

Tutkielman empiirisessä osassa tehtyjen asiantuntijahaastatteluiden pohjalta esitetään näkemyksiä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen sisällöstä ja muodosta, kuvauksen laadintaprosessista sekä tilintarkastajan toimenkuvasta kuvausta laadittaessa ja tarkastaessa. Uuden raportointivaatimuksen sisällöstä ja tulkinnasta haluttiin kartoittaa asiantuntijoiden näkemyksiä, sillä suomalaisen listayhtiön taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen muoto ja tarkempi sisältö olivat tutkimushetkellä vielä määrittelemättä. Harva suomalainen listayhtiö oli tilikauden 2008 vuosikertomuksessaan julkaissut Corporate Governance Statementin.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	4
1.1 Aiheen tausta ja keskeinen kirjallisuus.....	4
1.2 Tutkielman tavoite.....	7
1.3 Tutkielman keskeiset rajaukset.....	8
1.4 Tutkielman merkitys	9
1.5 Keskeiset käsitteet.....	10
1.6 Tutkimusmetodologia ja aineistonkeruumenetelmät.....	16
1.7 Tutkielman rakenne.....	18
2 LISTAYHTIÖN TALOUDELLISEN RAPORTOINNIN SISÄINEN VALVONTA, RISKIENHALLINTA JA TILINTARKASTUS.....	20
2.1 Kansainväliset corporate governance –suositukset.....	20
2.1.1 Euroopan unionin vaikutus corporate governanceen	20
2.1.2 Kansainväliset corporate governance –käytännöt.....	20
2.1.3 Sarbanes-Oxley -laki	21
2.1.4 Combined Code on Corporate Governance	24
2.1.5 Ranskan corporate governance -koodit ja Ranskan kauppalaki.....	28
2.1.6 Svensk kod för bolagstyrning.....	30
2.2 Corporate governance -suosituksen kehitys vuosina 1997 - 2007.....	32
2.2.1 Arvopaperimarkkinalain muutoksen myötä velvoitteeksi.....	34
2.2.2 Arvopaperimarkkinayhdistys hyvän hallinnointitavan valvojaksi.....	38
2.3 Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008.....	39
2.3.1 Koodin rakenne.....	40
2.3.2 Comply or Explain -periaate.....	41
2.3.3 Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä	42
2.3.4 Kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta	44
2.3.5 Huomioita vuosikertomuksissa julkaistuista kuvauksista	45
2.4 Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan raportoinnin nykytila Suomessa	46
2.5 Tilintarkastusprosessi ja tilintarkastajan raportointivelvollisuus.....	48
2.5.1 Hyvä tilintarkastustapa	48
2.5.2 Tilintarkastajan lakisäätteiset tehtävät osakeyhtiössä.....	49
2.5.3 Tilintarkastusstandardit ja suositukset.....	50
2.5.4 Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa	51
2.5.5 Tilintarkastusta koskevien kysymysten kommunikaatio hallintoelinten jäsenten kanssa ja hallinnon tarkastus.....	52
2.5.6 Yhteisön ja sen toimintaympäristön käsittäminen sekä olennaisen virheen tai puutteen riskien arviointi	53
3 EMPIIRINEN OSUUS JA MENETELMÄT	59
3.1 Empiirisen tutkimuksen tavoitteet.....	59
3.2 Empiirisen tutkimusaineiston taustaa	59
3.3 Kohdeyrityksen esittely.....	60
3.4 Aineiston kuvaus	60
3.5 Kuvauksen sisältö, dokumentaatio ja laadintaprosessi.....	62
3.5.1 Kuvauksen muoto ja dokumentaatio	62
3.5.2 Kuvauksen hyöty sijoittajalle.....	64
3.5.3 Kuvauksen suositeltava esittämispaiikka vuosikertomuksessa.....	65
3.5.4 Kuvauksen laadinnan tueksi vaadittava dokumentaatio.....	65
3.5.5 Kuvauksen laadinta konsernitason tasolla	67
3.5.6 Kuvauksen laadinnan työnjako ja roolit.....	67

3.5.7 Sisäisen valvonnan säännöllinen päivitys	68
3.5.8 Hallituksen ja tarkastusvaliokunnan rooli ja työnjako kuvauksen laadinnassa	70
3.6 Tilintarkastajan tehtävät ja rooli kuvauksen laadintaprosessissa	72
3.6.1 Kuvaus tilintarkastajan näkökulmasta ja tilintarkastajan rooli	72
3.6.2 Tilintarkastajan tarkastusprosessi	73
3.6.3 Tilintarkastajan raportointi	74
4 KESKEISET TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	76
4.1 Keskeiset tutkimustulokset	76
4.2 Vertailu tutkimushetkellä julkaistuihin selvitykseen ja ohjeistukseen.....	80
4.3 Johtopäätökset	83
LÄHTEET	86
LIITTEET	92
LIITE 1: Haastattelukysymykset	92
LIITE 2: Sarbanes-Oxley -lain pykälä 404	95
LIITE 3: Combined Code kohta C.2.....	95
LIITE 4: Listing rules 33-34.....	96
LIITE 5: Ote GlaxoSmithKlinen vuosikertomuksesta 2009	97
LIITE 6: Otteet Ranskan kauppalaista 2006	97
LIITE 7: Auditors resport on internal control.....	98
LIITE 8: Valtiovarainministeriön asetus (153/2007) 5 a§.....	99
LIITE 9: Esimerkki laajemmasta taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvauksesta	100

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen tausta ja keskeinen kirjallisuus

Julkisten osakeyhtiöiden taloushallintoa ja raportointia sääteleviä säännöksiä ja lakeja on päivitetty sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan osalta 2000-luvun alusta lähtien. Myös tilinpäätöksessä annettavan rahoitusinformaation määrää on katsottu tarpeelliseksi lisätä sijoittajien, rahoittajien ja muiden sidosryhmien eduksi, minkä johdosta on säädetty useita velvoittavia säännöksiä listayhtiöiden raportoinnista. Luotettavamman taloudellisen tiedon kysynnän perusteella luotu Sarbanes-Oxley-lain julkistamisen jälkeen corporate governance -malli on yleistynyt merkittävästi kansainvälisessä mittakaavassa. Corporate governance -mallin tavoite on saavuttaa korkeatasoinen hallinnointi ja toiminnan läpinäkyvyys. Perimmäisenä tavoitteena tällä on lisätä luottamusta arvopaperimarkkinoihin, mikä julkisen keskustelun perusteella rappeutunut vuoden sisällä. Tutkielman kannalta merkittävä Sarbanes-Oxley-lain kohta 404 velvoittaa johtoa luomaan ja ylläpitämään tehokasta taloudellisen raportoinnin sisäistä valvontaa ja menettelytapoja. Lisäksi johdon tulee arvioida sisäisen valvonnan ja menettelytapojen tehokkuutta sekä osoittaa, että tilintarkastaja on vahvistanut arvion sisäisestä valvonnasta ja antanut siitä lausunnon. (Ahokas 2007; HE 194/2006)

KPMG:n (2008) corporate governance -selvityksen mukaan nykyinen riski-informaation ei läheskään aina anna sijoittajille kattavaa informaatiota yhtiöiden riskienhallintaprosessin aktiivisuudesta, kattavuudesta ja aitoudesta. Kyseisen selvityksen mukaan pörssiyritykset raportoivat edelleen minimivaatimusten mukaisesti sisäisestä valvonnastaan ja riskienhallinnastaan. Aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna suuret yhtiöt ovat säilyttäneet raportoinnin hyvällä tasolla. Keskisuurilla ja pienillä yhtiöillä löytyy sen sijaan selviä puutteita riskiraportoinnissaan. Lisäksi vaaditut riskienhallintaprosessit ja -menetelmät on esitelty hyvin yleisluonteisesti. Samoin sisäisen valvonnan kuvaaminen on edelleen hyvin pintapuolista. Kokonaisuudessaan tutkimusten tulosten pohjalta riskienhallinnan raportointiin kaivataan lisää läpinäkyvyyttä. (KPMG View 2008)

Suomalaisessa lainsäädännössä on yleistynyt vaatimus yritysten riskien ja epävarmuustekijöiden selvityksestä osavuosisikatsauksissa ja toimintakertomuksessa: Syksyllä 2006

kirjanpitolautakunta julkaisi kirjanpitolakiin perustuvan yleisohjeen toimintakertomuksen laatimisesta. Laki edellyttää, että yhtiöiden on arvioitava toimintakertomuksissa merkittävimpiä riskejään, epävarmuustekijöitään sekä muita liiketoimintaan vaikuttavia seikkojaan. (KPL 3:1) Vuoden 2007 alussa tai sen jälkeen alkaneilta tilikausilta on edellytetty yhteisöjen¹ noudattavan tilinpäätöksissään IFRS 7-standardia Rahoitusinstrumentit – tilinpäätöksessä esitettävät tiedot. Mitä enemmän rahoitusinstrumentteja yhteisö käyttää ja mitä suuremmille riskeille yhteisö altistuu, sitä laajemmin yrityksen on esitettävä standardin vaatimia liitetietoja. (IFRS 7; KPMG 2006, 11).

Kuten corporate governancen kehitys, tilintarkastus ei ole syntynyt teoreettisen kehittelyn tuloksena, vaan yhteiskunnan kehityksen myötä nousseiden käytännön tarpeiden sanelemana. Yhteiskunnan toiminnot ovat organisoituneet yrityksiksi, muiksi yhteisöiksi ja julkisen vallan yksiköiksi, joissa tehtävien toimeenpano on delegoitu toimivalle johdolle. Toimeksiantajalla ei ole ollut mahdollisuutta valvoa ja tarkkailla toimivaa johtoa, joten myös valvonta ja tarkkailu on ollut tarpeen delegoida. (Riistama 1999, 15-17)

Tilintarkastuksen tuottamalle tiedolle voidaan nähdä olevan kasvava merkitys yhteiskunnassa (Riistama 1999, 15). Yhä enenevässä määrin muutkin sidosryhmät kuin omistajat, jäsenet tai luottolaitokset tarvitsevat päätöksentekonsa tueksi oikeita ja riittäviä tietoja yhteisöjen toiminnasta ja taloudesta. Muut sidosryhmät koostuvat mm. rahoittajista, yhteistyökumppaneista, tavarantoimittajista, henkilöstöstä ja julkisesta vallasta, joiden on oltava varmoja tarjolla olevan tiedon oikeellisuudesta. Tilintarkastuksen tarkoituksena onkin kohottaa tarkastettavan informaation arvoa sen käyttäjille, koska tarkastettua informaatiota pidetään hyödyllisempänä kuin tarkastamatonta. (Vuorinen 1995, 103)

Tilintarkastaja lausuu tilintarkastuskertomuksessa siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; sekä ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia. (TTL 15§) Tilintarkastajan suorittama laillisuustarkastus on nähty tilintarkastajan yhteiskunnalliseksi tehtäväksi, minkä lisäksi usein voi olla hyödyllistä arvioida liiketoiminnan tarkoituksenmukaisuutta (Sarja 1999, 13).

¹ Yhteisöllä tarkoitetaan tutkimuksessa kirjanpitovelvollista yritystä tai vastaavaa taloudeltaan itsenäistä kokonaisuutta.

Tilintarkastuksen suorittamisesta lausutaan KHT-yhdistyksen (2009) laatimissa standardeissa ja suosituksissa. Tilintarkastusyhteisön lakisääteisenä ja tärkeimpänä tehtävänä on varmistaa asiakkaan tilinpäätöksen ja taloudellisen informaation luotettavuus ja säännöstenmukaisuus omistajien etuja valvoen. Tilintarkastusyhteisön tavoitteena on suorittaa lakisääteinen tilintarkastus luotettavasti, tehokkaasti ja taloudellisesti, kuitenkin vaarantamatta lausunnon oikeellisuutta.

Tilintarkastajan työ on perinteisesti ollut pääasiassa jälkikäteisvalvontaa. Tilintarkastajan pitäisi kuitenkin pystyä arvioimaan tarkastuskohteen toimintaan liittyviä epävarmuuksia ja riskejä. Samoin tilintarkastajien tulisi tuoda oma näkemyksensä sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa koskeviin erityiskysymyksiin, mm. tilintarkastusstandardin 315² ja tilintarkastussuositus 570³ mukaisesti. (KHT 2009; Virkilä 2008)

Viimeisin ja merkittävä listayhtiöiden sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan vastuuta konkretisoiva muutos on ollut arvopaperimarkkinalain muutos (HE 27/2008). Arvopaperimarkkinalain muutoksen myötä tarkastusvaliokunnan tulee listayhtiöissä seurata riskienhallintajärjestelmien tehokkuutta. Tarkastusvaliokunnan jäseniltä edellytetään vastedes selkeää riskienhallinnan osaamista sekä riittävästi aikaa riskienhallinnan arvioinnille. Listayhtiöiden kannalta merkittävin muutos arvopaperimarkkinalaissa on kuvaus taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä.

Arvopaperimarkkinalain muutoksen ja valtiovarainministeriön asetuksen laadinnan aikaan ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin (2008) julkaisun jälkeen on käyty runsaasti keskustelua listayhtiöitä kohtaavista uusista tiedonantovelvollisuuksista. Arvopaperimarkkinalain ja hallinnointikoodin velvoittamana listayhtiöiden tulee laatia Corporate Governance Statement ensimmäisen kerran tilikaudelta, joka alkaa 1.9.2008 jälkeen. Erityisesti keskustelua on herättänyt taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteittäisen kuvauksen raportointivelvollisuus. Myös tilintarkastajan velvollisuuksista käytiin arvopaperimarkkinalain muutoksen laadintavaiheessa keskustelua, mikä on jatkunut tutkimuksen viimeistelyn ajankohtaan saakka. (Keskuskaupakamari 2008a)

² Tilintarkastusstandardi 315 – Yhteisön ja sen toimintaympäristön käsittäminen sekä olennaisen virheen tai puutteen riskien arviointi.

³ Tilintarkastussuositus 570 – Epävarmuus toiminnan jatkuvuudesta.

1.2 Tutkielman tavoite

Tutkielma syventyy corporate governance -statementtiin sisältyvän taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvaukseen ja sen tarkastukseen osana tilintarkastajan suorittamaan tilinpäätöksen tarkastustyötä. *Tutkielman tavoitteena on kartoittaa tietämystä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadinnasta, sisällöstä ja muodosta sekä kuvaukseen kohdistuvasta tilintarkastajan tarkastustyöstä.*

Listayhtiön näkökulmasta käydään läpi ajankohtainen kotimainen lainsäädäntö liittyen aiheeseen sekä aiheeseen liittyvä kansainvälinen lainsäädäntö. Kansainvälinen lainsäädäntö soveltuu tutkimuksen kannalta loogiseksi lähtökohdaksi arvopaperimarkkilain muutoksen ja uuden Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin tutkimiseen, koska lain muutoksen ja hallinnointikoodin laadinnassa on tutkittu kansainvälisiä selvityksiä yhteneväisestä corporate governance -raportoinnista. Tilintarkastajan työn osalta tutkielmassa kartoitetaan tietämystä tilintarkastajan työstä liittyen kuvauksen laadintaan ja tilintarkastusprosessiin sekä siihen mitkä tilintarkastusstandardit tilintarkastajan tarkastustyötä säätelevät.

Tutkielman empiria-osassa pyritään selvittämään, millaisena prosessina sisäisen valvonnan asiantuntijat ja KHT-tilintarkastajat näkevät taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä laadittavan kuvauksen raportoinnin. Kuvauksen laadintaa käsitellään raportoivan listayhtiön ja listayhtiön lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavan KHT-tilintarkastajan näkökulmasta.

Tutkielman tuloksena esitetään näkemyksiä millainen sisällöltään ja muodoltaan arvopaperimarkkinalain ja hallinnointikoodin edellyttämä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen tulisi olla, minkälainen laadintaprosessi kuvauksen takana on sekä millainen on tilintarkastajan toimenkuva kuvausta laadittaessa ja tarkastaessa. Uuden hallinnointikoodin mukaisen taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadinnan haasteita ja vaikutuksia peilataan hallinnointikoodin suosituksiin ja päätöksentekoperusteisiin, tilintarkastajaa koskevaan lainsäädäntöön sekä tutkimuksessa esitettyihin otteisiin kansainvälisten corporate governance -suositusten mukaisesta raportoinnista.

1.3 Tutkielman keskeiset rajaukset

Tutkielmassa käsitelty lainsäädäntö ja hallinnointikoodi velvoittavat julkisesti noteerattuja osakeyhtiöitä. Tutkielma rajataan näin ollen koskemaan yhteisöjä, jotka ovat Pohjoismaisen pörssin (OMX) suomalaisia julkisesti noteerattuja osakeyhtiöitä eli pörssiyhtiöitä. Pörssiyhtiöiden riskiraportoinnilla ja yrityksen riskienhallinnalla on suuri merkitys laajoille sidosryhmille, kuten yrityksen sijoittajille, joiden asemaa lainsäädännöllä pyritään parantamaan entisestään. Juuri sijoittajien saaman tiedon määrän ja laadun parantaminen on lisännyt pörssiyhtiöiden tiedonantovelvollisuutta. Pörssiyhtiöiden joukkoa ei nähdä tutkielman tulosten kannalta tarpeelliseksi rajata toimialan⁴ tai koon mukaan.

Keskeinen rajaus tutkielmassa käsiteltävän lainsäädännön osalta on pankkien ja muiden luotto- ja rahoituslaitosten rajaaminen tutkimuksen ulkopuolelle. Pankkien ja muiden luotto- ja rahoituslaitosten säännökset ja säädökset ovat kehittyneemmät sisäisen valvonnan ja riskiraportoinnin osalta. Lisäksi niiden toimintaa valvoo pääasiassa Finanssivalvonta (entinen Rahoitustarkastus). Finanssivalvonnan tehtävänä on valvoa pankkeja ja muita luottolaitoksia, arvopaperimarkkinoilla toimivia yrityksiä, kuten sijoituspalveluyrityksiä, rahoitusyhtiöitä ja niiden hallinnoimia sijoitusrahastoja, sekä pörssiä ja arvopaperikeskusta.

Corporate governance, hyvän hallintotavan eri toimijoiden tehtäviin ja roolijakoon (sisäinen tarkastus, tarkastusvaliokunta, tilintarkastus) ei ole tarkoitus perehtyä tutkielmassa. Sisäistä valvontaa tullaan käsittelemään lainsäädännön ja listayhtiön raportoinnin osalta tilintarkastajan tarkastustyön näkökulmasta. Näin ollen pääpaino on corporate governance -raportoinnissa ja tilintarkastajan roolissa kuvauksen laadinnassa ja läpikäynnissä, jotta tilintarkastajalla olisi riittävä ymmärrys antaa lausunto todentaakseen listayhtiön antamasta selvityksestä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä.

Kansainvälisen lainsäädännön ja kansainvälisten corporate governance -suositusten osalta huomioidaan ainoastaan taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvausta ja tilintarkastajan velvollisuuksia koskevat osiot. Tutkielmassa ei analysoida kansainvälisten suositusten vaikutusta suomalaiseen corporate governance -raportointiin tai Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodiin, vaan tutkitaan lainsäädäntöjen ja corporate

⁴ Pohjoismainen pörssi (OMX) luokittelee listayhtiöt toimialoihin GICS (Global Industry Classification Standard) -toimialaluokituksen mukaisesti.

governance -suositusten mahdollisia yhtäläisyyksiä.

Tutkielmassa ei käydä syvällisesti läpi lakisääteisen tilintarkastuksen⁵ sisältöä. Tämä siksi, jottei kuvauksen suhteen olevaa tilintarkastajan tehtävää sekoitettaisi lakisääteiseen tilinpäätöstarkastukseen, josta tilintarkastajan tulee antaa lausuma. Näin ollen tutkimuksen teoriaosassa ei syvällisemmin käsitellä tätä osaa tilintarkastajan tarkastustyöstä. Lakisääteisen tilintarkastuksen sisällön osalta tutkielman lukijalta oletetaan omaavan ymmärrys lakisääteisen tilintarkastuksen sisällöstä. Tutkielmassa perehdytään kuitenkin tilintarkastusstandardien ja -suositusten sisältöön tutkimuksen kannalta olennaisin osin.

1.4 Tutkielman merkitys

Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n julkaiseman Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin raportointivelvollisuuksien sovellusohjeelle esiintyi kysyntää keväällä 2009 listayhtiöiden ja tilintarkastajien keskuudessa. Tämä tutkielma tehtiin vastatakseen juuri tähän kysyntään, kartuttaakseen tietämystä tulevasta listayhtiöiden antamasta kuvauksesta taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä sekä siihen liittyvästä tilintarkastajan roolista.

Tämä tutkielma tehtiin toimeksiantotutkimuksena tilintarkastusyhteisö KPMG Oy Ab:lle. Tutkimuksen ja haastattelujen tarkoituksena oli lisätä keskustelua aiheesta läpi organisaation. Kyseinen arvopaperimarkkinalakiin lisätty ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodiin sisällytetty vaatimus on uusi, eivätkä suomalaiset listayhtiöt ole olleet velvoitettuja raportoimaan julkisesti taloudelliseen raportointiinsa liittyvästä sisäisestä valvonnasta tässä mittakaavassa. Uuden vaatimuksen säädösten sisällöstä ja tulkinnasta haluttiin kartoittaa KPMG:n näkemyksiä, sillä suomalaiselle corporate governance statement -raportille haettiin tutkimushetkellä vielä käytäntöä. Harva listayhtiö oli vuoden 2008 vuosikertomuksessaan julkaissut corporate governance statementin.

Tutkimuksessa tehtävien haastatteluiden aikana ei vielä oltu julkaistu virallisia kannanottoja tai sovellusohjeita aiheesta Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n, KHT-yhdistyksen, Keskuskaupakamarin tai Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) toimesta. Arvopaperi-

⁵ Tilintarkastajan tekemällä lakisääteisellä tilintarkastuksella tarkoitetaan yhteisön tai säätiön kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastamista (Aho & Vänskä 1996, 2).

markkinayhdistys ry julkaisi 2.11.2009 soveltamisohjeen hallinto- ja ohjaus-järjestelmästä annettavan selvityksen laatimiseksi. Koska soveltamisohjetta ei ollut saatavilla tutkimushetkellä, viitataan siihen vasta tutkimustuloksia analysoitaessa. Näin erotetaan tutkimushetkellä saatavilla ollut aineisto myöhemmässä tutkimusvaiheessa julkaistusta aineistosta, täten pitäen selkeästi erillään ja korostaen tämän tutkielman tuloksia. Tutkielman tuloksia verrataan soveltamisohjeeseen tutkielman johtopäätöksissä.

Toimeksiantotutkimukseen tehtyjen haastattelujen pohjalta koottiin erillinen raportti toimeksiantajalle, jonka pohjalta on ollut tarkoitus julkaista KPMG:n näkemyksiä tiedon kartoittamiseksi taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvauksen laadinnasta. Tutkielman kirjoitushetkellä haastattelujen tuloksia on käytetty mm. KPMG:n sisäisissä koulutus- ja keskustelutilaisuuksissa.

1.5 Keskeiset käsitteet

Corporate Governance

Corporate Governance -käsitteelle ei ole olemassa yksiselitteistä suomennosta. The Institute of Internal Auditors (IIA) on määritellyt johtamis- ja hallintotavan (Corporate governance) seuraavasti: ”Prosessien ja rakenteiden yhdistelmä, jota hallitus (tai vastaava) käyttää informoidakseen organisaatiota ja johtaakseen, toimeenpannakseen ja seuratakseen organisaation toimintoja tavoitteiden saavuttamiseksi.” Ruuhela ja Laitinen (1997) käyttävät termiä johtamisen valvonta, joka sisältää molemmat Corporate Governance -käsitteelle keskeiset funktiot; valvonnan ja vastuun. KHT-yhdistyksen (2007, 193) määritelmän mukaan Corporate Governance kuvaa niiden henkilöiden tehtäviä, joille on uskottu yhteisön valvonta, johtaminen ja ohjaus.

Sisäinen valvonta

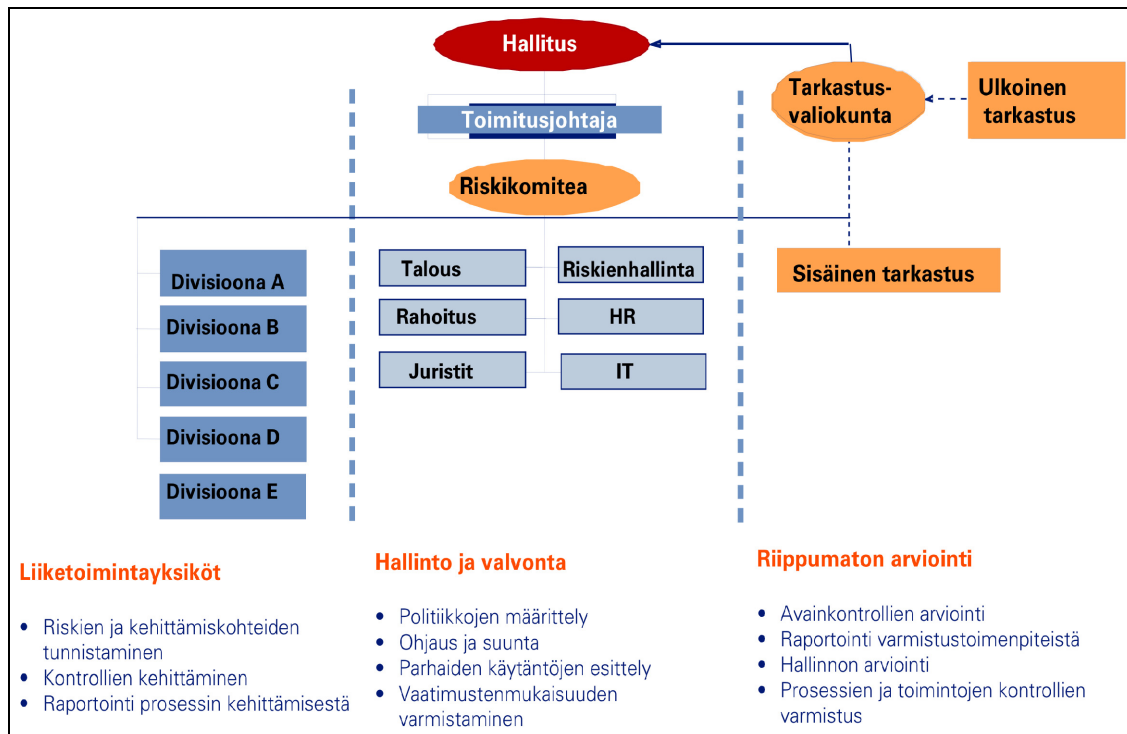
Sisäinen valvonta on keskeinen osa johtamis- ja hallintojärjestelmää, corporate governancea. Se on hallituksen, toimivan johdon tai muun henkilöstön suunnittelema ja toteuttama prosessi. Sisäinen valvonta tuottaa tietoa ja varmuutta organisaation tavoitteiden saavuttamisesta. Tavoitteet voivat liittyä toiminnan tehokkuuteen ja taloudellisuuteen, taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen sekä sovellettavien lakien ja säännösten noudattamiseen. Sisäisellä valvonnalla pyritään saavuttamaan riittävä varmuus, että yhtiön työntekijät toimivat sidosryhmien intressien mukaisesti. Sidosryhmien intressinä voidaan

pitää mm. yhtiön arvon nousua. (KHT-yhdistys 2009, 311)

Sisäisten valvontajärjestelmien laajuus määräytyy yhtiön koon, toiminnan laajuuden ja erinäisten muiden tarpeiden mukaan. Pienet yhtiöt saattavat käyttää vähemmän muodollisia keinoja ja yksinkertaisempia prosesseja ja toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Esimerkiksi pienillä yhtiöillä, joissa johto osallistuu aktiivisesti taloudelliseen raportointiprosessiin, ei välttämättä ole laajoja kuvauksia laskentamenetelmistä eikä yksityiskohtaisia kirjallisia toimintaperiaatteita. Suurimmilla yhteisöillä on yleensä poliittikkakäsikirjat, joista selviävät mm. toimintaohjeet ja periaatteet. Sisäiset ohjeistukset, tekniset valvontamekanismit ja raportointi vaihtelevat siten erilaisten organisaatioiden kesken. (KHT-yhdistys 2009, 311-312)

Sisäinen valvonta voi olla joko ennakoivaa ja ehkäisevää, todentavaa tai ohjaavaa. Ennakoivan valvonnan tavoitteena on estää epätoivottuja tapahtumia ja riskejä mm. tietojärjestelmien turvakäytäntöjen sekä tilausten ja ostolaskujen hyväksyntää koskevien vaatimusten avulla. Ennakoivaan valvontaa kuuluvat myös organisaation omat arvot, toimintaperiaatteet, laadittu strategia ja asetetut tavoitteet. Todentavan valvonnan tehtävänä on tuoda esille ja korjata epätoivottuja tapahtumia. Todentava valvonta tapahtuu mm. seuranta- ja poikkeamaraporteilla sekä erilaisilla täsmäytyksillä. Ohjaava valvonta taas edesauttaa ja saa aikaan toivottuja tapahtumia, ohjaamalla henkilöstöä työskentelemään halutulla tavalla. Ohjaavaa valvontaa ovat mm. viestintäjärjestelmä, koulutus ja työohjeet. Edellä mainittujen valvontatoimenpiteiden suunnittelussa johdon tulee löytää organisaatiolle sopiva tasapaino riskien ja kontrollien välille. (KPMG 2008, 51.)

Sisäisen valvonnan tehokkuus riippuu siitä, kuinka hyvin henkilöt läpi organisaation tietävät ja ymmärtävät tehtävänsä ja tavoitteensa. Kuviossa 2 havainnollistetaan eri osapuolten roolia, tehtäviä ja vaikutussuhteita sisäisessä valvonnassa ja riskienhallinnassa. Henkilöiden tulisi myös valvoa tavoitteiden saavuttamista, minkä vuoksi organisaation tulisi dokumentoida sisäisen valvonnan järjestelmänsä pääpiirteet ja tehtävänjako. Dokumentointi auttaa työntekijöitä ymmärtämään, miten järjestelmä toimii ja mitkä heidän roolinsa sisäisessä valvonnassa on. Myös sisäisen valvonnan järjestelmän kehittäminen on dokumentoinnin ansiosta helpompaa. (KPMG 2008, 36)

Kuvio 1 Sisäinen valvonta ja riskienhallinta: Osapuolten roolit ja tehtävät (Lähde: KPMG koulutusmateriaali 2009)

Sisäisen valvonnan järjestelmän hyöty tulee organisaation kyvystä reagoida paremmin muuttuviin olosuhteisiin. Sisäinen valvonta on tehokkaimmillaan rakentuneena organisaation infrastruktuuriin, toimintaan ja olennaiseksi osaksi yhtiötä. Valvontajärjestelmän sisäänrakennetut kontrollit voivat edesauttaa organisaatiota saavuttamaan toiminnan tehokkuuden ja tuottavuuden tavoitteensa. Sen avulla voidaan varmistaa lakien ja säännösten noudattaminen sekä välttää mahdolliset haitat organisaation imagolle. Sisäiset kontrollit ehkäisevät tarpeettomia kustannuksia ja mahdollistavat nopean reagoinnin muuttuviin olosuhteisiin. (COSO 2008; Zhang 2007, 82)

Riski

Jokainen organisaatio kohtaa joukon sisäisiä ja ulkoisia riskejä, joita tulee säännöllisesti arvioida. Riski voidaan määritellä tapahtumaksi, joka toteutuessaan saattaa vaikuttaa haitallisesti tavoitteiden saavuttamiseen. Riskin voidaan katsoa pitävän sisällään hyödyllisiä tai haitallisia vaikutuksia. (COSO 2004b, 4; FERMA 2003, 3)

Riskienhallinta

Riskienhallinta on kulttuuri, prosessit ja rakenteet, jotka on ohjattu kartoittamaan riskejä ja hallitsemaan niiden haitallisia vaikutuksia liiketoiminnassa. Edellytys riskienhallinnalle ovat

organisaation eri tasoilla asetetut ja keskenään johdonmukaiset tavoitteet. Riskienhallinnan tarkoituksena on tunnistaa riskejä, jotka voivat vaarantaa tavoitteiden saavuttamista. Näin ollen tavoitteena on estää yrityksiä ottamasta ylisuuria riskejä suhteessa yrityksen riskinkantokykyyn. Toiminnan jatkuvuuden turvaamista voidaan pitää riskienhallinnan perustehtävänä. Se auttaa johtoa myös määrittämään liiketoimintaa hyödyttäviä mahdollisuuksia. (Jauri 1998; COSO 2004)

Riskienhallinnan avulla organisaation johto voi tehokkaasti hallita epävarmuutta, riskejä sekä mahdollisuuksia, jolloin myös arvoa voidaan kasvattaa tehokkaammin. Organisaation riskienhallintajärjestelmän tulee kattaa kaikki toiminnot ja sen organisoinnista vastaa ylin johto. Toimiva riskienhallinta on luonnollinen osa organisaation suunnittelu- ja johtamisprosessia, päivittäistä toimintaa sekä valvonta- ja raportointiketjua. (KPMG 2008, 39, 80)

Organisaation riskienhallinnan tehokuus määrittyy COSO ERM -viitekehyksen kahdeksan osa-alueen käytettävyyden ja toimivuuden mukaisesti. Osa-alueiden tulee olla toimivia, eikä niissä saa ilmetä heikkouksia. Osa-alueiden käytön tulee olla suhteutettu organisaation riskinottohalukkuuteen, sillä osa-alueet eivät toimi samalla tavoin kaikissa organisaatioissa. Mikäli riskienhallinta todetaan tehokkaaksi kussakin COSO ERM -viitekehyksen neljässä tavoiteluokassa, antaa se organisaation hallitukselle ja johdolle kohtuullisen varmuuden siitä organisaation strategisten ja toiminnallisten tavoitteiden toteutumisesta, raporttien luotettavuudesta sekä lakien ja määräysten noudattamisesta. (COSO 2004)

Riskienhallinnan prosessi

Riskienhallinnan määritelmässä korostuu riskienhallinnan prosessimainen luonne. Tieteellisessä lähestymistavassa riskienhallintaan painottuu, että riski ja riskienhallinta muodostuvat osa-alueista ja elementeistä, jotka ovat itsenäisiä kokonaisuuksia, mutta jotka toimivat keskenään tietyssä loogisessa järjestyksessä ja tiiviissä vuorovaikutuksessa. (Vaughan 1997, 34)

Yksinkertaisimmillaan riskienhallinnan prosessin voidaan katsoa koostuvan kolmesta elementistä: 1) riskien tunnistaminen, 2) riskien mittaaminen ja 3) riskien kontrollointi. Useimmiten riskienhallintaprosessin katsotaan kuitenkin koostuvan useammista vaiheista. Riskienhallintaprosessin keskeisiä elementtejä ovat: 1) riskin tunnistaminen, 2) mittaaminen ja analysointi, 3) kontrollointi ja rahoitus, 4) arviointi ja 5) riskikustannusten laskeminen (Suominen 1998, 135; Samsom 1987, 107-122).

Kokonaisvaltainen riskienhallinta

Enterprise Risk Management (ERM) on prosessi, johon vaikuttavat yhtiön hallitus, johto ja työntekijät. Sitä toteutetaan strategia- ja suunnitteluprosessissa läpi organisaation. Se on kehitetty tunnistamaan erityispiirteitä, jotka voivat vaikuttaa yhtiöön ja hallitsemaan riskejä määrittelyn riskinottohalun piirissä, jotta yhtiön tavoitteiden saavuttaminen olisi riittävän luotettavalla pohjalla. (COSO 2004a, 2)

COSO-viitekehys

Merkittävimpänä tekijänä sisäisen valvonnan yleistymiselle liiketoiminnassa pidetään sisäistä valvontaa koskevaa kokonaisvaltaista ajatusmallia, ns. COSO-mallia. Mallia on käytetty lukuisissa organisaatioissa apuna sisäisen valvonnan ohjausjärjestelmien arvioinnissa ja kehityksessä. COSO on yksi merkittävimmistä sisäisen valvonnan viitekehyksistä, johon riskienhallinta lisättiin vuonna 2004 osaksi yritysten riskienhallinnan helpottamiseen tarkoitettuun ns. COSO ERM -mallin.

COSO ERM -mallissa yhdistetään sisäisen valvonnan osatekijät organisaation tavoitteisiin läpi organisaation:

Kuvio 2 COSO ERM-kuvio (COSO 2004)

COSO ERM -mallin mukaan sisäinen valvonta koostuu kahdeksasta toisiinsa vaikuttavasta ja johtamisprosessiin niveltävästä osatekijästä, joihin vaikuttaa kuinka liiketoimintaa johdetaan (COSO 2004):

a) Sisäinen valvontaympäristö

Sisäinen valvontaympäristö tarkoittaa organisaation valvontakulttuuria, minkä pohjalta henkilökunta tarkastelee ja käsittelee riskejä. Henkilökunnan toimintaan vaikuttavat organisaation riskienhallintafilosofia, riskinottohalukkuus, rehellisyys, eettiset arvot sekä ympäristö, jossa arvoja sovelletaan.

b) Tavoitteenasettelu

Johdon tulee laatia tavoitteet tunnistaakseen organisaation toiminnan toteutumiseen vaikuttavat potentiaaliset tapahtumat. Riskienhallinnalla varmistetaan, että tavoitteenasetteluun on käytettävissä prosessi, jossa tavoitteet ovat organisaation toiminta-ajatusta ja strategiaa tukevia.

c) Tapahtumien tunnistaminen

Tavoitteiden toteutumiseen vaikuttavat sisäiset ja ulkoiset tapahtumat, jotka on tunnistettava. Lisäksi on tehtävä ero tunnistettavien riskien ja mahdollisuuksien välillä, joista mahdollisuudet on erityisesti huomioon johdon strategian- ja tavoitteenasettelussa.

d) Riskien arviointi

Organisaation tulee arvioida riskit ottamalla huomioon niiden todennäköisyys ja vaikutukset, minkä pohjalta päätetään, kuinka ne on hallittava. Riskien kartoitus tarkoittaa tavoitteiden saavuttamiseen liittyvien olennaisten riskien tunnistamista ja analysointia, mistä muodostuu pohja riskienhallintaprosessille.

e) Riskeihin vastaaminen

Organisaation johto päättää miten riskeihin vastataan. Olosuhteiden jatkuvasti muuttuessa tarvitaan erityismekanismit muutokseen liittyvien riskien kartoitukseen sekä siihen kuinka riskeihin vastataan. Riskeihin vastataan suhteutettuna organisaation sietokykyyn ja riskinottohalukkuuteen.

f) Valvontatoimenpiteet

Valvontatoimenpiteet ovat toimintaperiaatteita- ja -tapoja, jotka auttavat varmistamaan, että toiminta on johdon toimintaohjeiden ja tavoitteiden mukaista. Valvontatoimenpiteiksi laaditaan selkeät toimintaohjeet ja menettelytavat, joita käyttämällä tavoitteiden saavuttamiseen liittyviin riskeihin kyetään vastaamaan tehokkaasti. Valvontatoimenpiteitä, ns. kontroleja toteutetaan läpi organisaation.

g) Tieto ja viestintä

Asiaankuuluva tieto tulee tunnistaa ja välittää käyttökelpoisessa muodossa sellaisella aikataululla, jotta henkilöstö suoriutuu velvollisuuksistaan. Tehokas tiedonkulku on mahdollistettava organisaatiossa sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Tieto ei ole vain sisäistä, vaan se liittyy ulkoisiin toimintoihin, tapahtumiin ja olosuhteisiin, mikä on välttämätöntä liiketoiminnassa ja ulkoisessa raportoinnissa.

h) Seuranta ja valvonta

Sisäisen valvonnan toimivuutta ja laatua tulee seurata jatkuvasti. Seurannan tulisi tapahtua organisaation eri toiminnoissa säännöllisesti. Muutoksia tehdään olosuhteiden muuttuessa ja tarpeen mukaan. Seuranta voidaan toteuttaa johdon jatkuvan toiminnan ja/tai erillisten arviointien avulla. Arviointien määrä ja laajuus riippuvat yleensä riskiarviointien tuloksista ja seurannan tehokkuudesta.

1.6 Tutkimusmetodologia ja aineistonkeruumenetelmät

Tutkimuksen tarkoitus ohjaa tutkimuksen tutkimusstrategisia valintoja (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 133) Tutkielma on ei-numeromuotoinen, luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Lainsäädännön muodostaessa tutkielman teoreettisen osan, haastattelujen pohjalta kootun empiirisen aineiston avulla pyritään kuvaamaan lainsäädännön mukaista tarkastustyötä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 1997, 152) Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin vaan tarkoituksena on kuvata ja ymmärtää tiettyä tapahtumaa tai toimintaa sekä antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta tietystä ilmiöstä (Eskola & Suoranta 1998, 61). Laadullisten menetelmien käyttöä on luonnehdittu pehmeäksi tutkimukseksi. Tällaisen stereotypian olemassaolo asettaa kvalitatiiviselle tutkimukselle erityisiä vaatimuksia tutkimusten luotettavuuden suhteen (Kihn & Ihantola 2008, 87).

Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja dokumentteihin perustuva tieto. (Tuomi & Sarajärvi, 2002, 73) Empiirisessä osuudessa tutkitaan haastattelujen avulla arvopaperimarkkinalain muutoksen ja corporate governance -suosituksen vaikutusta raportointiin ja käytännön tilintarkastusta taloudellisen valvonnan raportoinnin osalta. Lisäksi tutkielmassa selvitetään millä tavoin tilintarkastaja muodostaa näkemyksensä lausunnon pohjaksi tarkastuskohteen riskienhallinnasta ja raportoinnista. Laadullisen tutkimuksen olennaisin tarkoitus on lisätä ymmärrystä

tutkimuskohteesta (Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 16). Tutkielman tieteenfilosofinen näkökulma on hermeneuttinen. Tutkielman tarkoituksen ollessa selvittää tilintarkastajan tarkastustoimenpiteitä, tällöin ei ole kyse tulkitsevasta tutkimuksesta. Tutkimustyö pidetään mahdollisimman objektiivisena sekä tutkijan kokemuspohjasta ja arvoväittämistä vapaana. Näin ollen tulkinta lainsäädännöstä ja todellisuudesta tehdään tutkijasta riippumattomana.

Tieteellisessä tutkielmassa tutkimusotteella tarkoitetaan sääntöjä ja sitoumuksia, jotka tutkija on omaksunut ja ottanut käyttöön. Tutkimusote on merkittävin tutkimustyötä ohjaava tekijä tutkimuksen ulkoisen maailman ja tutkijan oman persoonan lisäksi. Tutkimusote määrittelee lähtökohdat ja työjärjestyksen pääpiirteittäin, sekä vaikuttaa tutkimusmenetelmän valintaan. Yrityksen taloustieteen tutkimusotteet voidaan jakaa käsiteanalyttiseen, nomoteettiseen, päätöksenteko-metodologiseen ja toiminta-analyttiseen tutkimusotteeseen. (Neilimo & Näsi 1980, 1.) Kasanen, Lukka ja Siitonen (1991) lisäsivät luokitteluun viidennen, konstruktiivisen tutkimusotteen.

	<i>Teoreettinen</i>	<i>Empiirinen</i>
<i>Deskriptiivinen</i>	Käsiteanalyttinen tutkimusote	Nomoteettinen tutkimusote
<i>Normatiivinen</i>	Päätöksentekometodologinen tutkimusote	Toiminta-analyttinen tutkimusote
		Konstruktiivinen tutkimusote

Kuvio 3 Laskentatoimen tutkimussuunnat (Kasanen et al 1993, 317)

Tutkielman tutkimusote määritellään luokittelun mukaan toiminta-analyttiseksi. Tutkimusotteen tarkoituksena on käsitejärjestelmien konstruointi. Tutkimuskohteena saattavat olla tosiasiat, arvot tai normit. Tutkimustulokset voivat olla sekä toteavia että suosittelevia. (Neilimo & Näsi 1980) Tutkimuksen tehtävänä on selittäminen ja tutkimustulosten luonne on suositteleva, mikä ilmenee tutkimuksessa esitellyn teorian ja lainsäädännön selittäminen sekä syvempi tiedon kartuttaminen empiirisen aineiston avulla. Empiirisen aineiston merkityksen ollessa tutkielmalle suuri, tutkielma saa nomoteettisen tutkimusotteen mukaisia piirteitä.

Tilintarkastuksen tehtävää yhteiskunnassa ja tilintarkastuksen teoreettisia perusteluja on tutkittu laajalti. Tilintarkastuksen tutkimusperinnettä voidaankin pitää varsin laajana ja monipuolisena. Erityisesti päämies-agenttimallin avulla on pyritty selvittämään tilintarkastuksen teoreettista taustaa ja tilintarkastuksen tavoitteita. (Martikainen, Meklin, Oulasvirta & Vakkuri 2002, 14) Tässä tutkielmassa ei ole nähty aiheelliseksi käyttää teoreettista viitekehystä. Suositut tilintarkastuksen tutkimusperinteen viitekehykset ovat olleet em. Päämies-agentti -malli ja odotuskuilu -malli⁶. Tutkimuksen luonnetta voidaan kuvailla käytännönläheiseksi, kuten tilintarkastuksen luonne perimmiltään on, ei niinkään teoreettista kehittelyä.

Haastattelujen pohjalta kerätyn empirian tueksi käsitellään pörssiyhtiön taloudellisen raportoinnin valvontaa koskevaa lainsäädäntöä ja tilintarkastajan työtä säätelevää lainsäädäntöä ja muita velvoittavia säännöksiä tutkielman teoreettisessa osuudessa. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoidulla haastattelumenetelmällä, jota kutsutaan myös teemahaastatteluksi. Haastattelut etenivät saman teeman avulla kaikkien haastateltavien kohdalla. Lainsäädännön selvityksen ja haastattelujen tuloksena halutaan selkeyttää taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvauksen laadintaprosessia ja muotoa sekä tilintarkastajan roolia ja tehtäviä koskien kuvausta ja sen laadintaprosessia.

Haastatteluiden pohjalta koottu empiirinen aineisto esitetään suositteluvassa muodossa. Näin säilytetään tutkimuksen teon alkuperäinen motiivi eli esittää näkemyksiä kuvauksen laadinnasta listayhtiöille, laadintaprosessia ja kuvauksen sisältöä koskevan ohjeistuksen puuttuessa. Asiantuntijoiden näkemykset listayhtiöiden laadinnasta esitetään ikään kuin suosituksina kuvauksen laativalle listayhtiölle ja tilintarkastajalle.

1.7 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakaantuu neljään päälukuun. Tutkielman ensimmäinen luku on johdantoluku. Tutkielman johdantoluvussa käsitellään tutkielman tausta, johdattaen lukija tutkielman aihealueeseen ja tutkielman lähtökohtiin. Luvussa esitellään tutkielman tavoite, keskeiset

⁶ Odotuskuilu määritellään yleisesti johtuvaksi siitä, että yritysten eri sidosryhmät sekä tiedotusvälineet odottavat erilaista toimintaa kuin mitä lait ja tilintarkastajat itse itseltään edellyttävät. Odotuskuilu ei ole sinällään uusi ilmiö, vaikka julkinen keskustelu siitä onkin herännyt vasta 1970-luvulla. (Humphrey, Moizer, Turley 1992)

rajaukset, keskeiset käsitteet, tutkimuksessa käytetty metodologia sekä tutkimuksen kulku.

Toinen luku käsittelee kansainvälistä corporate governance -lainsäädäntöä, kansallista corporate governance -käytäntöä ja siihen liittyvää tilintarkastajan tarkastustyötä. Luvussa perehdytään ensimmäiseksi kansainvälisen lainsäädännön osalta tutkimuksessa käsiteltävään taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen ja tilintarkastajan lausunnon lain kohtiin. Kansainvälisestä corporate governance -säännöksistä saadaan vertailupohjaa kotimaiselle corporate governance -raportoinnille ja sen tarkastukselle samankaltaisen talousympäristön ja lainsäädännön omaavista maista. Kansainvälisillä corporate governance -suosituksilla on ollut huomattava vaikutus suomalaisiin suosituksiin, varsinkin koska viimeisin arvopaperimarkkinalain muutos ja uusi Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi on laadittu pohjaten kansainvälisiin suosituksiin ja kokemuksiin.

Seuraavaksi tutkielman toisessa luvussa käsitellään kansallisen corporate governance -suosituksen kehittymistä nykyiseen muotoon ja kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä. Luvussa esitellään seuraavaksi arvopaperimarkkina lain muutos ja lain muutoksen laadintaprosessissa käyty julkinen keskustelu. Luvussa käydään läpi listayhtiöille pakolliseksi tulevaan Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodiin sisältyvä corporate governance -statementin ja taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen sisältö. Tutkielman toisen luvun lopussa käsitellään myös tilintarkastajan työtä koskeva lainsäädäntö ja tilintarkastusstandardit tutkimuksen kannalta olennaisin osin.

Kolmas luku muodostaa tutkielman empiirisen osuuden. Luvussa esitellään tutkimuksen empiirisen aineiston kuvaus ja tutkimuksen kohdeyritys. Lisäksi luvussa esitellään haastateltavien demografiset tekijät. Luvussa esitellään keskeinen haastatteluaineisto sekä yrityksen että tilintarkastajan näkökulmasta.

Luvussa neljä esitetään tutkielman keskeiset tulokset ja johtopäätökset. Tutkielman keskeisiä tuloksia verrataan tutkimuksen kirjoitushetkellä julkaistuihin selvityksiin ja Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n sovellusohjeeseen. Tutkielman lopussa on lähdeluettelo. Tutkielman liitteisiin on sisällytetty tutkielman empiirisen aineiston keruussa käytetyt haastattelukysymykset, otteita kansainvälisen lainsäädännön olennaisista osista ja kansainvälisistä vuosikertomuksista. Liitteinä esitettyjä otteita lainsäädännöstä ja kansainvälisistä listayhtiöiden vuosikertomuksista käytettiin ennakkomateriaalina haastatteluissa.

2 LISTAYHTIÖN TALOUDELLISEN RAPORTOINNIN SISÄINEN VALVONTA, RISKIENHALLINTA JA TILIN- TARKASTUS

Tutkielman toisessa luvussa perehdytään kansainvälisen ja kotimaisen lainsäädännön osalta tutkimuksessa käsiteltävään taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen ja tilintarkastajan lausunnon lain kohtiin. Luvussa esitetään havaintoja vuoden 2008 vuosikertomuksissa annetuista taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan kuvauksista. Lisäksi luvun lopussa käydään läpi tilintarkastajaa koskeva lainsäädäntö tutkimuksen kannalta olennaisin osin.

2.1 Kansainväliset corporate governance -suositukset

Tässä kappaleessa esiteltävät kansainväliset suositukset ovat olleet pohjana suomalaisten corporate governance -suositusten laadinnassa vuodesta 2003 lähtien, sekä merkittävänä vaikuttimena viimeisimmän Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin laadinnassa. Kansainvälisistä suosituksista on huomioitu ainoastaan osiot, joissa viitataan taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien raportointiin sekä tilintarkastajan tarkastustyöhön.

2.1.1 Euroopan unionin vaikutus corporate governanceen

Kansainvälisesti ajatellen merkittävimmin corporate governance -sääntelyyn on vaikuttanut Yhdysvalloissa säädetty Sarbanes Oxley -laki. Tämän perusteella on tuotettu EU:ssa keskeistä corporate governanceen liittyvää sääntelyä kuten osakkeen omistajien oikeuksia koskeva direktiivi ja neljäs yhtiöoikeudellinen direktiivi (osakeyhtiön tilinpäätös) sekä komission suositukset johdon palkkioista ja riippumattomista johdon jäsenistä. EU on suositellut, että jäsenvaltiot luovat omat kansalliset corporate governance -suositukset, ja niin jäsenvaltiot ovat tehneetkin.

2.1.2 Kansainväliset corporate governance -käytännöt

Corporate governance - lähinnä eri maiden käytännön ja lainsäädännön kautta - on ollut useiden tutkimusten ja vertailujen kohteena sekä puheenaiheena kansainvälisissä sijoittaja- ja rahoittajakokouksissa. Uraauurtavina corporate governance -suosituksina voidaan mainita esimerkkeinä Englannissa laaditut Cadbury Code (1992)- ja Greenbury Code -ohjeet (1995).

Merkittävänä voidaan pitää myös Ranskassa vuonna 1995 valmistunut Vienot-raportti sekä Kansainvälisen Pääomamarkkinaryhmän ICMG:n suositus, jonka myös Kansainvälinen pörssiliitto FIBV⁷ käsitteli ja hyväksyi. Ruotsissa Näringslivets Börskommitté NBK antoi jo vuonna 1994 eräitä julkistamissuosituksia mm. hallituksen valinnasta ja johdon palkoista. Näillä raporteilla oli suuri vaikutus ensimmäisen suomalaisen corporate governance -suosituksen laadinnassa, joka julkaistiin vuonna 1997. (Keskuskauppakamari 1997)

Nykyään eurooppalaisella tasolla keskeisimpinä corporate governance -koodeina voidaan pitää seuraavia viimeisimpiä suosituksia:

- Iso-Britannian The Combined Code on Corporate Governance vuodelta 2008;
- Ranskan Principes de gouvernement d'entreprise résultant vuodelta 2008 ja Corporate Governance Code of Listed Corporations vuodelta 2008;
- Saksan German Corporate Governance Kodex vuodelta 2008.

Suomalaisittain mielenkiintoisia ovat myös muiden pohjoismaiden corporate governance -koodit, niiden samantyyppisen talousrakenteen ja lainsäädännön vuoksi. Erityisen mielenkiintoinen Suomen hallinnointikoodin kannalta on juuri Ruotsin Svensk kod för bolagstyrning vuodelta 2008. Keskeisimmät suositukset ovat löydettävissä European Corporate Governance -instituutin www-sivuilta⁸.

Seuraavissa kappaleissa käsitellään kansainvälisistä corporate governance -käytännöistä Yhdysvaltain, Iso-Britannian, Ranskan ja Ruotsin lainsäädäntöä ja corporate governance -koodeja listayhtiöiden taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan (ICOFR⁹) raportoinnin osalta.

2.1.3 Sarbanes-Oxley -laki

Useiden maiden corporate governanceen on vaikuttanut huomattavasti USA:ssa vuonna 2002 annettu laki ”An Act To Protect Investors by improving the accuracy and reliability of corporate disclosures made pursuant to the securities laws, and for other purposes”, joka paremmin tunnetaan nimellä Sarbanes Oxley Act, SOX tai Sarbox. Lain nopean laatimisen taustalla on pidetty useita Yhdysvalloissa 2000-luvulla ilmenneitä tilinpäätöskandaaleja,

⁷ Federation internationale des bourses de valeurs.

⁸ European corporate governance institute verkkosivut: http://www.ecgi.org/codes/all_codes.php

⁹ Internal Control Over Financial Reporting

jotka koskivat listayhtiöitä. Merkittävimpana ja tunnetuimpana tiedetään energiayhtiö Enronin kirjanpitoepököiden aiheuttama skandaali. Laki laadittiin hyvin nopealla aikataululla sijoittajien luottamuksen palauttamiseksi. (HE 194/2006) Sarbanes-Oxley -laki (Sarbanes-Oxley Act of 2002) on jakaantunut yhteentoista osioon, joista kunkin alla on 1–9 pykälää. Pykälistä merkittävimmit ovat muodostuneet pykälät 302 ja erityisesti 404 (SOX 404).

Lilla on ollut ylikansallisia ulottuvuuksia: lakia sovelletaan kaikkiin amerikkalaisiin pörssiin listautuneisiin yrityksiin, joita paikallinen valvontaviranomainen SEC valvoo. Laki sisältää useita pakottavia vaatimuksia koskien hallinnon rutiineja, käytäntöjä ja valvontamenettelyjä. Lain tarkoituksena on alkuperäiskielellä: ”to protect investors by improving the accuracy and reliability of corporate disclosures made pursuant to the securities laws, and for other purposes.” Sarbanes-Oxley-lain kohta 404 (LIITE 2) velvoittaa sisäisten kontrollien luomisen, kuvaamisen ja tarkastamisen. Listautuneen yhtiön johto on vastuussa siitä, että kontrollit toimivat tehokkaasti. Lain mukaan yrityksen johto antaa vakuutuksen sidosryhmilleen siitä, että kontrollit toimivat tehokkaasti. Johdon suorittamassa arvioinnissa ja dokumentoinnissa tulisi SEC:in mukaan käyttää yleisesti hyväksyttyä sisäisten kontrollien viitekehystä, kuten COSO-mallia. (Sarbanes-Oxley Act of 2002)

SOX 404:n seurauksena SECin alaisuudessa ja Yhdysvaltain pörssiin listautuneet yritykset ovat velvoitettuja Securities Exchange Actin kohtien 13(a) ja 15(d) mukaisesti liittämään sisäisestä valvonnasta raportti vuosikertomukseen:

- lausunto johdon vastuusta järjestää ja ylläpitää riittävä sisäinen valvonta koskien yhtiön taloudellista raportointia (ICOFR);
- kuvaus johdon käyttämästä viitekehyksestä (esim. COSO) ja soveliaista kriteereistä arviossa yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta koskien yhtiön taloudellista raportointia;
- johdon arvio yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta koskien taloudellista raportointia tilinpäätöshetkenä, sisältäen lausunnon siitä onko yhtiön taloudellisen raportoinnin sisäinen valvonta tehokas vai ei;
- riittävät liitetiedot johdon tunnistamista sisäisen valvonnan heikkouksista koskien taloudellista raportointia, sekä riittävä dokumentaatio arvion tueksi;
- kirjallinen lausunto yhtiön tilintarkastajalta koskien johdon arviota yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta koskien taloudellista raportointia. (Financial Reporting Council 2004, 4; KPMG 2004, 2)

Tilintarkastajan velvoitteet

Sarbanes-Oxley-laki velvoittaa yritystä ja tilintarkastajaa sisäisen valvonnan tehokkuuden arvioimisessa. Tilintarkastajan vastuuna on muodostaa arvio siitä, onko johdon arvio kontrollien tehokkuudesta oikeellinen. Tilintarkastaja tulee näin ollen läpikäydä kontrollit ja testaamaan kontrollien tehokkuutta. Sarbanes-Oxley-laki vaatii tilintarkastajaa arvioimaan johdon arviota yrityksen taloudelliseen raportointiin liittyvien sisäisten kontrollien tehokkuudesta. Lisäksi tilintarkastajan tulee antaa oma itsenäinen arvio taloudellisen raportointiin liittyvien kontrollien tehokkuudesta. (Sarbanes-Oxley Act of 2002 section 404; KPMG 2004, 2)

Laki lyhytsanaisuudessaan jätti tulkinnanvaraa, mitä varten PCAOB¹⁰ perustettiin vuonna 2002. PCAOB on yksityissektorilla toimiva voittoa tavoittelematon organisaatio, jonka tehtävänä on valvoa listautuneiden yritysten tilintarkastajia, suojellakseen sijoittajien ja muiden sidosryhmien etuja koskien informatiivisia, totuudenmukaisia ja riippumattomia tilintarkastusraportteja.¹¹ SEC ja PCAOB ovat laatineet lisäohjeistusta SOX 404:n vaatimusten täyttämiseksi raportin laatijoille ja tilintarkastajille. Tilintarkastaja on vastuussa todentamisesta ja raportoinnista listayhtiön johdon arviosta koskien taloudellisen raportoinnin sisäistä valvontaa. Jotta tilintarkastaja voi riittävällä varmuudella suorittaa tarkastuksen koskien taloudellisen raportoinnin sisäistä valvontaa (ICOFR), tulee johdon täyttää SOX 404:n sille asettamat velvollisuudet. (KPMG 2004,2)

SOX-ohjeistus on helpottanut sekä raportin laatimista että tilintarkastajan tarkastustyötä. Alkuperäinen PCAOB:n standardi 2 aiheutti kritiikkiä standardin vaikeaselkoisuuden ja sen edellyttämän suuren työmäärän takia, mikä vaadittiin tilintarkastajan tarkastustyön vaatimusten täyttämiseksi. PCAOB:n Standardi 2 korvaama standardi 5 ja ohjeistus ovat helpottaneet useiden sisäisen tarkastuksen valiokuntien työtaakkaa. SEC:in ja PCAOB:n laatiman standardin käyttöönoton myötä sisäisen tarkastuksen valiokunnat ovat voineet palata perinteisten sisäisen valvonnan tehtävien pariin, joita ovat esim. säännösten noudattamisen valvonta sekä ylimmän johdon ja tarkastusvaliokunnan neuvonantoon (Proviti 2008).

PCAOB on standardi 5:ssä antanut yksityiskohtaiset ohjeet siitä, kuinka tilintarkastajan tulee kontrollit tarkastaa. Tilintarkastajan tavoitteena taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan

¹⁰ Public Company Accounting Oversight Board

¹¹ PCAOB:n WWW-sivu: <http://www.pcaobus.org/>

(ICOFR) tarkastuksessa on muodostaa mielipide yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta koskien taloudellista raportointia. PCAOB tilintarkastusstandardi 5 velvoittaa (ulkoisen) tilintarkastajan hankkimaan ymmärrys yhtiön valvonnan järjestelmästä seuraavien komponenttien välillä koskien taloudellisen raportoinnin sisäistä valvontaa: valvontaympäristö, riskien arviointi, kontrollitoimenpiteet, tiedonvälitys ja kommunikointi sekä valvonta. Standardi 5:n mukaan tilintarkastus on mukautettava selvästi kunkin yhtiön kokoon ja toiminnan monimutkaisuuteen

2.1.4 Combined Code on Corporate Governance

Iso-Britannia on ollut edelläkävijä corporate governance –kysymyksissä aina 2000-luvun alkuun saakka. Tämän johdosta eurooppalaiset valtiot ovat seuranneet Iso-Britannian esimerkkiä omissa ensimmäisissä corporate governance -suosituksissaan ja listautumissäännöksissään. (Kaisanlahti & Sarkio 2000, 27). 1980-luvun lopulla Iso-Britanniaa koeteltiin rahoitusalan skandaaleilla, kuten Bank of Credit and Commercen konkurssi ja eläkerahastojen varojen väärinkäytökset, joita tilintarkastajat eivät kyenneet paljastamaan ajoissa. Tämä johti Sir Adrian Cadburyn perustamaan Cadbury Committeeen. Cadbury Committee tutki yhtiön hallitusta, tilintarkastusta sekä yhtiön valvontamekanismeja ja osakkeenomistajien oikeuksien problematiikkaa. (Troberg 2003, 158; Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyhtiön hallinnoinnista 1997, 9)

Cadbury Committeeen raportti esitti lukuisia yhtiön johto- ja hallinnointijärjestelmän läpinäkyvyyttä parantavia raportointikohtia, kuten mm. toimitusjohtajan ja hallituksen puheenjohtajan roolin erottamista, johdon palkkojen, bonusten ja muiden etuuksien julkistamista ja tilintarkastuksen laajentamista sisäisen valvonnan tehokkuuteen. Cadbury Committeeen tutkimusten tuloksena julkaistiin suositussarja, josta myöhemmin julkaistiin suositus nimeltään Code of Best Practice vuonna 1992. (Troberg 2003, 159; Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyhtiön hallinnoinnista 1997, 9-10)

Cadbury-raportin hallinnointia koskevia suosituksia täsmennettiin Greenbury-raportissa vuonna 1995, jonka pohjalta suosituksia päivitettiin Hampel-raportissa vuonna 1998. Edellämainitut raportit yhdistettiin vuonna 1998 ja näin muodostui The Combined Code: Principles of Good Governance and Code of Best Practice. Edeltävät raportit ja suositukset

olivat pohjana suomalaisen corporate governance -suosituksessa, joka julkaistiin vuonna 1997. (Kaisanlahti & Sarkio 2000, 26-27) Combined Codea on ensimmäisen julkaisunsa jälkeen päivitetty vuosina 2003, 2006 ja 2008. Näiden vuosien välillä Iso-Britanniassa on julkaistu runsaasti käytännön ohjeistusta listayhtiöille corporate governancen edistämiseksi, kuten mm. Internal Control: Guidance for Directors on the Combined Code (Turnbull Report, 1999), Corporate Governance: A Practical Guide (2004).

Combined Code otettiin Lontoon listautumissääntöjen (LIITE 4) liitteeksi siten, ettei sen noudattaminen ole listautumisen ehdoton edellytys. Yritysten on kuitenkin ilmoitettava, comply or explain -periaatteen mukaisesti noudattavatko ne suositusta vai eivät. Listayhtiöiden on myös yksilöitävä ja perusteltava poikkeamat suosituksen noudattamisesta raportissaan. (Timonen 2000, 12.) Kyseinen periaate on samanlaisena sisällytetty muihin eurooppalaisiin suosituksiin ja suomalaisiin corporate governance -suosituksiin.

Kuvauksessa sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta yhtiöiden on huomioitava kahden koodin (Combined Code ja Disclosure and Transparency Rules) vaatimukset. Suomen hallinnointikoodin muutoksen taustalla olevien tilinpäätösdirektiivien muutos pantiin Iso-Britanniassa täytäntöön sikäläisen Rahoitustarkastusta vastaavan viranomaisen määräyksillä (Disclosure Rules and Transparency Rules). Samalla Isossa-Britanniassa pyrittiin ottamaan huomioon arvopaperimarkkinoiden itsesääntely.(HE 27/2008) Vaatimusten mukainen raportointi voidaan yhdistää yksittäiseen kuvaukseen sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta. Combined Code ja DTR¹² velvoittavat Lontoon pörssiin listautuneita yhtiöitä. Lontoon pörssiin listautumissääntöjen mukaan päälistalle (Main Market) listautuneiden yhtiöiden tulee noudattaa Lontoon pörssiin listautumissääntöjä (Listing Rules), jonka vaatimukset on huomioitu FRC:n¹³ laatimassa corporate governance -koodissa nimeltään ”The Combined Code on Corporate Governance.” Listautumissääntöjen mukaan listautuneiden yhtiöiden tulee ilmoittaa tilinpäätöksessä kuinka he ovat noudattaneet Combined Coden vaatimuksia. Samat vaatimukset, comply or explain -periaate mukaan lukien, pätevät myös ulkomaisiin yhtiöihin, jotka ovat listautuneet Lontoon pörssiin päälistalle. Viimeisintä Combined Codea tulee noudattaa 29.6.2008 jälkeen altavilta tilikausilta ja tulee voimaan samaan aikaan kuin uudet FSA:n¹⁴ Corporate Governance

¹² Disclosure and Transparency Rules

¹³ Financial Reporting Council (FRC) on itsenäinen sääntelevä viranomainen, jonka vastuulla on edistää yhtiöiden raportointia ja hallinnointia.

¹⁴ Financial Services Authority (FSA) on itsenäinen viranomaiselin, ei hallituksen alaisuudessa, joka toimii Financial Services and Markets Actin (2000) valtuuttamana. FSA on raportointivelvollinen Iso-Britannian

säännöt, joihin on implementoitu EU-direktiivien säännökset koskien tarkastusvaliokuntaa ja selvitystä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä (Corporate Governance Statement).

Yrityksen tulee raportoida vuosikertomuksessaan Combined Code on Corporate Governancen (2008) mukaan seuraavaa:

- 1) Pykälän C.2. (LIITE 3) mukaisesti hallituksen arvio yhtiön sisäisen valvonnan järjestelmän tehokkuudesta;
- 2) Pykälän DTR 7.2. mukaan listayhtiöiden tulee laatia corporate governance -statement, joka tulee liittää toimintakertomukseen, raportoida erillisenä kertomuksena vuosikertomuksen yhteydessä tai yhtiön internet-sivuilla, josta tulee olla viittaus toimintakertomukseen;
- 3) Pykälän DTR 7.2.5 mukaan corporate governance -statementin tulee sisältää kuvaus yhtiön taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä.

Tilintarkastajan velvoitteet

Yhtiön hallituksen tulisi Combined Coden (2008) kohdan C.2. mukaisesti muodostaa ainakin vuosittain arvio yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta ja raportoida sidosryhmille arviosta. Arvion tulisi kattaa sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmät. Vuosien mittaan päivitetyn Combine Coden muutosten myötä ei ole ollut vaikutusta tilintarkastajan toimenpiteisiin eikä listautumissäännösten mukaisten vaatimiin toimenpiteisiin. Eikä viranomaiskeskustelujen perusteella ole tilintarkastajan toimenkuvan muutokseen tarvetta.

Combined Codessa ei ole mainintaa tilintarkastajan velvollisuuksista sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa koskevan kuvauksen suhteen. Lontoon pörssiin listautumissäännösten (Listing Rules) (LIITE 4) mukaan tilintarkastajan tulee läpikäydä Combined Coden mukainen raportti ennen sen julkaisua. Tilintarkastajan tavoitteena on arvioida hallituksen arviota sisäisen valvonnan järjestelmän tehokkuudesta, siten että se on yhdenmukainen laaditun johdon dokumentaation ja vastaa todellista prosessia.

Saavuttaakseen tarkastustavoitteensa tilintarkastajan tulee:

- a) hankkia ymmärrys hallituksen kuvailemasta prosessista arvioidakseen sisäisten kontrollien tehokkuudesta verratakseen tätä hallituksen vuosikertomuksessa tekemään arviioon;

- b) läpikäydä johdon dokumentaatio ja verrata onko se yhdenmukainen hallituksen Combined Code kohdan C2.1 mukaisen arvion kanssa, antaako se yhdenmukaisen kuvan järjestelmästä;
- c) verrata hankkimaansa tietämystään ja tilintarkastusevidenssiä johdon lausuntoihin. (Auditing Standards Board 2006, 11)

The Auditing Practices Boardin (APB) vuonna 2006 julkaisemassa ohjeistuksessa *The Combined Code on Corporate Governance: Requirements of Auditors under the Listing Rules of the Financial Services Authority and the Irish Stock Exchange* käydään läpi työnjakoa ja tilintarkastajan velvollisuuksia ja raportointitoimenpiteitä koskien corporate governance -koodia. Listautumissäännösten tarkoituksena on ohjeistaa yritystä ja tilintarkastajaa, ja ne tulivat voimaan 1.1.2006 alkaneilta tilikausilta lähtien.

Kansainvälisten ISA-tilintarkastusstandardien mukaan tilintarkastajan tulee riittävässä määrin hankkia ymmärrys tarkastettavasta yhtiöstä ja toimintaympäristöstä, ml. sisäinen valvonta ja riskienhallinta, voidakseen arvioida riskejä tilinpäätöksessä. Tilintarkastajan ei näin ollen odoteta arvioivan sisäisen valvonnan kaikkien riskien tunnistamista ja niitä vastaavia kontrolloita. Tilintarkastajan tulee arvioida onko tarkastettava yhteisö noudattanut Combined Coden vaatimuksia. Mikäli vaatimuksia ei ole noudatettu tulisi Comply or explain -periaatteen mukaisesti selvittää mahdolliset puutteet johdon lausunnossa (statement of compliance). Tilintarkastajalta ei vaadita toimenpiteitä Combined Coden noudattamattomuuden (non-compliance) syiden tarkastamiseksi. (Auditing Practices Board 2006, 10-11)

Tilintarkastajalta ei vaadita myöskään arviota, ovatko kaikki riskit ja kontrollit riittävässä määrin tunnistettu johdon osalta tai vastaavatko sisäiset kontrollit niiden ehkäisemiä riskejä. Mikäli kuitenkin puutteita sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmissä ilmenee, tulisi tilintarkastajan keskustella tästä järjestelmien ylläpidosta johdon tai hallituksen kanssa. Seuraavanlainen teksti on lisättävä sidosryhmien tiedoksi koodin noudattavien yhtiöiden vuosikertomuksiin: ”We are not required to consider whether the board’s statements on internal control cover all risks and controls or form an opinion on the effectiveness of the company’s corporate governance procedures or its risk and control procedures.” (Auditing Standards Board 2006, 12)

Tilintarkastajan tulee keskustella havainnoistaan johdon kanssa, mikäli: a) yhtiön johdon kanssa käydyt keskustelut ja dokumentaatio eivät tue johdon vahvistusta että tarpeelliset

sisäisen valvonnan toiminnot on käytössä tai otetaan käyttöön; b) tarkastuksessa on ilmennyt puutteita sisäisen valvonnan järjestelmässä, jota johto ei ole ottanut huomioon.

Mikäli tilintarkastaja ei ole tyytyväinen johdon selvitykseen ja toimiin, tulee tilintarkastajan ottaa huomioon tämä lausunnossaan sisäisestä valvonnasta. Tilinpäätöstarkastuksessaan tilintarkastajan tulisi siten raportoida havainnoistaan reporting by exception –periaatteen mukaan, eli raportoida puutteiden ilmetessä seuraavista asioista:

- a) tilintarkastajan käsitys sisäisen valvonnan tehokkuudesta ei ole yhdenmukainen hallituksen sisäisen valvonnan arvion kanssa;
- b) johdon vahvistus sisäisen valvonnan toimintojen toimivuudesta ei ole yhdenmukainen käytyjen keskustelujen ja dokumentaation suhteen;
- c) tilintarkastajan käsitys ei ole yhdenmukainen vuosikertomuksessa raportoitujen merkittävien sisäisen valvonnan riskien suhteen;
- d) hallitus ei ole toimittanut vaadittavia liitetietoja tai on epäonnistunut arvioimaan sisäisen valvonnan järjestelmistä (Listing Rules 51);
- e) hallitus kertoo liitetiedoissa, ettei ole arvioinut sisäisen valvonnan järjestelmien tehokkuutta, eikä selvitys arvion puutteesta ole yhdenmukainen tilintarkastajan käsityksen kanssa;
- f) hallitus ei ole toimittanut liitetietoja tytäryhtiöstä tai muusta konserniin kuuluvasta yhtiöstä.

Edellä esitettyjen epäkohtien ilmetessä, tulisi tilintarkastajan tällöin raportoida näistä puutteista tilintarkastus-kertomuksessaan. (Auditing Standards Board 2006, 14-16) Otteessa GlaxoSmithKlinen¹⁵ tilikauden 2008 tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksesta lausutaan tilintarkastajan toimenpiteistä ja velvoitteista koskien yhtiön Corporate Governance Statementia (LIITE 5).

2.1.5 Ranskan corporate governance -koodit ja Ranskan kauppalaki

Ranskassa corporate governance -keskustelu virkosi 1990-luvulla. Ranskan ensimmäisen corporate governance -suosituksen, Vianot-raportin työryhmän asettivat Ranskan työnantajaliitto (Conseil National du Patronat Français) ja Kansallinen yksityisten yritysten etujärjestö (Association Française des Entreprises Privées). Raportti valmistui otsikolla "Julkisten yhtiöiden hallitus" ("Le Conseil d'Administration des Sociétés Cotées") heinäkuussa 1995. (Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssi-yhtiön hallinnoinnista 1997,11)

¹⁵ GlaxoSmithKline on kansainvälinen lääkealalla toimiva pörssi-yhtiö. GlaxoSmithKline on listautunut New Yorkin pörssiin ja Lontoon pörssiin.

Syynä keskustelun viriämiseen ja työryhmän asettamiseenkin on mainittu rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen sekä myös eräisiin ranskalaisiin julkisiin yhtiöihin liittyneet ikävät esimerkit. Raportin mukaan työryhmän asettajat ovat halunneet vahvistaa "ranskalaista kapitalismia" ja sijoittajien luottamusta siihen. Vianot -raportti keskittyi pääasiassa hallitustyöskentelyyn. Ranskassa on väljä yhtiölainsäädäntö, joka mahdollistaa yhtiön asioiden hoidon järjestämisen hyvin eri tavoilla. Lainsäädäntö mahdollistaa myös erittäin vahvat (pää)johtajien asemat yhtiöiden hallinnossa. (Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssi-yhtiön hallinnoinnista 1997,12)

Ranskassa vuonna 2008 julkaistiin kaksi corporate governance -suositusta kahdelta eri corporate governancea edistävältä yhdistykseltä: AFG - *Recommandations sur le gouvernement d'entreprise* tammikuussa 2008 ja AFEP:n¹⁶ *Corporate Governance Code of Listed Corporations* joulukuussa 2008. Suosituksen ja koodin raportointivaatimukset velvoittavat Pariisin pörssiin (Bourse de Paris) listautuneita yhtiöitä.

AFG:n¹⁷ *Recommandations sur le gouvernement d'entreprise* -suosituksesta ei löydy mainintaa taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksesta. Kuvaukseen löytyy AFG:n (2008) suosituksesta kuitenkin seuraava viittaus: "AFG invites management companies to pay particular attention to the report of the chairman of the board on the organisation of the board's work and on internal control procedures."

AFEP:n joulukuussa 2008 MEDEF:in¹⁸ raporttien pohjalta yhteistyössä julkaisemassa *Corporate Governance Code of Listed Corporations* -koodissa viitataan taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvaukseen kohdassa 2.2. Kyseisen kohdan mukaisesti kunkin listayhtiön tulee järjestää riskienhallinnan järjestelmä sekä antaa järjestelmästä oikeat ja riittävät tiedot sidosryhmille. Tämän veloitteen täyttääkseen, tulisi vuosikertomuksessa raportoida sisäisen valvonnan prosessi koskien taseen ulkopuolisia sitoumuksien tunnistamista ja hallintaa sekä arvioida yhtiön merkittävimpiä riskejä.

Ranskalaisten listayhtiöiden vuosikertomuksissa viitataan taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvaukseen velvoittavaan lainsäädäntöön, French Securities Actin (2003) artiklaan 117 ja Ranskan kauppalakiin (Le Code de Commerce

¹⁶ Association Française des Entreprises Privées

¹⁷ L'Association Française de la Gestion Financière - AFG

¹⁸ Mouvement des Entreprises de France

Français) (LIITE 6). Ranskan kauppalain (2006) artiklan L225-37 mukaan listayhtiöiden hallituksen puheenjohtajan tulee kuvailla hallituksen työskentelyn valmistelua ja työjärjestystä sekä sisäisen valvonnan toimintoja yhtiössä. Nämä kuvaukset tulee sisällyttää artiklojen L225-100, L225-102, L225-102-1 ja L233-26 mukaiseen tilinpäätösraporttiin. Samaten artiklan L225-68 mukaan valvojan valiokunnan puheenjohtajan tulee samoin tavoin kuvailla valiokunnan toimintaa ja yhtiön sisäisen valvonnan toimintoja.

Tilintarkastajan velvoitteet

Tilintarkastajan tulee Ranskan kauppalain (2006) artiklan L225-235 mukaan esittää havaintonsa, artiklojen L225-37 ja L225-68 tarkentamana, koskien sisäisen tarkastuksen käytäntöjä liittyen kirjanpidon taloudellisen information valmisteluun ja käsittelyyn. Tilintarkastajan vastuuta ja toimenpiteitä havainnollistetaan ottein tilintarkastajan lausunnosta koskien sisäistä valvontaa (Auditors report on internal control) Groupe SEB:in¹⁹ vuoden 2008 vuosikertomuksesta (LIITE 7).

Kyseessä on vakiomuotoinen tilintarkastajan lausunto koskien sisäistä valvontaa. Lausunnon tarkoituksena on informoida osakkeenomistajia sisäisen valvonnan tilasta ja lisäksi tilintarkastajan lausunnossa sisäisestä valvonnasta lausutaan tarkemmin tilintarkastajan suorittamista tarkastustoimenpiteistä: Tilintarkastajan tulee lausunnon mukaisesti tutustua sisäisen valvonnan järjestelmään, dokumentaatioon ja valvontaympäristöön. Lisäksi ranskalaisen listayhtiön tilintarkastajan tulee tutustua dokumentaation valmistavaan työhön. Päällimmäisenä tilintarkastajan tarkastustoimenpiteistä on arvioida sisäisen valvonnan järjestelmän heikkouksia koskien taloudellisen tiedon käsittelyä. Tarkastus-toimenpiteiden pohjalta tilintarkastaja antaa lausunnon raportissa, mikäli puutteita tai muuta merkittävää huomautettavaa ilmenee. Mikäli raportoitavaa ei ilmene, annetaan ”ei kommentoitavaa” - tyylinen lausunto tarkastustoimenpiteiden perusteella.

2.1.6 Svensk kod för bolagstyrning

Ruotsin corporate governance -hallinnointitapaa edistää Kollegiet för Svensk bolagstyrning²⁰, joka perustettiin keväällä 2005. Sen päätavoitteena on edistää hyvää hallintotapaa Ruotsin pääomamarkkinoille listautuneiden yhtiöiden keskuudessa. Sen

¹⁹ Groupe SEB (Société d'Emboutissage de Bourgogne) on ranskalainen yhteenliittymä, joka tuottaa pieniä kodinkoneita. Merkittävimmät tuotemerkit, jotka kuuluvat yhteenliittymään ovat Krups, Moulinex, Rowenta ja Tefal.

²⁰ Kollegiet för Svensk bolagstyrning WWW-sivu: <http://www.bolagsstyrning.se/>

merkittävin tehtävä on Ruotsin corporate governance koodin hallinnointi. Vuoden 2005 julkaisunsa jälkeen hallinnointikoodia on uusittu ja sen käyttöpiiriä on laajennettu. Hallinnointikoodi velvoitti ainoastaan suuria listayhtiöitä, joiden markkina-arvo ylitti 3 miljardia SEK. Markkina-arvon ylittäviä yhtiöitä on nykyään listautuneena yli 100 yhtiötä. Vuoden 2008 loppuun mennessä nämä yhtiöt ovat noudattaneet corporate governance -koodia kolmen vuoden ajan.

Kesäkuusta 2008 lähtien uusittu Svensk kod för bolagstyrning (2008) velvoittaa kaikkia ruotsalaisia yhtiöitä, joiden osakkeita on listattu kaupattavaksi Ruotsin säännellyillä pääomamarkkinoilla. Hallinnointikoodi on täydentävä suositus lainsäädännölle ja muille säännöksille, tarkentaen hyvän hallinnointitavan vaatimuksia verrattuna muihin säännöksiin. Huomioonotettavaa on, että hallinnointikoodi ei ole pakollinen, mutta poikkeamista tulee raportoida comply or explain -periaatteen mukaisesti vuosikertomuksen yhteydessä. (Kollegiet för Svensk bolagstyrning 2008, 3-4)

Ruotsin corporate governance -koodin, *Svensk kod för bolagstyrning* (2008) mukaan, listayhtiön hallitus on vastuussa sisäisestä valvonnasta, ja siten sen tulee varmistaa, että yhtiöllä on hyvä sisäiset kontrollit ja formaalit rutiinit, jotka varmistavat, että annettuja taloudellisen raportoinnin ja sisäisen valvonnan periaatteita noudatetaan. Hallituksen tulee antaa tietoja sidosryhmille ja pääomamarkkinoille vuosittain koskien yhtiön corporate governance -toimintoja ja miten yhtiö noudattaa Ruotsin corporate governance -koodia. Edellä mainitut tiedot tulee julkaista corporate governance -raportissa sekä listayhtiön verkkosivuilla, mielellään erillisessä osiossa. (Kollegiet för Svensk bolagstyrning 2008, 11)

Hallinnointikoodin kohdan 10.5. mukaan hallituksen tulee toimittaa vuosittainen raportti yhtiön taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääkohdista. Kohdan 10.6. mukaan yhtiöiden, joilla ei ole erillistä sisäisen tarkastuksen toimintoa, hallituksen tulee arvioida kyseisen toiminnon tarvetta vuosittain sekä selvittää päätöksensä motiivit kohdan 10.5. mukaisessa sisäisen valvonnan raportissa. Kohdan 11.2. mukaan corporate governance raporttiin tulee hallituksen sisällyttää erillinen osio sisältäen hallinnointikoodin kohdan 10.5. mukaisen kuvauksen taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. (Kollegiet för Svensk bolagstyrning 2008)

Tilintarkastajan lausunto

Listayhtiön toimittaman corporate governance -raportin tulee sisältää lausunto siitä mitkä osat yhtiön tilintarkastaja on käynyt läpi (reviewed) kohdan 11.1. mukaisesti. Raporttiin voidaan sisällyttää myös seuraavanlainen lausunto, mikä osoittaa ettei tilintarkastaja ole läpikäynyt kyseistä corporate governance -raporttia: ”This Corporate Governance Report has not been reviewed by the Company’s auditors, however it has been reviewed and approved by the Board of Directors.” (Kollegiet för Svensk bolagstyrning 2008)

2.2 Corporate governance -suosituksen kehitys vuosina 1997 - 2007

Keskuskauppakamari julkaisi yhteistyössä Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton kanssa helmikuun 10. päivänä vuonna 1997 suositukset pörssiyritysten hallinnoinnista. Järjestöt esittivät suosituksia osaksi pörssin ohjesääntöjä velvoittamaan siten suomalaisia yhtiöitä, joiden arvopapereilla käydään kauppaa pääomamarkkinoilla. (Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyritysten hallinnoinnista 1997, 3) Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyritysten hallinnoinnista vuodelta 1997 sisälsivät seitsemän suositusta, jotka liittyvät hallituksen tehtäviin, toimitusjohtajan ja hallituneuvoston asemaan sekä näiden valintamenettelyyn, hallintoelinten jäsenten kelpoisuuteen, riippumattomuuteen ja esteellisyyteen, johdon palkkioihin ja muihin etuisuuksiin sekä valvontajärjestelmiin. Kansainvälisen vertailun myötä suositusten tarkoituksena oli selkiinnyttää hallinnoinnin käytäntöä myös suomalaisissa pörssiyrityksissä ja antaa sijoittajalle läpinäkyvämpää tietoa noudatetuista hallituskäytännöistä. (Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyritysten hallinnoinnista 1997, 4-5)

Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton asettaman työryhmän raportissa käsiteltiin suositusten lisäksi myös useita kansainvälisiä suosituksia sekä niiden vaikutusta kansainvälisten listayhtiöiden raportointiin. Suomalaisen työryhmän raportista voidaan nähdä Iso-Britanniassa laadittua Cadbury Codea pidettävän eurooppalaisittain urauurtavana normistona, ennen myöhemmin julkaistua Sarbanes Oxley -lakia. Kansainvälisten suositusten kuten Cadbury Coden ja Vianot-raportin voidaankin pitää osaltaan myös suomalaisen vuonna 1997 julkistetun corporate governance -suosituksen ohjenuorana. Kyseiset kansainväliset suositukset sisältävät lukuisia samoja piirteitä vuonna 1997 julkaistun suosituksen kanssa. (Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyritysten hallinnoinnista 1997; Halla ym. 2003, 9-13) Silloisen

käsityksen mukaan corporate governance -periaatteita ei ollut syytä käsitellä laissa, vaan ne haluttiin jättää itsesäätelyn varaan. Näin Suomessa on tehty tähän saakka. Syyksi itsesäätelyyn nähtiin, että käsitykset parhaista menettelytavoista muuttuvat nopeammin kuin suomalaiselle lainsäädännölle olisi mahdollista muuttua. (Steiner & Reinikainen 2004, 16)

Helmikuussa 2003 HEX Oyj²¹, Keskuskauppakamari sekä Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto asettivat Corporate Governance -työryhmän selvittämään Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suomalaisten listayhtiöiden hallinnoinnista vuonna 1997 antaman suosituksen uudistustarvetta. Corporate Governance -työryhmän asettamisen taustalla oli listayhtiöiden ohjaus- ja valvontajärjestelmien toiminnan yleistyminen vuosituhaten vaihteen jälkeen ja niitä koskevan tiedottamisen kasvanut merkitys. Vuoden 1997 suosituksen julkaisun jälkeen oli myös uudistettu useita ulkomaisia corporate governance -suosituksia ja -säännöksiä. Näin ollen suomalaisia corporate governance -käytäntöjä oli myös tarvetta tarkastella uudelleen uudistuneesta kansainvälisestä näkökulmasta. Merkittävimpänä vaikuttimena suosituksen päivitystarpeelle oli vuonna 2002 Yhdysvalloissa annettu laki ”An Act To Protect Investors by improving the accuracy and reliability of corporate disclosures made pursuant to the securities laws, and for other purposes”, joka paremmin tunnetaan nimellä Sarbanes Oxley Act. (Suositus listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjaus-järjestelmistä 2003)

Suositus listayhtiöiden hallinto- ja ohjausjärjestelmistä, joka tunnetaan myös corporate governance -suosituksena, tuli voimaan 1.7.2004 Suomessa. Suositus koski Helsingin pörssissä listattuja yhtiöitä, ja se määritteli mm. sisäistä valvontaa, riskienhallintaa ja sisäistä tarkastusta koskevat periaatteet, jotka yrityksen tulee määritellä ja tiedottaa julkisuuteen. Suosituksessa määriteltiin sisäisestä valvonnasta seuraavaa: ”...tuloksellinen liiketoiminta edellyttää, että yhtiö valvoo jatkuvasti toimintaansa. Hallitus huolehtii siitä, että yhtiössä on määritelty sisäisen valvonnan toimintaperiaatteet ja että yhtiössä seurataan sisäisen valvonnan toimivuutta.” Suositus oli siten huomattavasti lievempi verrattuna Yhdysvalloissa vuonna 2002 voimaan tulleeseen Sarbanes-Oxley-laissa vaadittuun johdon arvioon sisäisen valvonnan tehokkuudesta.

²¹ HEX Oyj ylläpiti pörssiä ja arvopaperikeskusta Suomessa, Virossa ja Latviassa ja tuotti erilaisia palveluja markkinaosapuolille 27.5.2003 saakka, jolloin OM AB osti HEX Oyj:n. <<http://www.kilpailuvirasto.fi/cgi-bin/suomi.cgi?sivu=ratk/r-2003-81-0284>>

Vuonna 2004 voimaan tullutta Suositusta listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmistä on pidetty hyvin toimivana ja kansainvälisesti korkeatasoisena suosituksena. Kaikki listayhtiöt ja myös monet Helsingin pörssin ulkopuoliset yhtiöt ovat soveltaneet sitä. Listayhtiöt noudattivat suositusta kuitenkin vaihtelevalla tarkkuudella, kuten KPMG:n vuosittaiset corporate governance -selvitykset ovat osoittaneet. Suositus on julkaisunsa jälkeen parantanut merkittävästi suomalaisten yhtiöiden hallinnointitapaa ja lisännyt tervetullutta keskustelua hyvästä yhtiöiden hallinnointitavasta. Uuden EU-lainsäädännön ja kansainvälisen corporate governancen kehityksen myötä oli ilmennyt kuitenkin päivittämistarpeita. Lisäksi esille oli noussut kasvava tarve parantaa kansainvälisten sijoittajien tiedonsaantia Suomen corporate governance -järjestelmästä kokonaisuutena ja erityisesti osakkeenomistajien oikeuksista. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 3)

2.2.1 Arvopaperimarkkinalain muutoksen myötä velvoitteeksi

Nykyinen arvopaperimarkkinalaki (AML) on säädetty toimintaympäristöön, jossa käytiin arvopaperikauppaa suomalaisilla arvopapereilla, arvopaperinvälittäjät olivat suomalaisia toimijoita ja pörssi suomalainen osuustoiminnallinen yhteisö. Lain voimaan tulon, vuoden 1989 jälkeen EU:ssa on tapahtunut laaja arvopaperimarkkinoiden integraatio. Valtiovarainministeriössä aloitettiin arvopaperimarkkinalain kokonais-uudistuksen valmistelu, jossa keskeisenä tavoitteena on lain toimivuuden ja tehokkuuden arviointi arvopaperimarkkinoiden muuttuneessa toimintaympäristössä. (HE 27/2008)

Arvopaperimarkkinalain muutos koskee AML 2 luvun 6 §:n 3 momenttia ”Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Liikkeeseenlaskijan on lisäksi esitettävä toimintakertomuksessa tai erillisessä kertomuksessa selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä.” (12.6.2008/392)

Lisäksi arvopaperimarkkinalakiin kohdistuneessa muutoksessa arvopaperimarkkinalain 2 luvun 6 §:n 4 momentissa lausutaan: ”Liikkeeseenlaskijan on kuitenkin julkistettava tilinpäätös ja toimintakertomus sekä tilintarkastuskertomus välittömästi, jos tilintarkastaja antaa muun kuin tilintarkastuslain (459/2007) 15 §:n 3 momentissa tarkoitetun vakiomuotoisen lausunnon tai esittää suorittamansa tilintarkastuksen perusteella tilintarkastuslain 15 §:n 4 momentissa tarkoitetun huomautuksen taikka toteaa, että selvitystä

hallinto- ja ohjausjärjestelmästä ei ole annettu tai että se ei ole yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa.”(12.6.2008/392)

Arvopaperimarkkinain muutoksen taustalla oli täytäntöönpanon tarve EU:n direktiivien muutoksen osalta: 4/7:n EU-direktiivin eli tilinpäätösdirektiivien²² muutoksen (2006/46/EY) ja 8:n EU-direktiivin eli tilintarkastusdirektiivin (2006/43/EY) artikkelit, jotka liittyvät säännellyillä markkinoilla kaupankäynnin kohteeksi otettujen arvopaperien liikkeeseenlaskijoita koskeviin tietoihin.

Tilinpäätösdirektiivien muutoksen taustalla on Euroopan yhteisöjen komission 21 päivänä toukokuuta 2003 hyväksymä toimintasuunnitelma yhtiöoikeuden uudistamiseksi ja yhtiöiden hallinto- ja ohjausjärjestelmien (*corporate governance*) parantamiseksi EU:ssa. Tilinpäätösdirektiiviin tehty muutos (2006/46/EY) lisäsi uuden 46 a artiklan, joka velvoittaa säännellyillä markkinoilla julkisen kaupankäynnin kohteena olevan arvopaperin liikkeeseenlaskijan sisällyttämään erillisenä kohtana toimintakertomukseensa selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä (*corporate governance* -selvitys). Selvitykseen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä tulee sisällyttää kuvaus taloudelliseen raportointiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Tilinpäätösdirektiivien muutos ei myöskään edellytä, että viranomaiset valvoisivat *corporate governance* sisältöön liittyviä asioita, vaan tarkoituksena on lisätä sijoittajien tiedonsaantimahdollisuuksia. Muutoksen vaatimukset tulivat pääosin voimaan vuonna 2008. (HE 27/2008; 2006/46/EY; Keskuskauppakamari 2008a)

EU-direktiivien 4/7:n ja 8:n uusissa vaatimuksissa korostuvat riskienhallinnan merkitys sekä sisäistä valvontaa koskevat vaatimukset. Näin ollen EU-direktiivit edellyttävät ensi kertaa hallituksen ja/tai tarkastusvaliokunnan seuraavan riskienhallinnan tehokkuutta. Aiemmin riskienhallinta on Suomessa sisällynyt vain *Corporate governance* -suositukseen. Tilintarkastusdirektiiviin eli direktiiviin 8 tulleessa muutoksessa, uudessa 41 artiklassa, esitetään tarkastusvaliokuntaa koskevat vaatimukset ja tehtävänjako, jonka mukaan tarkastusvaliokunnan tulee seurata mm. sisäisen valvonnan, sisäisen tarkastuksen ja riskienhallinnan tehokkuutta. Direktiivin tavoitteena on pyrkiä varmistamaan tilinpäätösten uskottavuus ja luotettavuus sekä takaamaan sijoittajien luottamus pääomamarkkinoiden toimintaan. (HE 27/2008; 2006/43/EY) Kyseisen tilintarkastusdirektiivin vaatimukset eroavat

²² Neljäs neuvoston direktiivi 78/660/ETY annettiin 25 päivänä kesäkuuta 1978.

SOX 404:n vaatimuksista sisäisen valvonnan osalta, eivätkä ne ole yhtä vaativia hallinnollisesti, kuten SOX 404:n vaatimukset on koettu olevan. Direktiivin vaatimusten eroavaisuus SOX 404:n vaatimuksista esitetään kuviossa 5.

	Sisäinen valvonta: 8 EU-direktiivi	Sisäinen valvonta SOX 404
Käyttöönotto	Ei suoranaisesti säännelty	Ylimmän johdon vastuulla
Laajuus	Sisäinen valvonta ei rajoitu vain taloudelliseen raportointiin	Taloudellisen raportoinnin sisäinen valvonta Internal control over financial reporting (ICOFR)
Tehokkuuden arviointi	Hallituksen / Tarkastusvaliokunnan vastuulla	Ylimmän johdon vastuulla
Julkistaminen	Johdon kuvaus taloudelliseen raportointiin liittyvän sisäisen valvonnan pääpiirteistä	Johdon vuosittainen kirjallinen vahvistus taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan tehokkuudesta
Tilintarkastus	Lausunto, onko taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan kuvaus yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa	Tilintarkastaja tarkastaa sisäisen valvonnan toimivuutta ja antaa siitä lausunnon.
 <p>EU-direktiivien vaatimukset sisäiseen valvontaan liittyen eivät rajoitu vain taloudelliseen raportointiin</p>		

Kuvio 4 EU 8:n direktiivin ja SOX 404 vaatimusten vertailu sisäisen valvonnan osalta (Lähde: KPMG koulutusmateriaali 2009)

Arvopaperimarkkinalain muutoksen valmistelussa käytiin vilkasta keskustelua valtiovarainministeriön asetuksen säännöksistä ja niiden vaikutuksista, päällimmäisenä tilintarkastuksen mahdollisesta ulottamisesta selvitykseen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä. Väärinkäsitysten ja tarpeettomien kustannusten välttämiseksi on tärkeää, että säännöksissä käytetään asioista oikeita termejä, jotta direktiivien sisältö välittyy ilman käännösvirheitä. Lakihankkeen valmistelussa haluttiin varmistaa erityisesti se, että corporate governance on jatkossakin itsesääntelyä ja että elinkeinoelämän on mielekästä kehittää suomalaista corporate governancea korkeimmalla kansainvälisellä taholla. (Keskuskauppakamari 2008a; Keskuskauppakamari 2008c)

Listayhtiöiden ja tilintarkastajien parissa esiintyi arvopaperimarkkinalain ja hallinnointikoodin laadinnan aikaan huolestuneisuutta siitä, että uusi sääntely johtaa tarpeettomaan raskaaseen tilintarkastusmenettelyyn. Asetuksen jatkovalmistelussa ja talousvaliokunnan mietinnöissä haluttiin varmistaa, ettei sellaista harhakäsitystä synny, että hallinnointi- ja ohjausjärjestelmästä annettava selvitys kuuluisi lakisääteiseen tilintarkastukseen. Erityisen tärkeänä arvopaperimarkkinalain muutoksen laadintaprosessissa

pidettiin, etteivät tilintarkastajat saa sitä käsitystä, että uusi sääntely edellyttäisi sisäisen valvonnan ja riskienhallintajärjestelmien testausta ennen lausunnon antamista. Tilintarkastajan tulisi lausua, onko kuvaus taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. (Keskuskauppakamari 2008a; Keskuskauppakamari 2008c)

Erityistä huomiota kiinnitettiin tilintarkastajan tarkastuksen luonteeseen ja siihen, ovatko taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan pääpiirteiden kuvauksen tiedot ristiriidattomia vai yhdenmukaisia tilinpäätöksen kanssa. Hallituksen ehdotuksen (HE 27/2008) mukaisesti haluttiin valtiovarainministeriön asetuksen 5a §:n lausuttavan seuraavasti: ”Tilintarkastajan on tarkastettava, että selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu. Jos selvitys on annettu toimintakertomuksesta erillisenä kertomuksena, tilintarkastajien tulee antaa lausunto siitä, ovatko erillisen kertomuksen ja tilinpäätöksen 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettut tiedot ristiriidattomia.”

Keskuskauppakamari vastusti sanamuotoa ”ristiriidattomia” ja sitä, että tilintarkastajan olisi annettava erillinen lausunto corporate governance -statementin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteitä koskevan kuvauksen ristiriidattomuudesta suhteessa tilinpäätökseen. Suomen tilintarkastuslain 3 luvun 15 §:ssä käytetään lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä määritelmää ”ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia”. Väärinkäsityksiä pyrittiin välttämään sillä, ettei corporate governance -statementin osalta käytetä samaa termiä kuin lakisääteisessä tilintarkastuksessa vaan direktiivin mukaista yhdenmukaisuus-termiä (engl. consistency). Keskuskauppakamarin (2008b) mukaan näin voidaan edistää sitä, ettei tilintarkastajien velvollisuuksia tai listayhtiöiden kustannuksia lisätä yli sen, mitä direktiivi edellyttää. Tosiasiassa direktiivi edellyttää sen tarkistamista, onko selvitys *yhdenmukainen* tilinpäätöksen kanssa (EU-direktiivi 4, 46a ja 51 artiklat). Tilinpäätösdirektiivissä ei myöskään esitetä tilintarkastajan lausuvan erikseen taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksesta, eikä tilintarkastajaa siten tulisi velvoittaa sellaista esittämään. Mikäli lainmuutos olisi johtanut siihen, että tilintarkastajan edellytettäisiin testaavan järjestelmien toimivuutta tilinpäätöstarkastuksessa, listayhtiöille arvioitiin aiheutuvan suuria kustannuksia lainmuutoksesta. (Keskuskauppakamari 2008b; Keskuskauppakamari 2008c)

Hallituksen esityksen (HE 27/2008) ja perustelumuistion pohjalta käyty keskustelu, Keskuskauppakamarin korjausehdotukset ja Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n selvitystyö huomioiden annettiin Helsingissä 12. päivänä kesäkuuta 2008 Valtiovarainministeriön asetus (393/2008) arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta annetun valtiovarainministeriön asetuksen muuttamisesta. Valtiovarainministeriön päätöksen mukaisesti muutettiin arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta 9. päivänä helmikuuta 2007 annetun valtiovarainministeriön asetuksen (153/2007) 8 ja 10 § sekä lisättiin asetukseen uusi kohta 5 a § (LIITE 8).

Tutkimuksen kannalta merkityksellisen kohta valtiovarainministeriön asetuksesta on 5 a §:n 1 momentin 2 kohdan kuvaus liikkeeseenlaskijan taloudelliseen raportointi-prosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Valtiovarainministeriön asetus on erityisen merkityksellinen tutkimuksen kannalta: Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin suosituksen 51 sisältö perustuu valtiovarainministeriön asetukseen. Kuvaukseen liittyvän tilintarkastajan tehtävä lukee 5a §:n 5 momentissa. Valtiovarainministeriön asetuksesta on nähtävissä, että aiemmin tässä kappaleessa esitetyt Keskuskauppakamarin huomiokohdat on huomioitu verrattuna alkuperäiseen hallituksen esitykseen eduskunnalle laiksi arvopaperimarkkinalain muuttamisesta (HE 27/2008).

2.2.2 Arvopaperimarkkinayhdistys hyvän hallinnointitavan valvojaksi

Suomalaisessa talouselämässä hyvää hallinnointitapaa edistämään perustettiin Arvopaperimarkkinayhdistys ry, joka on Elinkeinoelämän keskusliitto ry:n, Keskuskauppakamarin ja NASDAQ OMX Helsinki Oy:n joulukuussa 2006 perustama yhteistyöelin. Yhdistyksen tavoitteena on suosituksen jo vakiintunutta itsesääntelyä tehostamalla varmistaa, että arvopaperimarkkinoilla toimivien yhtiöiden toimintamallit ja pelisäännöt ovat yhdenmukaiset ja läpinäkyvät. Yhdistyksen päätehtävänä on hyvän hallinnointitavan edistäminen Suomessa. Yhdistys näin ollen mm. hallinnoi, kehittää ja tarvittaessa päivittää Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia.²³ Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n perustamisen myötä corporate governance -suositusten noudattaminen kuului täten välillisesti Finanssivalvonnan valvonnan piiriin, arvopaperimarkkinoiden toiminnan valvontaan.

Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n hallituksen asettaman Corporate Governance -työryhmän

²³ Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n WWW-sivu: <http://www.arvopaperimarkkinayhdistys.fi/>

tehtävänä oli ensisijaisesti selvittää listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmistä 2.12.2003 annetun suosituksen päivittämistarpeet sekä kehittää suositusta. Työryhmä kuuli laadintaprosessissa laajasti asianosaisia eri interssipiireistä: listayhtiöiden hallituksen jäseniä, yritysjohtajia, kotimaisia ja kansainvälisiä sijoittajia, sijoituspalveluiden tarjoajia, tilintarkastajia, viranomaisia sekä muita markkina-osapuolia. Laadintaprosessin yhteydessä työryhmä oli myös yhteydessä muihin pohjoismaisia koodeja ja Lontoossa Combined Codea ylläpitäviin tahoihin selvittääkseen käytäntöjä ja kehitystä eri maissa. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 3)

2.3 Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008

Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n selvitystyön tuloksena uusi Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi hyväksyttiin lokakuussa 2008. Tämä hallinnointikoodi korvasi vuonna 2003 annetun suosituksen listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmistä. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi tuli voimaan 1.1.2009, mutta koodia on voinut noudattaa heti sen antamisen jälkeen. Koodin noudattamisen edellyttämät päätökset voidaan tehdä koodin voimaantuloa seuraavassa varsinaisessa yhtiökokouksessa. Suositukseen 1, 9 ja 51 sovellettiin poikkeavia voimaantulosääntöjä, koska listayhtiöille haluttiin varata aikaa valmistella hallinnointikoodin suositusten noudattamista. KPMG:n vuosittain tekemän Corporate governance -selvityksen mukaan yhteensä 81 prosenttia listayhtiöistä noudatti tilikauden 2008 vuosikertomuksessa esittämässään raportoinnissaan Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n uutta Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia (2008). Loput listayhtiöistä viittaavat aiempaan corporate governance -suositukseen (2003). (KPMG:n lehdistötiedote 25.5.2009)

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin tavoitteena on, että suomalaiset listayhtiöt noudattavat korkeatasoista kansainvälistä hallinnointitapaa. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi on tarkoitettu Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden noudatettavaksi, jollei se ole ristiriidassa yhtiön kotipaikan pakottavien säännösten kanssa. Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n mukaan hallinnointikoodi yhtenäistää listayhtiöiden toimintatapoja sekä osakkeenomistajille ja muille sijoittajille annettavaa tietoa. Hallinnointikoodi lisää avoimuutta hallintoelimistä, johdon palkkioista ja palkitsemisjärjestelmistä. Hallinnointikoodin tarkoituksena on antaa myös kokonaiskuva suomalaisten listayhtiöiden hallinnointijärjestelmän keskeisistä periaatteista, joita noudattamalla voidaan ylläpitää hyvää hallinnointitapaa ja näin edistää suomalaisten listayhtiöiden menestystä. Suomalaisten listayhtiöiden hallinnointijärjestelmä perustuu

Suomen lainsäädäntöön, ja uusin hallinnointikoodi täydentää lakisäätteisiä menettelytapoja. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 6)

Listayhtiöt eroavat toisistaan omistajarakenteen, toimialan ja toiminnan laajuuden suhteen. Myös listayhtiöiden hallintorakenteissa on eroavaisuuksia. Osalla listayhtiöistä voi olla hierarkialtaan hyvinkin matala hallinto-organisaatio ja osalla moniportainen ja monimutkainen. Tähän listayhtiöiden monimuotoisuuteen hallinnointikoodin noudattamiseen kuuluva Comply or Explain -periaate antaa joustovaraa. Suomalaisista listayhtiöistä suuri osa on kuitenkin kansainvälisessä vertailussa keskisuuria tai pieniä yhtiöitä, pois lukien muutama Helsingin pörssilistalla oleva kansainvälisestikin suuri yhtiö. Tarkasteltaessa suomalaisia listayhtiöitä, ilmenee suomalaisten listayhtiöiden omistajaluettelosta erityinen piirre: listayhtiöiden ulkomainen omistus on yksi Euroopan korkeimmista. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 6)

Uuden hallinnointikoodin asema on aiempaan suositukseen verrattuna vahvempi, koska myös arvopaperimarkkinalakiin on tullut vaatimus sen noudattamisesta. Pörssissä listatut yritykset noudattavat lainsäädäntöä sekä ns. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia. Luvussa 2.2.2 on selvitetty tarkemmin hallinnointikoodiin tulleet valtiovarainministeriön asetuksen ja arvopaperimarkkinalain sisältämät velvoitteet listayhtiöille.

Hallinnointikoodi sisältää useita suosituksia, jotka perustuvat pakottavaan lainsäädäntöön. Tällaisten suositusten noudattamisesta ei voi poiketa ns. Comply or Explain -periaatteen mukaan. Aiemmin suosituksena annettu noudata tai selitä -ohje on muuttunut nyt lakimääräiseksi, eikä siitä voi siten poiketa. Tutkimuksen kannalta keskeisin hallinnointikoodin ”pakollinen suositus” on suositus 51 Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä (Corporate Governance Statement). Kyseinen suositus velvoittaa listayhtiöt laatimaan selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä eli tekemään ns. corporate governance -statementin. Velvoite selvityksen laadintaan ja tilintarkastajan velvoite perustuvat arvopaperimarkkinalakiin ja valtiovarainministeriön asetukseen. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 6, 22; Elinkeinoelämä 2009)

2.3.1 Koodin rakenne

Yhteensä 24-sivuinen Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi koostuu 12 jaksosta, jotka sisältävät yhteensä 52 suositusta. Yksittäiset suositukset ovat jaksoissa 2–11 ja voimaantuloa

käsitellään viimeisessä jaksossa 12. Kunkin jakson alussa esitetään kyseistä asiakokonaisuutta koskevia yleisperiaatteita, jotka johdattavat lukijan aiheeseen. Suosituksen jälkeen on selitysosa, joka sisältää suosituksen antamiselle perustelut ja suositusta täsmentävät näkökohdat ja selventämisen.

Kuten tutkimuksen luvussa 2.2.1 todettiin käsitellessä hallituksen esityksen (HE 27/2008) pohjalta käytyä keskustelua arvopaperimarkkinain muutoksen sanamuodosta, on sanamuodoilla huomattava merkitys hallinnointikoodissa väärinkäsitysten välttämiseksi. Koodissa käytetään termejä ”selostaa”, ”ilmoittaa” ja ”asettaa saataville” kuvaamaan tietojen esittämistä osakkeenomistajille. Kaikissa näissä tilanteissa tiedot on, ellei hallinnointikoodissa ole toisin mainittu, esitettävä myös yhtiön Internet-sivuilla. On huomioitavaa, että julkistamisella puolestaan tarkoitetaan tiedon antamista pörsstitiedotteella. Koodissa käytetään termiä ”yhtiö” tarkoittamaan listayhtiötä. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 6)

2.3.2 Comply or Explain -periaate

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi on laadittu noudatettavaksi ns. Comply or Explain -periaatteen (noudata tai selitä -periaatteen) perusteella. Kyseinen periaate on säilynyt ensimmäisistä corporate governance -suosituksista ja on edelleen voimassa useimmassa kansainvälisessä corporate governance -suosituksissa. Periaatteen mukaisesti listayhtiön tulee noudattaa koodin kaikkia suosituksia. Listayhtiö voi kuitenkin poiketa yksittäisestä suosituksesta, jolloin sen on ilmoitettava poikkeaminen ja perustelut poikkeamiselle. Hallinnointikoodia voi siten noudattaa, vaikka listayhtiö poikkeaisi yksittäisistä suosituksista edellyttäen, että poikkeamat on eritelty, ilmoitettu ja perustelut poikkeamille on annettu.

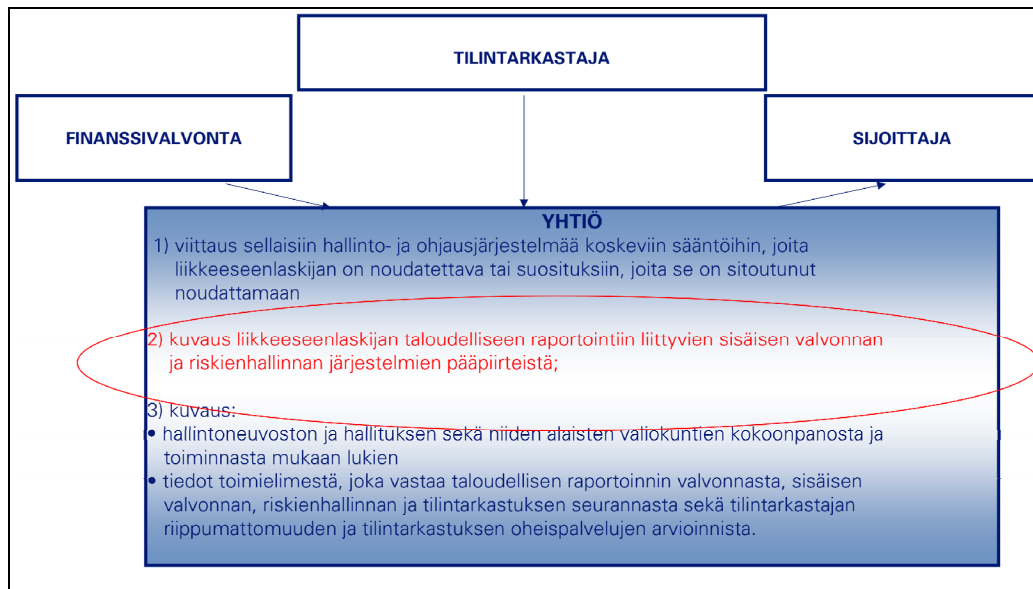
Yhtiön on kerrottava hallinnointikoodin noudattamisesta suositus 51 mukaisessa hallinto- ja ohjausjärjestelmästäan antamassaan selvityksessä (Corporate Governance Statement). Periaatetta noudattaen listayhtiö voi esimerkiksi poiketa koodin suosituksista omistaja- tai yhtiörakenteen tai yhtiön toimialan erityispiirteiden perusteella. Osakkeenomistajat ja sijoittajat voivat arvioida poikkeamista, mikäli listayhtiö on toimittanut selkeän ja laadukkaan perustelun. Tämä vahvistaa sidosryhmien luottamusta yhtiön tekemää perusteltua ratkaisua kohtaan olla noudattamatta hallinnointikoodia joltain osin.

Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen, että useat hallinnointikoodin suositukset perustuvat lainsäädäntöön tai muuhun listayhtiöitä pakottavaan sääntelyyn. Suosituksista ei voi poiketa siltä osin, kun ne kuvaavat pakottavaan sääntelyyn sisältyvää velvoitetta, kuten hallinnointikoodin suositus 51 Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä. Lisäksi Helsingin pörssin säännöissä on listayhtiöiden hyvään hallinnointitapaan liittyviä velvoitteita, erityisesti julkistamisen osalta, ja näitä Helsingin pörssiin listautuneiden yhtiöiden tulee noudattaa. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 6; NASDAQ OMX Arvopaperipörssin säännöt)

2.3.3 Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä

Corporate Governance -hallinnointikoodin suosituksen 51 mukaan listayhtiön on annettava selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä (Corporate Governance Statement). Selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä antaminen perustuu arvopaperimarkkinalain muutoksen myötä annettuun lakiin arvopaperimarkkinalain muuttamisesta (392/2008). Hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvityksen sisältö perustuu arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta annetun asetuksen muuttamisesta annettuun valtiovarainministeriön asetukseen (393/2008).

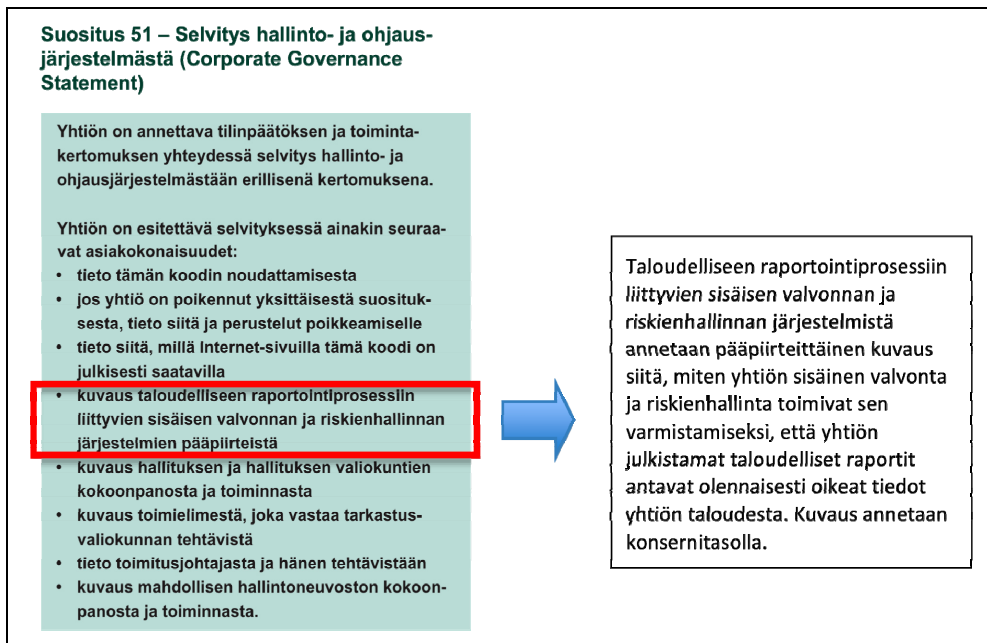
Arvopaperimarkkinalain velvoittama ja valtiovarainministeriön asetuksen sisällön mukainen selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettava ensimmäisen kerran tilikaudelta, joka alkaa 1.9.2008 jälkeen. Pörssiyhtiöiden on laadittava ns. cg-statement ensimmäisen kerran tilikaudelta, joka alkaa 1.9.2008 tai sen jälkeen. On huomattava, että myös kaikkien niiden listayhtiöiden, joiden tilikausi on kalenterivuosi, on laadittava kyseinen selvitys kuluvalta tilikaudeltaan.

Kuvio 5 Yhtiön selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä suosituksen 51 mukaan - keskeinen sisältö (Lähde: KPMG Koulutusmateriaali 2009)

Selvitykseen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä tulee sisällyttää tietoja hallinnointikoodin noudattamisesta ja noudattamattomuudesta. Kuviossa 5 on esitetty selvitykseen laadintaan ja tarkastamiseen liittyvät asianosaiset ja selvityksen sisältö. Selvityksestä tulee ilmetä tietoja hallintoneuvoston ja hallituksen kokoonpanosta ja toiminnasta ja toimitelmestä, joka vastaa taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta, sisäisen valvonnan, riskienhallinnan ja tilintarkastajan seurannasta ts. tarkastusvaliokunnasta.

Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä käsitellään tarkastusvaliokunnassa tai muussa toimivaltaisessa valiokunnassa. Jos yhtiössä ei ole tarkastusvaliokuntaa tai muuta toimivaltaista valiokuntaa, hallitus käsittelee selvityksen. Selvityksen lopullinen laajuus ja sisältö riippuvat yhtiön koosta ja liiketoiminnasta. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 22) Merkittävimpänä vaatimuksena on pidetty kuvausta liikkeeseenlaskijan taloudelliseen raportointiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä, mikä on esitetty otteena hallinnointikoodista kuviossa 7.

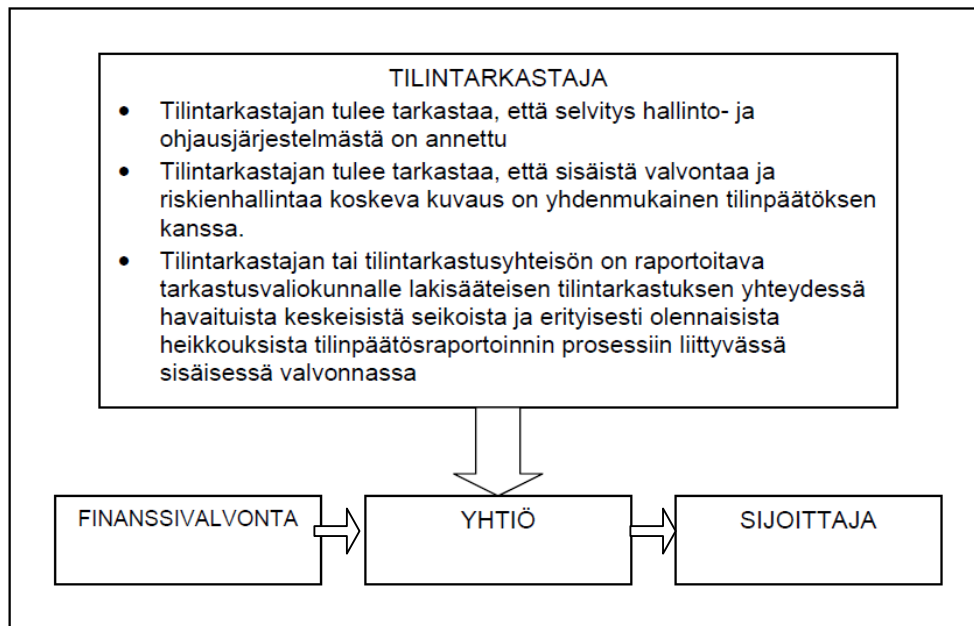
Kuvio 6 Kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008)

Hallinto- ja ohjausjärjestelmästä annettava selvitys vaatii yrityksiltä panostusta raportointiinsa, sillä vaatimus on uusi. Samoja asioita on raportoitu noudatettaessa aikaisempaaakin corporate governance -suositusta, mutta uutena vaatimuksena tulevat seikat vaativat perehtymistä. Lainmuutokselle asetettiin siirtymäsäännös. Näin yhtiöillä ja tilintarkastajille annettiin riittävä aika varautua muutokseen. Etenkin kuvaus taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä on uutta aiempaan verrattuna, ottaen erityisesti huomioon siihen liittyvä tilintarkastajan rooli. (Keskuskauppakamari 2008b)

2.3.4 Kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodiin sisältyvän Corporate Governance Statementin merkittävimpana vaatimuksena tulee kuvaus liikkeeseenlaskijan taloudelliseen raportointiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Vaatimusten mukaisesti tulee antaa pääpiirteittäinen kuvaus siitä, miten yhtiön sisäinen valvonta ja riskienhallinta toimivat sen varmistamiseksi, että yhtiön julkistamat taloudelliset raportit antavat olennaisesti oikeat tiedot yhtiön taloudesta. Kuvaus annetaan konsernitasonlailla.

Tilintarkastajalla on tärkeä asema osakkeenomistajien asettamana tarkastuselimenä. Lakisääteisen tilintarkastuksen avulla osakkeenomistajat saavat riippumattoman lausunnon siitä, miten yhtiön tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittu ja yhtiön kirjanpito ja hallinto hoidettu. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 21)

Kuvio 7 Corporate governance –statement – tilintarkastajan tehtävät (Lähde: KPMG Koulutusmateriaali 2009)

Kuviossa 7 on havainnollistettu tilintarkastajan tehtäviä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen suhteen. Tilintarkastajan tulee ensinnäkin tarkastaa, että selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu. Lisäksi tilintarkastajan tulee tarkastaa, että selvityksessä annettu sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa koskeva kuvaus on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön on raportoitava tarkastusvaliokunnalle lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä havaituista keskeisistä seikoista ja erityisesti olennaisista heikkouksista tilinpäätösraportoinnin prosessiin liittyvässä sisäisessä valvonnassa. (Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 2008, 21)

2.3.5 Huomioita vuosikertomuksissa julkaistuista kuvauksista

Monet listayritykset ovat todenneet vuoden 2008 vuosikertomuksissaan noudattavansa uutta Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia, ilman selitystä poikkeamista ja kaikilta osin. Suurelta osin hallinnointikoodia noudatetaankin siten, mitä on jo aiemmin vaadittu

raportoitavan. Suuri osa on raportoinut hallituksen kokoonpanon ja palkkioiden ilmoittamisen osalta, mutta etenkin sisäisen valvonnan kuvaus on hyvin suppea. Usean listayrityksen osalta oli tyydytty kuvaamaan taloudellisen raportoinnin sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa hyvin yleisellä tasolla ja vain muutamalla lauseella. Tämä on ymmärrettävää, koska hallinnointikoodin noudattaminen ja kuvauksen laadinta ei ollut vielä silloin listayhtiöille lakisääteistä. On kuitenkin ristiriitaista, että listayhtiöt ilmoittavat noudattavansa uusinta hallinnointikoodia ja raportoivat koodin vaatimat tiedot vain välttävällä tasolla. Mutta koska noudattaminen ei ollut lakisääteistä, ei asiaan liene tarpeellista kiinnittää huomiota. Taloudellista raportointia ei esimerkiksi mainita lainkaan osassa kuvauksia, vaikka hallinnointikoodi edellyttää kuvausta taloudellisten raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan pääpiirteistä.

Suurta osaa annettuja kuvauksia leimaa pintapuolinen käsittely, raportointia ja järjestelmiä kuvataan hyvin yleisellä tasolla. Sisäinen valvonta tulisi olla kiinteästi osa yrityksen liiketoimintaa ja toimintatapaa, joten sama tulisi näkyä myös raportoitavasta taloudellisen raportoinnin kuvauksesta. Kuvausten tulisi siten olla sidottu raportoivan yrityksen liiketoimintaan, joten tiettyä yrityskohtaisuutta ja tarkkuutta kyseisiin kuvauksiin vaaditaan.

Muutama listayhtiö on kuitenkin selvästi panostanut kuvauksen laadintaan. Esimerkiksi Wärtsilän ja Fortumin vuoden 2008 vuosikertomuksissa julkaistut kuvaukset sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmistä ovat tasokkaita. Näiden yhtiöiden kuvauksista on nähtävissä, että sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kysymykset on mietitty omaa liiketoimintaa katsoen. Kuvauksissa on selkeästi esitetty yritysten oma strategia ja toimintatapa.

2.4 Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan raportoinnin nykytila Suomessa

KPMG Oy Ab²⁴ on laatinut corporate governance -suositusten noudattamisesta selvityksen vuodesta 2004 alkaen vuosittain. Vuonna 2009 valmistunut selvitys perustuu vuoden 2008 vuosikertomuksiin ja tilinpäätöstietoihin. Mukana ovat kaikki Nasdaq OMX Helsingissä listatut yhtiöt, jotka olivat julkaisseet vuosikertomuksensa 23.4.2008 mennessä, yhteensä 119 yhtiötä eli 93 prosenttia kaikista listayhtiöistä.

²⁴ KPMG Oy Ab:n WWW-sivu: <http://www.kpmg.fi>

KPMG:n corporate governance –selvityksen (2009) mukaan listayhtiöiden raportointi hyvän hallinnoinnin periaatteista on kehittynyt, mutta parannettavaa on erityisesti sisäisen valvonnan, riskienhallinnan ja sisäisen tarkastuksen raportoinnin osa-alueilla. Suurimmaksi puutteeksi raportoinnissa on nähty yrityskohtaisen tarkkuuden vähäisyys. Sisäinen valvonta, riskienhallinta ja sisäinen tarkastus onkin havaittu kaikkein haastavimmiksi raportoitaviksi, hallituksen rakenteen ja palkitsemisjärjestelmien ohella.

Etenkin sisäisen valvonnan selvittäminen on ollut niukkaa pörssiyhtiöiden vuosikertomuksissa. Tilikaudelta 2008 julkaistuissa raportointitiedoissa sisäisen valvonnan toimintaperiaatteiden kuvaaminen on parantunut edellisvuotiseen verrattuna, mutta parannettavaa on edelleen. Suurista yhtiöistä 62 %, keskisuurista 29 % ja pienistä 16 % suoriutuu sisäisen valvonnan piiriin kuuluvien elementtien raportoinnista hyvin (vastaavat luvut vuonna 2007 olivat 39 %, 18 % ja 16 %). Sisäinen valvonta, sisäinen tarkastus ja riskienhallinta ovat kytköksissä toisiinsa, mikä tulee ottaa huomioon arvioitaessa vuosikertomuksen raportointia. Pörssiyhtiöissä on kuitenkin havaittavissa, että sisäisen valvonnan selvittäminen vuosikertomuksissa jää selvästi taka-alalle verrattuna muihin osa-alueisiin.

Olisi suositeltavaa, että sisäinen valvonta käsiteltäisiin omassa osiossaan, jotta selvitys ei jäisi vain pintapuoliseksi ja yleiselle tasolle. Sisäinen valvonta olisi hyvä eriyttää oman otsikon alle ja jaotella esimerkiksi COSO-viitekehyksen mukaisesti seuraavasti: Kontrolliympäristö, Riskien arviointi, Kontrollitoimenpiteet, Informaatio ja kommunikointi sekä Seuranta.

Sisäisen tarkastuksen osalta selvityksiin kaivataan tarkkuutta toimintaperiaatteiden selvittämiseen. Sisäisen tarkastuksen suhteen raportointi riippuu paljolti listayhtiön koosta. Oma sisäisen tarkastuksen yksikkö on yleistä lähinnä suurimmilla listayhtiöillä. Keskisuurista listayhtiöistä yhä useampi on siirtynyt omaan erilliseen sisäiseen tarkastukseen. Pienillä listayhtiöillä sisäinen tarkastus on yleensä joko yhdistetty osaksi taloushallintoa, ulkoistettu tai huomioitu tilintarkastuksen laajuudessa. Pienistä listayhtiöistä 10 % ei maininnut sisäisen tarkastusta lainkaan. Kokonaisuudessaan oma sisäinen tarkastus on yleistynyt listayhtiöissä vuoteen 2007 verrattuna.

Vaikka riskiraportointi on listayhtiöissä yleisesti paremmin huomioitu ja kokonaistaso parantunut vuoteen 2007 verrattuna, on riskiraportoinnissakin edelleen kehittämisen varaa.

Riskienhallinnan järjestäminen on selostettu hyvin kaikissa suurissa, $\frac{3}{4}$ keskisuurista ja hieman yli puolessa pienistä pörssiyrityksistä. Riskiraportoinnissaan yhtiöiden tulisi kiinnittää erityistä huomiota yrityskohtaisten riskien selostamiseen yleisten riskien kuvaamiseen sijaan. Kohtuullisesti ilmoittavilla yhtiöillä riskiselvitys saattaa jäädä yleiselle tasolle tai pintapuoliseksi.

2.5 Tilintarkastusprosessi ja tilintarkastajan raportointivelvollisuus

Tässä luvussa perehdytään tutkimuksen kannalta tilintarkastajan työtä ohjaaviin tilintarkastusstandardeihin, jotka olennaisilta osin liittyvät tutkielman käsittelemään aihealueeseen. Tutkimuksen käsittelemän taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvauksen suhteen tilintarkastajalla on velvollisuus tarkastaa, että selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu ja selvitys, kuvaus mukaan lukien, on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa.

Huomioitavaa kuitenkin on, että valittuja tilintarkastusstandardia ja -suosituksia ei ole minkään virallisen kannanoton yhteydessä yhdistetty tilintarkastajan velvollisuuteen tarkastaa kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta. Kuitenkin tutkielman kannalta tilintarkastusstandardi 315 soveltuu käsiteltäväksi tilintarkastusstandardina, mikä lähiten liittyy listayhtiön taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen yhdenmukaisuuden tarkastamiseen.

2.5.1 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastajan tarkastustyön yleisenä sääntönä pidetään hyvää tilintarkastustapaa. Hyvälle tilintarkastustavalle ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti selvitetty eikä sitä ole laissa määritelty. Tilintarkastuslain 4:22 § käsittelee hyvää tilintarkastustapaa, minkä mukaan tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastusta suorittaessaan sekä muussa toiminnassaan, joka laissa tai asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi. Tavan noudattaminen sisältyy näin ollen tilintarkastuslakiin, mikä velvoittaa jokaista tilintarkastajaa. (Aho & Vänskä 1996, 81)

Selkeimmän määritelmän hyvälle tilintarkastustavalle on antanut KHT-yhdistys. Sen mukaan hyvä tilintarkastustapa on tapaoikeutta, joka on rinnastettavissa hyvään asianajotapaan ja hyvään kirjanpitotapaan. Tilintarkastajan tulisi hyvän tilintarkastustavan mukaisesti

noudattaa sekä ammatillisesti että eettisesti hyväksytyjä periaatteita. (KHT-yhdistys 2006, 184)

Hyvän tilintarkastustavan voidaan nähdä olevan tilintarkastajien ja tilintarkastajien etujärjestöjen keskuudessa määritettävä käsite. Hyvää tilintarkastustapaa käsitellään jatkuvasti lainsäädännön lisäksi alan ammattilehdissä. Myös Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta, valtion tilintarkastuslautakunta ja KHT-yhdistys on ottanut kantaa tilintarkastajan työtä koskevissa asioissa. Hyvän tilintarkastustavan voidaan siten kuvailla olevan alalla vallitseva ja alati kehittyvä käytäntö sekä käsittävän ne menettelytavat, joihin tilintarkastajat päätyisivät ammatillisen harkinnan perusteella. (KHT-yhdistys 2006, 184)

2.5.2 Tilintarkastajan lakisääteiset tehtävät osakeyhtiössä

Tilintarkastuksen lähtökohtana on laillisuusvalvonta. Laillisuusvalvonnalla tarkoitetaan sen tarkastamista, noudattaako yhtiö toiminnassaan osakeyhtiölain ja kirjanpitolain sekä yhtiöjärjestyksen sääntöjä. Myös muiden lakien, esimerkiksi verolakien ja muiden yhteisölainsäädännön noudattamista joudutaan käytännössä selvittämään. (Vahtera 1986, 28) Tilintarkastaja ei kuitenkaan ole velvollinen arvioimaan sitä, ovatko yhtiön toimitukset²⁵ rikkoneet muita lakeja, säädöksiä tai määräyksiä vastaan. Riittävää on, että tilintarkastaja identifioi ne tärkeimmät säännökset ja määräykset, joilla voi olla olennaista vaikutusta yhteisön tai säätiön toimintaan tai tilinpäätökseen. (KHT-yhdistys 2009, 417)

Lakisääteisellä tilintarkastuksella tarkoitetaan kirjanpidon ja tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastamista hyvän tilintarkastustavan mukaisesti (Riistama 2000, 69). Tilintarkastajalla on tilikausittain yhteisön tai säätiön kokouksen toimeksiannosta suoritettavien tilintarkastuksien lisäksi myös muita lakisääteisiä tehtäviä, joista on annettava lausunto (Riistama 1999, 379). Näihin muihin lakisääteisiin tehtäviin voidaan lukea tilintarkastajan tehtävä tarkistaa arvopaperimarkkinalain velvoittamana onko listayhtiön selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä annettu ja onko kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa.

Tarkastetusta tilinpäätöksestä tilintarkastaja raportoi julkisesti tilinpäätöksen yhteyteen liitettävässä tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuskertomuksessaan lausutaan tilintarkastajan tehtävistä seuraavaa: Tilintarkastajan tulee suorittaa tilintarkastus Suomessa

²⁵ Yhtiön toimitelmiin luetaan tässä yhteydessä hallituksen jäsenet, toimitusjohtaja tai muut vastuuhenkilöt.

noudatettavan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti ja sen perusteella antaa lausunto tilinpäätöksestä, konsernitilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää ammattieettisten periaatteiden noudattamista ja tilintarkastuksen suunnittelua ja suorittamista siten, että saadaan kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa ei ole olennaisia virheellisyksiä ja että emoyhtiön hallituksen jäsenet ja toimitusjohtaja ovat toimineet osakeyhtiölain mukaisesti. Tilintarkastustoimenpiteillä tulisi varmistua tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen lukujen ja muiden tietojen oikeellisuudesta. (KHT-yhdistys 2008, 63)

Tutkimuksen aiheeseen liittyen tilintarkastuksessa huomionarvoista on se, että lähtökohtaisesti oletetaan sisäinen valvonnan olevan asianmukaisesti järjestetty. Tarkastus suoritetaan tarpeelliseksi katsotussa laajuudessa varmistumalla kirjanpitojärjestelmien ja sisäisen valvonnan toimivuudesta. Kontrolliperustaisella tilintarkastuksella ja aineistotarkastuksella voidaan havaita olennaiset virheet kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä.

2.5.3 Tilintarkastusstandardit ja suositukset

Vuonna 2007 voimaan tulleeseen tilintarkastuslakiin sisältyy vaatimus hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Hyvän tilintarkastustavan käsitteen ja sisällön kansainvälisesti määrittelevät hyvin pitkälti ammatissaan toimivat tilintarkastajat ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä. Tätä yhteenliittymää Suomessa edustaa KHT-yhdistys. KHT-yhdistyksellä on keskeinen asema hyvän tilintarkastustavan kehittämisessä Suomessa. Yhdistys on antanut jäseniään sitovia hyvää tilintarkastus- ja tilintarkastaja-tapaa koskevia standardeja, ohjeita ja suosituksia, joiden lähtökohtana ovat olleet Kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n²⁶ ISA-standardit, muut standardit ja ohjeet. KHT-yhdistyksen *tilintarkastussuosituks* tulivat voimaan 1.7.2000. (KHT-yhdistys 2009, 6)

Tilintarkastusalan standardeissa ja suosituksissa on tarkennettu tilintarkastuslaissa säädettäviä lakisääteisen tilintarkastuksen tavoitteita. EU:n tilintarkastusdirektiivin implementoinnin (ks. luku 2.2.1) myötä tilintarkastuslakiin on tullut myös vaatimus ”Euroopan yhteisöissä sovellettavaksi hyväksytyjen kansainvälisten tilintarkastusstandardien” noudattamisesta lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tilintarkastusstandardit olisivat siis jatkossa laintasoista sääntelyä. (KHT-yhdistys 2009, 6)

²⁶ International Federation of Accountants.

2.5.4 Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa

Tilintarkastusstandardi 240 *Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa* mukaan tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys siitä, miten hallintoelimet valvovat prosesseja, joiden avulla toimiva johto tunnistaa väärinkäytösriskit²⁷ yhteisössä ja reagoi niihin, sekä sisäistä valvontaa, jonka toimiva johto on järjestänyt näiden riskien pienentämiseksi.

Ensisijainen vastuu väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta on sekä yhteisön hallintoelimillä että toimivalla johdolla, jonka tulisi johtoa valvomalla varmistua sisäisen valvonnan järjestämisestä. Sisäisellä valvonnalla tulisi antaa kohtuullinen varmuus taloudellisen raportoinnin luotettavuudesta, toimintojen tehokkuudesta ja taloudellisuudesta sekä soveltuvien lakien ja määräysten noudattamisesta. Sisäisen valvonnan järjestämisen velvollisuuteen kuuluu, että luodaan ja ylläpidetään kontrolleja, jotka koskevat yhteisön tavoitetta laatia tilinpäätös, joka antaa oikeat ja riittävät tiedot sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Sisäisen valvonnan avulla tulisi myös hallita riskejä, jotka saattavat aiheuttaa tilinpäätökseen olennaisia virheitä tai puutteita. Tilintarkastajan tehtävänä on siten tilintarkastusstandardien mukaan ns. valvoa valvontaa. (KHT-yhdistys 2009, 253)

Tilintarkastajan tulee suorittaa riskienarviointitoimenpiteitä muodostaakseen käsityksen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä sen sisäisestä valvonnasta, tilintarkastusstandardi 315²⁸ edellyttämällä tavalla. Osana tätä työtä tilintarkastaja suorittaa toimenpiteitä hankkiakseen tietoa, jota käytetään väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheen tai puutteen riskien tunnistamiseen. Toimenpiteinä tulee mm. tiedustella johdolta prosessien valvonnasta, riskien tunnistamisesta ja reagoinnista sekä analysoida väärinkäytöksen riskitekijöitä. (KHT-yhdistys 2009, 257)

²⁷ Väärinkäytös tarkoittaa yhden tai useamman toimivaan johtoon, hallintoelimiin tai henkilökuntaan kuuluvan taikka kolmannen osapuolen tahallista tekoa, johon liittyy petollinen menettely oikeudettoman tai laittoman edun hankkimiseksi. (KHT 2009, 250)

²⁸ Ks. 2.5.6 Yhteisön ja sen toimintaympäristön käsittäminen sekä olennaisen virheen tai puutteen riskien arviointi.

2.5.5 Tilintarkastusta koskevien kysymysten kommunikaatio hallintoelinten jäsenten kanssa ja hallinnon tarkastus

Tilintarkastussuositus 260 *Tilintarkastusta koskevien kysymysten kommunikaatio hallintoelinten jäsenten kanssa ja hallinnon tarkastus* mukaan tilintarkastajan tulisi kommunikoida tilintarkastuksen yhteydessä esille tulleista yrityksen päätöksenteko- ja valvontajärjestelmään²⁹ liittyvistä tilintarkastusta koskevista kysymyksistä tarkastuskohteen hallintoelinten jäsenten kanssa. Yrityksen päätöksenteko- ja valvontajärjestelmään liittyvillä tilintarkastusta koskevilla kysymyksillä tarkoitetaan tilintarkastuksen yhteydessä esille tulleita asioita, jotka ovat tilintarkastajan mielestä sekä tärkeitä että olennaisia hallintoelinten jäsenille taloudellisen raportoinnin ja tilinpäätösprosessin valvonnassa. Tässä yhteydessä hallintoelinten jäsenet luetaan olevan vastuussa tarkastuskohteen tavoitteiden saavuttamisesta, mitä tulee taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen, toimintojen tehokkuuteen ja taloudellisuuteen, lakien noudattamiseen, ja raportoimiseen sidosryhmille. Yritysjohdon luetaan olevan vastuussa yllä mainituista asioista, kun se suorittaa tehtäväänsä. (KHT-yhdistys 2009, 411)

Tilintarkastajan tulisi suosituksen mukaan harkita tilintarkastuksessa esille nousseita corporate governanceen liittyviä kysymyksiä ja kommunikoida niistä hallintoelinten jäsenten kanssa. Tällaisia asioita ovat muun muassa: tilintarkastuksen laajuus ja lähestymistapa ja mahdollisest lisävaatimukset; tilinpäätökseen liittyvien riskien ja uhkien vaikutus, esim. oikeudenkäynnit; olennaiset tilinpäätösoikaisut; olennaiset tapahtumiin tai olosuhteisiin liittyvät epävarmuudet; tilintarkastuskertomukseen odotettavissa olevat mukautukset. Tilintarkastajan tulisi viestittää hallintoelimille tilintarkastuksessa havaittujen korjaamattomien virheiden tai puutteiden yhteismäärä, kun tarkastellaan tilinpäätöstä kokonaisuutena. (KHT-yhdistys 2009, 413)

Hallinnon tarkastus on säädetty pakolliseksi tilintarkastuslain (459/2007) 11 §:n 1 momentissa. Hallinnon tarkastamisen lainsäädännöllisen perustan muodostaa tilintarkastuslain (459/2007) 15 §:n 4 momentti, jonka mukaan tilintarkastuskertomuksessa tulee olla maininta, mikäli hallinnon jäsen on toiminnallaan saattanut aiheuttaa vahingonkorvausvelvollisuuden tai rikkonut yhteisöä koskevaa lakia taikka yhteisön

²⁹ Päätöksenteko- ja valvontajärjestelmällä (corporate governance) viitataan niiden henkilöiden rooliin, joille tarkastuskohteen ohjaus, valvonta ja johtaminen on määritelty.

yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. Tilintarkastuskertomuksen kannanotto johdon vastuuvapauskysymykseen pohjautuu hyvin pitkälle hallinnon tarkastuksen perusteisiin – yhteisö- tai säätiölakiin sekä yhtiöjärjestykseen tai muihin vastaaviin määräyksiin ja vahingonkorvausvelvollisuuden syntyminen. (KHT-yhdistys 2009, 416)

2.5.6 Yhteisön ja sen toimintaympäristön käsittäminen sekä olennaisen virheen tai puutteen riskien arviointi

Tilintarkastusstandardi 315 *Yhteisön ja sen toimintaympäristön käsittäminen sekä olennaisen virheen tai puutteen riskien arviointi* mukaan tilintarkastajan tulisi muodostaa tarvittava käsitys yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä sen sisäisestä valvonnasta. Käsitys tulisi muodostaa, jotta voidaan tunnistaa väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheen tai puutteen riskit tilinpäätöksessä, ja arvioida niitä sekä voidakseen suunnitella ja suorittaa tilintarkastustoimenpiteet.

Tilintarkastaja voi hankkia relevanttia tilintarkastusevidenssiä yhdistelemällä tiedusteluja ja muita riskienarviointitoimenpiteitä, esimerkiksi vahvistamalla tiedusteluja oman havainnoinnin, analyttisen tarkastuksen tai dokumenttien yksityiskohtaisen ns. substantiivisen tarkastuksen kautta. Tilintarkastaja voi esim. haastatteleamalla toimivaa johtoa ja henkilöstöä muodostaa käsityksen siitä, kuinka yhtiössä kommunikoidaan henkilöstölle näkemyksensä liiketoimintatavasta ja eettisistä periaatteista. Jotta tilintarkastaja saisi kattavan näkökulman, tulisi yhtiössä myös tarpeen vaatiessa tehdä tiedusteluja muille vastuuhenkilöille tai tuotantohenkilöstölle. Tyypillisiä tarkastustoimenpiteitä ovat ns. walk-through -läpikäynnit, jotta voidaan todeta, onko järjestelmässä ominaisuuksia, jotka saattavat vaikuttaa tiedon relevanttiuteen. Walkthrough -läpikäynnit ajoittuvat yleensä tilintarkastajan kaudenaikaiseen tarkastukseen.

Tilintarkastaja suhteuttaa tarkastustyönsä ammatillisen harkintansa ja aiemman yhtiökokemuksensa mukaan. Aiempien kausien jälkeen tapahtuneiden merkittävien muutosten tunnistaminen edellä mainituissa piirteissä on lisäksi erityisen tärkeää muodostettaessa riittävää käsitystä yhteisöstä olennaisen virheen tai puutteen riskien tunnistamiseksi ja arvioimiseksi. (KHT-yhdistys 2009, 304-306)

Käsitys yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä sen sisäisestä valvonnasta

Tilintarkastajan tulisi hankkia käsitys tilintarkastuksen kannalta relevantista sisäisestä valvonnasta. Tilintarkastaja hyödyntää käsitystään sisäisestä valvonnasta havaitakseen mahdolliset erityyppiset virheet ja puutteet taloudellisessa raportoinnissa, arvioidakseen olennaisen virheen tai puutteen riskeihin vaikuttavia tekijöitä ja suunnitellakseen tilintarkastustoimenpiteiden luonnetta, ajoitusta ja laajuutta. Tilintarkastajan käsityksen yhteisöstä ja toimintaympäristöstä tulisi tilintarkastusstandardi 315 mukaan sisältää käsityksen seuraavista piirteistä:

- (a) Toimialasta, sääntelystä ja muista ulkoisista tekijöistä, kuten sovellettavasta tilinpäätösnormistosta.
- (b) Yhteisön luonteesta, mukaan lukien yhteisössä valitut tilinpäätöksen laatimisperiaatteet ja niiden soveltaminen.
- (c) Tavoitteista ja strategioista sekä niihin liittyvistä liiketoimintariskeistä, jotka voivat johtaa olennaiseen virheeseen tai puutteeseen tilinpäätöksessä.
- (d) Yhteisön taloudellisen tuloksen mittaamisesta ja tarkastelusta.
- (e) Sisäisestä valvonnasta.

Hyödyllisen viitekehyksen tilintarkastajan tarkastustyöhön antaa COSO:n sisäisen valvonnan jako viiteen osatekijään. COSO:n viitekehyksen avulla tilintarkastaja voi arvioida, miten yhteisön sisäisen valvonnan erilaiset piirteet saattavat vaikuttaa tilintarkastukseen. COSO:n jaottelu ei välttämättä heijasta täysin sitä, miten yhteisössä arvioidaan sisäistä valvontaa ja miten yhteisössä otetaan sisäinen valvonta käyttöön. Se miten tarkastettavassa yhteisössä sisäinen valvonta on järjestetty, on tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan arvioitava.

Sisäiseen valvontaan kohdistuvien riskien laajuus ja luonne vaihtelevat yhteisön tietojärjestelmän luonteen ja ominaispiirteiden mukaan. Tilintarkastaja harkitsee ensisijaisesti sitä, estääkö, havaitseeko ja korjaako tietty kontrolli olennaisen virheen tai puutteen kirjanpidon tilisaldoissa, tilinpäätöksessä esitettävissä tiedoissa ja niihin liittyvissä kannanotoissa. Muodostaessaan käsitystä sisäisestä valvonnasta tilintarkastaja siten arvioi, onko yhteisössä reagoitu riittävästi tietotekniikan tai manuaalisten järjestelmien käytöstä aiheutuviin riskeihin luomalla tehokkaita kontroleja. Tilintarkastaja toteaa tarkastustyössään, onko kontrollit otettu käyttöön. Tämä toteamus voidaan muodostaa esimerkiksi arvioimalla, onko toimiva johto luonut muodollisen menettelyohjeen, menetteleekö toimiva johto tavalla, joka tukee ohjetta. (KHT-yhdistys 2009, 311)

Tilintarkastuksen kannalta relevantit kontrollit

Yhteisön tavoitteiden ja niiden kontrollien, joiden on tarkoitus tuottaa kohtuullinen varmuus tavoitteiden saavuttamisesta, välillä nähdään olevan suora yhteys. Yhteisön asettamat tavoitteet, ja siten myös järjestämät kontrollit, liittyvät kokonaisuudessaan taloudelliseen raportointiin, toimintaan sekä lakien ja määräysten noudattamiseen. Kontrollitoiminnot³⁰ ovat toimintaperiaatteita ja menettelytapoja, jotka auttavat varmistamaan johdon laatimien toimintaohjeiden toteuttamisen, kuten vastatoimet yhteisön tavoitteiden saavuttamista uhkaaviin riskeihin vastaamiseksi. Yksittäisiä kontrollitoimintoja ovat esimerkiksi: valtuutukset, suoritusten arvioinnit, tietojen käsittely, fyysiset kontrollit sekä tehtävien ja käyttöoikeuksien pitäminen erillään. (KHT-yhdistys 2009, 321)

Kontrollitoiminnoista tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys pystyäkseen arvioimaan olennaisen virheen tai puutteen riskejä suunnitellakseen arvioituja riskejä vastaavia tilintarkastustoimenpiteitä. Huomioitavaa on kuitenkin, ettei kaikki näistä tavoitteista ja kontrolleista ole relevantteja tilintarkastajan tekemän riskienarvioinnin kannalta. Tilintarkastuksen kannalta relevantit kontrollit ja kontrollitoiminnot liittyvät tavallisesti yhteisön tavoitteeseen laatia julkistettava tilinpäätös, joka antaa oikean ja riittävän kuvan sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti, sekä sellaisten riskien hallitsemiseen, jotka voivat aiheuttaa olennaisen virheen tai puutteen tähän tilinpäätökseen. (KHT-yhdistys 2009, 312) Tilintarkastajan tulee siten oman ammatillisen harkinnan avulla tunnistaa olennaisimmat kontrollit ja kontrollitoiminnot sekä varmistaa niiden olemassaolo ja toimivuus siten, ettei niistä aiheudu riskiä tilinpäätösaineistoon.³¹

Kontrollien seuranta

Kontrollien seuranta on prosessi, jossa arvioidaan sisäisen valvonnan suorittamisen tehokkuutta ajan kuluessa. Prosessi sisältää johdon suorittaman suunnittelun ja arvioinnin lisäksi myös korjaavat toimenpiteet, jotta kontrolli pysyisi ajan tasalla toimintaympäristön suhteen. Seurantatoiminnot ovat usein integroitu itse toimintaan, joten ne sisältävät säännöllisiä liikkeenjohdon ja valvonnan toimintoja. Kontrollien seurannan suhteen tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys pääasiallisista toiminnoista, joilla seurataan taloudellista raportointia koskevaa sisäistä valvontaa. Tilintarkastaja keskittyy kontrollien

30 Kontrollitoiminnoilla, olivatpa ne tietojärjestelmässä tai manuaalisessa järjestelmässä, on useita tavoitteita, ja niitä sovelletaan useilla eri organisaatio- ja toimintatasoilla. (KHT-yhdistys 2009, 321)

31 Tilintarkastusstandardissa 330 käsitellään tarkemmin kontrollien toiminnan tehokkuuden testaamista. Tutkimuksen kannalta kyseinen standardi ei ole merkityksellinen, koska kansallisen lainsäädännön mukaan tilintarkastaja ei ole velvoitettu kuvauksen suhteen lausumaan kontrollien toiminnan tehokkuudesta.

seurannassa tilinpäätöksen tarkastukselle merkityksellisiin kontrolleihin ja kuinka yhteisössä kontrollit pidetään ajan tasalla. (KHT-yhdistys 2009, 323)

Valvontaympäristö

Tilintarkastusstandardi 315 mukaan tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys valvontaympäristöstä, sillä valvontaympäristö luo perustan tehokkaalle sisäiselle valvonnalle. Yhteisön valvontaympäristö on luonteeltaan sellainen, että se vaikuttaa merkittävästi olennaisen virheen tai puutteen riskien arviointiin. Valvontaympäristö koostuu valvonta- ja johtamistoiminnoista sekä hallintoelinten ja toimivan johdon asennoitumisesta, tietoisuudesta ja toimenpiteistä liittyen yhteisön sisäiseen valvontaan ja sen merkitykseen yhteisössä. Valvontaympäristö vaikuttaa siten läpi organisaation ilmapiiriin sekä yhteisön henkilöstön kontrollitietoisuuteen. (KHT-yhdistys 2009, 317-318)

Sekä hallintoelimillä että yhteisön toimivalla johdolla on ensisijainen vastuu väärinkäytösten ja virheiden tai puutteiden estämisestä ja havaitsemisesta. Arvioidessaan valvontaympäristön suunnittelua ja todetessaan onko se otettu käyttöön, tilintarkastaja muodostaa käsityksen siitä, kuinka toimiva johto, hallintoelinten valvomana, on luonut rehellisyyttä ja eettistä käyttäytymistä edistävän kulttuurin ja ylläpitänyt sitä, sekä ottanut käyttöön asianmukaiset kontrollit väärinkäytösten ja virheiden ehkäisemiseksi ja havaitsemiseksi. (KHT-yhdistys 2009, 317)

Erityisen merkitykselliseksi arvopaperimarkkinalain muutoksen myötä on noussut tarkastusvaliokunnan asiantuntemus ja asianmukainen toiminta. Tilintarkastusstandardi 315 mukaan tilintarkastajan tulee ottaa huomioon, onko tarkastettavassa yhteisössä olemassa tarkastusvaliokunta, joka ymmärtää yhteisön liiketapahtumia, ja joka arvioi, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti.

Valvontaympäristö sellaisenaan ei estä tai korjaa olennaisia virheitä tai puutteita liiketapahtumien lajeissa, tilisaldoissa, ja tilinpäätöksessä esitettävissä tiedoissa sekä niihin liittyvissä kannanotoissa. Tilintarkastaja ottaakin yleensä huomioon olennaisen virheen tai puutteen riskejä arvioidessaan myös muiden osatekijöiden, kuten kontrollien seurannan ja tiettyjen kontrollitoimintojen toiminnan vaikutuksen. Valvontaympäristön heikkoudet voivat kuitenkin heikentää kontrollien tehokkuutta ja näin ollen vaikuttaa kielteisesti tilintarkastajan arvioon olennaisen virheen tai puutteen riskeistä, varsinkin liittyen väärinkäytöksiin. (KHT-yhdistys 2009, 318-319)

Yhteisön riskienarviointiprosessi

Tilintarkastajan tulee muodostaa myös käsitys yhteisön riskienarviointiprosessista. Yhteisön riskienarviointiprosessilla tarkoitetaan prosessia, jossa yhteisössä tunnistetaan taloudellisen raportoinnin tavoitteiden kannalta relevantit liiketoimintariskit ja päätetään näihin riskeihin vastaamiseksi suoritettavista toimista ja niiden seurauksista. Tilintarkastaja arvioi, kuinka toimiva johto tunnistaa taloudellisen raportoinnin kannalta relevantit liiketoimintariskit, arvioi riskien merkittävyyttä sekä niiden toteutumisen todennäköisyyttä sekä päättää toimista riskien hallitsemiseksi. Tilintarkastaja arvioi toimivan johdon tunnistamien liiketoimintariskien perusteella, voiko johdon tunnistamista riskeistä seurata olennainen virhe tai puute. Pienessä yhteisössä johto ei välttämättä käytä muodollista riskienarviointiprosessia. Tällaisissa yhteisöissä tilintarkastajan tulee selvittää keskustelemalla johdon kanssa, kuinka johto tunnistaa riskit ja kuinka tunnistettuihin riskeihin vastataan. (KHT-yhdistys 2009, 319)

Taloudellisen raportoinnin kannalta relevantti tietojärjestelmä sekä siihen liittyvät liiketoiminta-prosessit ja kommunikaatio

Tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys taloudellisen raportoinnin kannalta relevantista tietojärjestelmästä sekä siihen liittyvistä liiketoimintaprosesseista³². Taloudellisen raportoinnin tavoitteiden kannalta relevantiksi tietojärjestelmäksi ymmärretään laskentajärjestelmä, joka käsittää menettelytavat ja kirjanpitoaineiston, joiden tarkoituksena on raportoida yhteisön liiketapahtumat sekä varmistaa näihin liittyvien varojen, velkojen ja oman pääoman seurattavuus. Tilintarkastajan tulisi arvioida taloudellisen raportoinnin tietojärjestelmästä seuraavia asioita: järjestelmissä noudattavat tietotekniset ja manuaaliset menettelytavat, kirjanpitoaineiston siirtyminen tilinpäätökseen sekä kirjanpidolliset arviot sekä yhteisön tilinpäätöksen laatimisessa käytetty taloudellisen raportoinnin prosessi. (KHT-yhdistys 2009, 320)

Tilintarkastaja tulee siten arvioida menetelmiä, joilla tietoa siirretään liiketapahtumia käsittelevistä järjestelmistä pääkirjanpitoon tai taloudellisen raportoinnin järjestelmiin. Näitä menetelmiä usein arvioidaan kaudenaikaisessa tarkastuksessa, jotta voidaan tarkemmin perehtyä mahdollisiin puutteellisiin osa-alueisiin tilinpäätöstarkastuksessa. Kommunikaation osalta tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys, miten yhteisössä välitetään tietoa taloudellisen raportoinnin rooleista ja vastuista sisäisessä valvonnassa sekä taloudelliseen raportointiin

32 Yhteisön liiketoimintaprosesseilla tarkoitetaan niitä toimintoja, jotka on suunniteltu kehittämään, hankkimaan, tuottamaan, myymään ja jakelemaan yhteisön tuotteita ja palveluita; varmistamaan lakien ja määräysten noudattaminen sekä kirjaamaan tietoa, kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin tiedot mukaan lukien. (KHT-yhdistys 2009, 321)

liittyvistä merkittävistä asioista. Kommunikointi voi tapahtua yhteisössä annettujen menettelytapaohjeen ja taloudellista raportointia koskevien ohjeiden muodossa. (KHT-yhdistys 2009, 321)

Olellaisen virheen tai puutteen riskien arviointi

Tilintarkastajan tulisi tunnistaa olellaisen virheen tai puutteen riskit ja arvioida niitä tilinpäätöksessä kokonaisuutena sekä liiketapahtumien lajien, tilisaldojen ja tilinpäätöksessä esitettävien tietojen osalta. Tätä varten tilintarkastajan tulee oman ammatillisen harkinnan mukaan arvioida edellä mainituista kokonaisuuksista saamaansa käsitystä, voidakseen määritellä olellaisen virheen tai puutteen riskiä ja sen todennäköisyyttä. Olellaisen virheen tai puutteen riskien arviointi on ollut edellä mainittujen yhteisön ja sen toimintaympäristön ymmärryksen hankkimisen motiivi. (KHT-yhdistys 2009, 323)

Dokumentointi

Se, missä määrin ja millä tavoin tilintarkastaja dokumentoi havaintonsa, on tilintarkastajan ammatillisen harkinnan varassa. Riskien arvioinnit voidaan dokumentoida erikseen tai osana tilintarkastustoimenpiteiden dokumentointia. Esim. kuvaukset, kyselykaavakkeet, tarkistuslistat ja vuokaaviot ovat yleisesti käytettyjä dokumentointitapoja. Dokumentoinnin muotoon ja laajuuteen vaikuttavat yhteisön ja sen sisäisen valvonnan luonne, koko ja monimutkaisuus sekä yhteisöltä hankittavan tiedon saatavuus sekä tilintarkastuksen aikana käytetty teknologia ja tilintarkastusmenetelmät. (KHT-yhdistys 2009, 328) Yleisemmin ilmaistuna, mitä monimutkaisempi yhteisö on ja mitä laajemmat ovat tilintarkastajan suorittamat tarkastustoimenpiteet, sitä laajempi on tavallisesti tilintarkastajan dokumentointi. Tilintarkastusstandardissa 230 ”Tilintarkastusdokumentaatio” annetaan tarkempaa ohjeistusta dokumentoinnista tilintarkastuksen yhteydessä.

3 EMPIIRINEN OSUUS JA MENETELMÄT

3.1 Empiirisen tutkimuksen tavoitteet

Tutkielman empiriaosassa pyritään selvittämään, millaisena prosessina sisäisen valvonnan asiantuntijat ja KHT-tilintarkastajat näkevät taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä laadittavan kuvauksen raportoinnin. Kuvauksen laadintaa käsitellään raportoivan listayhtiön ja listayhtiön lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavan KHT-tilintarkastajan näkökulmasta. Empiirisessä osassa pyritään erityisesti selvittämään kyseisen kuvauksen laadintaprosessiin, sisältöön ja muotoon liittyvät erityiset huomiokohdat. Tilintarkastajan tarkastusprosessiin liittyen käsitellään tilintarkastajan roolia ja tehtäviä kuvauksen laadintaprosessissa. Lisäksi empiirisessä osiossa käsitellään arvopaperimarkkinalakiin lisättyä tilintarkastajan velvollisuutta tarkastaa, että listayhtiö on antanut selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä ja että kuvaus taloudellisen raportointiprosessin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa.

Uuden hallinnointikoodin mukaisen taloudellisen raportointiprosessin kuvauksen laadinnan haasteita ja vaikutuksia peilataan hallinnointikoodin suosituksiin ja päätöksentekoperusteisiin, tilintarkastajaa koskevaan lainsäädäntöön ja standardeihin sekä tutkimuksessa esitettyihin otteisiin kansainvälisten corporate governance -suositusten mukaisesta raportoinnista.

3.2 Empiirisen tutkimusaineiston taustaa

Arvopaperimarkkinalain muutoksen ja valtiovarainministeriön asetuksen laadinnan aikaan ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin julkaisun jälkeen on käyty runsaasti keskustelua listayhtiöitä velvoittavista uusista tiedonantovelvollisuuksista. Erityisesti keskustelua on herättänyt taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteittäisen kuvauksen raportointivelvollisuus. Tutkimuksen haastatteluiden ajankohtana ei oltu vielä julkaistu virallisia kannanottoja tai ohjeistuksia aiheesta Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n, KHT-yhdistyksen, Keskuskauppakamarin tai Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) toimesta.

3.3 Kohdeyrityksen esittely

Tutkimus suoritettiin toimeksiantona KPMG Oy Ab:lle, joka on yksi maailman johtavista asiantuntijapalveluja tarjoavista organisaatioista. KPMG:n ydinpalveluihin kuuluvat tilintarkastus, vero- ja neuvontapalvelut. KPMG Oy Ab on osa kansainvälistä KPMG-verkostoa, minkä yritykset ovat jäseninä KPMG Internationalissa, Sveitsissä rekisteröidyssä osuuskunnassa. Jokainen jäsenyritys on juridisesti itsenäinen ja erillinen yhteisö. Suomessa jäsenyrityksen palveluksessa on yli 650 asiantuntijaa 15 paikkakunnalla, maailmanlaajuisesti KPMG:n toiminta ulottuu 144 maahan ympäri maailmaa 137 000 henkilön voimin. Suomen KPMG Oy Ab:n omistajina toimivat yhtiössä työskentelevät henkilöt.

KPMG perustettiin vuonna 1926 nimellä Widenius, Sederholm & Someri. Yhtiö on toiminut osakeyhtiömuotoisena vuodesta 1942 ja KHT-yhteisönä vuodesta 1980 lähtien. Vuonna 1981 yhtiö liittyi kansainväliseen tilintarkastustoimistojen ketjuun nimeltä KMG, joka muuttui KPMG:ksi 1987. Yhtiön uudeksi toiminimeksi rekisteröitiin KPMG Oy Ab vuonna 2005.

KPMG:n ensisijainen tehtävä on tuottaa yhdenmukaisia ja laadukkaita palveluja maailmanlaajuisesti, niin globaaleille kuin paikallisillekin asiakkaille. KPMG:n toiminta on organisoitu toimialapohjaisesti, jonka asiakastyötä tukee laaja sisäinen yhteistyö eri asiantuntijatoimintojen välillä sekä kansainvälisesti KPMG:n jäsenyritysverkoston kesken. Suomen KPMG:n asiakaskuntaan kuuluu pörssiyhtiöitä, rahoituslaitoksia, valtionyhtiöitä, liikelaitoksia, omistajajohtoisia ja pk-yrityksiä, julkisyhteisöjä sekä säätiöitä kaikissa kokoluokissa.³³

3.4 Aineiston kuvaus

Tutkimus toteutettiin teemahaastatteluna. Tutkimuksessa haastateltavat henkilöt valittiin toimeksiantajan toimesta asiantuntijaorganisaatio KPMG Oy Ab:sta. Haastateltavia valittaessa tavoitteena oli haastatella asiantuntijoita ja KHT-tilintarkastajia läpi organisaation. Näin ollen haastateltavat edustavat sekä KPMG:n neuvontapalveluiden asiantuntijoita ja KHT-tilintarkastajia eri toimialaosastoilta. Kaikki haastateltavat ovat työskennelleet corporate governanceen liittyvissä toimeksiannoissa joko suomalaisen listayhtiön tilintarkastuksessa, sisäisessä tarkastuksessa, konsultoinnissa tai Sarbanes Oxley -

³³ KPMG:n WWW-sivu: <http://www.kpmg.fi>

raportointiin liittyvissä toimeksiannoissa. Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä yhdeksää henkilöä.

Neuvontapalveluiden haastateltavilla on mittava työkokemus sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan palvelujen kehittämisestä listayhtiöiden kanssa. Kullekin asiantuntijalle oli kertynyt aihepiiriin parista työkokemusta 15-21 vuotta. Neuvontapalveluiden haastateltavat koostuvat neljästä asiantuntijasta, joista kaksi haastateltavaa on toiminut myös KHT-tilintarkastajana ja kolme on toiminut konsulttina SOX-toimeksiannoissa. Kaksi haastateltavasta asiantuntijasta on suorittanut CIA³⁴ -sisäisen tarkastuksen ammattitutkinnon. Lisäksi tutkimuksessa haastateltiin yhtiön sisäisen riskienhallintayksikön jäsentä.

Tilintarkastusyhteisön eri toimialaryhmistä³⁵ haastateltiin neljä KHT-tilintarkastajaa. Tilintarkastajien työkokemus vaihteli yli 13 vuodesta 30 vuoteen. Kukin KHT-tilintarkastaja toimii OMX Helsingin pörssiin listautuneen yhtiön tilintarkastajana, joista yksi tilintarkastaja on toiminut useassa SOX-toimeksiannossa. SOX-toimeksiannot ovat pitäneet sisällään tytäryhtiön sisäisen valvonnan prosessien tehokkuudesta tehtäviä raportointeja konsernin emoyhtiölle.

Haastattelut suoritettiin 27.5.-15.6.2009 välisenä aikana KPMG:n neuvottelutiloissa Helsingissä. Haastateltaville toimitettiin haastattelukysymykset sekä ennako-materiaalina koonti Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin ja kansainvälisten corporate governance -suositusten keskeisimmistä kohdista tutkimuksen kannalta. Haastattelut nauhoitettiin wavy-muotoon haastattelutilanteessa. Haastattelujen ääninauhat litteroitiin yhtenäiseen 54-sivuisen tekstitiedostoon, mistä kunkin haastattelukysymyksen alle on koottu haastateltavien vastaukset. Toimeksiantotutkimukseen tehtyjen haastattelujen pohjalta koottiin erillinen raportti, jonka pohjalta on tarkoitus julkaista KPMG:n näkemyksiä tiedon lisäämiseksi taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvauksen laadinnasta. Haastattelujen tarkoitus oli myös lisätä keskustelua aiheesta läpi organisaation toimeksiantoyrityksessä. Tutkimuksen kirjoitushetkellä haastattelujen tuloksia on lisäksi käytetty mm. sisäisissä koulutus- ja

³⁴ Sisäisen tarkastuksen korkein ammattitutkinto on Certified Internal Auditor (CIA). Institute of Internal Auditors vastaa tutkinnosta. CIA-tutkinto on kansainvälinen, korkeat kriteerit omaava ja tiukasti valvottu tutkinto, joka osoittaa kaikkialla maailmassa hyväksyttävän muodollisen sisäisen tarkastajan ammattipätevyyden. (Kuuluvainen 2002, 4)

³⁵ Tutkimuksessa haastateltiin KHT-tilintarkastajia KPMG:n tilintarkastusyhteisön Consumer and Industrial Markets- sekä Information, Communications & Entertainment –toimialaryhmistä.

keskustelutilaisuuksissa.

Arvopaperimarkkinalakiin lisätty ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodiin sisällytetty vaatimus kuvauksesta on uusi, eivätkä suomalaiset listayhtiöt ole aiemmin olleet velvoitettuja raportoimaan aiheesta tässä mittakaavassa. Listayhtiöitä velvoittava lainsäädäntö ja listayhtiöiden hallinnointikoodi on laadittu mahdollisimman kevyenä, eikä lain perusteella pakollisia raportointivelvollisuuksia ole siten haluttu laatia yksityiskohtaisesti. Tämä jättää raportoiville listayhtiöille tulkinnalle varaa. Uuden vaatimuksen säädösten sisällön tulkinnasta haluttiin tässä tutkimuksesta kartoittaa KPMG:n asiantuntijoiden näkemyksiä, sillä tämänlaiselle suomalaiselle corporate governance -raportoinnille haetaan vielä markkinakäytäntöä. Ajan myötä markkinakäytännöksi voi muotoutua hyvinkin erilainen verrattuna nykykäsitukseen.

3.5 Kuvauksen sisältö, dokumentaatio ja laadintaprosessi

Seuraavaksi esitetään haastattelujen pohjalta näkemyksiä taloudellisen raportointi-prosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksesta. Haastattelujen pohjalta esitetään näkemyksiä kuvauksen suositeltavasta sisällöstä, kuvauksen taustalla olevasta dokumentaatiosta, käytettävästä viitekehystä sekä laadintaprosessin rooleista ja työnjaosta.

Haastatteluaineisto esitetään suosittellevassa muodossa. Täten säilytetään tutkimuksen teon alkuperäinen motiivi eli esittää näkemyksiä kuvauksen laadinnasta listayhtiöille, laadintaprosessia ja kuvauksen sisältöä koskevan ohjeistuksen puuttuessa. Asiantuntijoiden näkemykset listayhtiöiden laadinnasta esitetään ikään kuin suosituksina kuvauksen laadintaprosessiin.

3.5.1 Kuvauksen muoto ja dokumentaatio

Kuvauksen tulisi kattaa sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmät kokonaisuudessaan. Haastateltavien mukaan lähtökohtana olisi näin ollen hyvä pitää COSO/COSO ERM -viitekehystä. COSO-viitekehysten mukaisesti kuvauksen tulisi kattaa seuraavat osa-alueet: a)valvontaympäristö, b)riskienhallinta, c)valvonta-toimenpiteet, d)tieto ja tiedonvälitys ja e)seuranta ja valvonta.

COSO-viitekehystä käyttäen kuvaus kattaa tärkeimmät taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien osa-alueet. Viitekehystä käyttäen kuvaukseen saadaan selkeä ja looginen rakenne. Haastatteluissa ilmeni lukuisia kysymyksiä, joihin listayhtiön tulisi vastata raportoimassaan kuvauksessa. Kuviossa 9 on esitetty taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvauksen laadintaan liittyviä keskeisiä kysymyksiä.

Kuvio 8 Kuvauksen laadintaan liittyviä keskeisiä kysymyksiä

On kuitenkin huomioitava, että viitekehys on vain apuväline kuvauksen laadinnalle. Kuvauksen sisältö tulisi räätälöidä yrityksen oman toiminnan ja järjestelmien laajuuden mukaan. Painopisteet voivat vaihdella yrityksittäin, joten kuvaus tulisi räätälöidä vastaamaan yrityksen strategisia tavoitteita, liiketoimintaa ja sisäistä valvontaa. Näin saadaan kuvaukseen muodostettua yrityksen itsensä näköinen kuva järjestelmistä ja linkitettyä prosessit yrityksen liiketoimintaan. Haastateltavien mukaan piilee riski, että sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvaus jää varsin pintapuoliseksi ja selvitys yleiselle tasolle.

Selvityksessä tulisi esittää totuudenmukainen kuvaus yrityksen taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Vaikkakin COSO-viitekehuksesta saadaan otsakkeet ja jäsentynyt

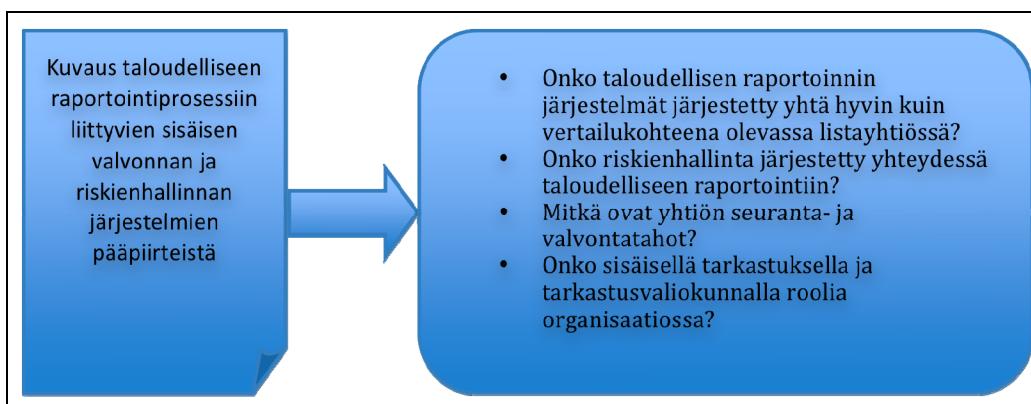
lähestymistapa kuvauksen laadinnalle, tulisi sisällön kuvailla totuudenmukaisesti yhtiön omaa toimintaa ja siihen liittyviä raportointiprosesseja. Tämä tarkoittaa, että tulisi rehellisesti esittää mitä kontrolleja ja prosesseja yrityksessä on.

Kuvauksen sisällössä erityistä huomiota tulisi kiinnittää kuvauksen osaan, jossa kuvataan taloudellisen raportoinnin seuranta- ja valvontaa. Seurannasta ja valvonnasta tilinpäätöksen lukija saa mahdollisesti selkeimmän indikaattorin siitä, että taloudellisen raportoinnin prosessia seurataan sekä valvontaa ja kontrolleja kehitetään yrityksessä. Mikäli tämä osa prosessista on kuvattu riittävässä määrin, voi se lisätä sidosryhmien luottamusta tilinpäätöksessä esitetyn tuloslaskelman ja taseen lukujen oikeellisuuteen.

3.5.2 Kuvauksen hyöty sijoittajalle

Tärkeimmäksi perusteeksi COSO-viitekehysten käytölle nähtiin, että viitekehystä käyttäen kuvaus kattaa tärkeimmät taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien osa-alueet.

Lisäksi haastatteluissa nousi esille seuraava näkökohta: mikäli noudatettaisiin yhdenmukaista tapaa kuvata taloudellisen raportointiprosessiin liittyvää sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa, annettaisiin sijoittajalle parempi mahdollisuus vertailla listayhtiöiden raportointiprosesseja. Kuviossa 10 on esitetty kysymyksiä, joihin listayhtiön tulisi vastata kuvauksessa lisätäkseen informaatioarvoa sijoittajalle.

Kuvio 9 Sijoittajan huomiokohdat kuvauksen sisällöstä

Viranomaisten ja valvovien tahojen osalta lienee suositus myös se, että kuvaus tehtäisiin yhdenmukaisen viitekehysten mukaisesti, jotta sijoittajan saama informaatio olisi helpom-

min luettavissa, ymmärrettävissä ja selkeästi vertailukelpoinen. Markkinakäytännöksi muodostuneen COSO-viitekehyksen mukainen kuvaus taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä.

3.5.3 Kuvauksen suositeltava esittämispaikka vuosikertomuksessa

Haastatteluissa ilmeni, että yritysmaailmassa voi vallita vielä vanha ajatus siitä, että corporate governance -säästösten mukaan sisäistä valvontaa on toimintakertomuksessa kuvattu jo aikaisemmin. Kuvauksen tuoma erityispiirre taloudellisen raportoinnin osalta herättää tällöin kysymyksen, että pitäisikö selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä antaa erillisenä kertomuksena vai tulisiko sen sisältyä toimintakertomukseen? Haastatteluissa todettiin, että selvitys tulisi esittää erillisenä kertomuksena, koska toimintakertomuksessa raportoidaan jo paljon tietoa. Yleishallinnollisen koodin ja sisäisen valvonnan toimintatapojen esittämistä toimintakertomuksessa ei nähty perustelluksi.

Haastateltavien keskuudessa suositeltiin myös hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvityksen esittämistä erillisenä toimintakertomuksesta hallinnointikoodin mukaisesti. Perusteeksi haastatteluissa esitettiin, että erillisestä kertomuksesta tarvittavat tiedot löytyvät vaivatta. Näin voidaan korostaa osakkeenomistajille ja muille sijoittajille annettavaa informaatiota, ja selvitys saa vaatimaansa painoarvoa.

Suosittelavinta olisi, että taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvaus löytyisi selkeästi omassa osiossaan selvityksessä hallinto- ja ohjausjärjestelmässä. Esimerkiksi selkeän otsikoinnin avulla taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien kuvauksen voisi rajata omaksi osiokseen.

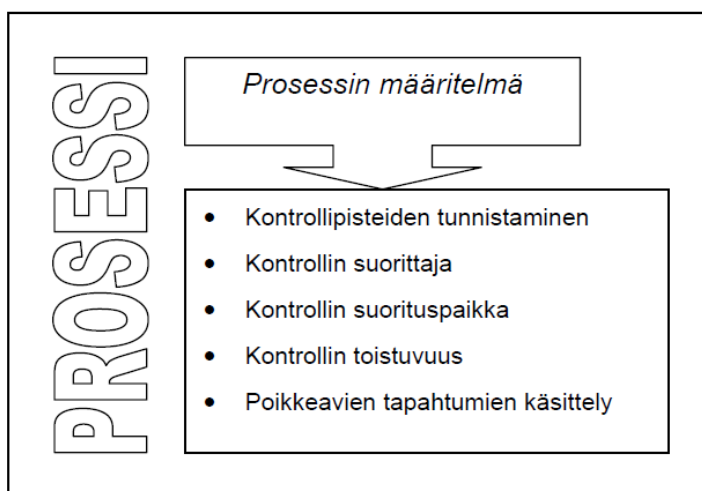
3.5.4 Kuvauksen laadinnan tueksi vaadittava dokumentaatio

Se, aiheutuuko kuvauksen laadinnasta lisävaatimuksia yhtiölle, riippuu siitä millä tasolla yhtiössä aikaisemmin laaditut taloushallinnon prosessien ja kontrollien kuvaukset ovat. Monille listayhtiöille ei välttämättä aiheudu lisävaatimuksia dokumentaatiolle, koska kuvauksen laadinnassa pyritään hyödyntämään olemassa olevia prosessien ja kontrollien kuvauksia. Siten kyse olisi pikemminkin olemassa olevan tiedon kokoamisesta. Laadinta voi kuitenkin vaatia enemmän kokonaisuuksien selvittämistä, prosessien ja henkilöiden toimenkuvien läpikäymistä ja dokumentaation kokoamista. Mikäli dokumentaatio koetaan

puutteelliseksi, tulisi prosessit ja kontrollit läpikäydä kuvauksen laadinnan mahdollistamiseksi.

Sisäisen valvonnan tehokkuus riippuu siitä, kuinka hyvin organisaation henkilöstö ymmärtää tehtävänsä ja tavoitteensa sekä valvoo tavoitteiden saavuttamista. Tämän vuoksi organisaation tulisi dokumentoida sisäisen valvonnan järjestelmänsä pääpiirteet ja tehtävänjako. Dokumentointi auttaa työntekijöitä ymmärtämään, miten järjestelmä toimii ja mikä heidän roolinsa sisäisessä valvonnassa on. Myös järjestelmän edelleen kehittäminen on dokumentoinnin ansiosta mahdollista.

Kuvauksen laativalle yhtiölle onkin olennaisen tärkeää selvittää, kuinka ajan tasalla taloushallinnon järjestelmien kuvaukset ovat. Dokumentaationa tulisi olla olemassa tietty prosessikuvaus määritelmineen siitä, miten yhtiön taloudellinen raportointi muodostuu. Yksityiskohtaiset kuvaukset tulisi olla näin ollen olla dokumentoituna vähintään tärkeimmistä prosesseista sekä niiden riskikohdista ja keskeisistä kontrolleista. Riippuen listayhtiön koosta ja toiminnan laajuudesta, tulisi vähintäänkin dokumentoida kuvaus kontrolleista taloudellisen raportoinnin osalta. Kontrolleja dokumentoidessa tulisi käsitellä vähintään kuviossa 10 esitetyt asiat. Tarkemmin kontrolleja tulisi käsitellä yritys- ja prosessitasolla, missä tapauksessa riskit tulisi olla arvioituna ja dokumentoituna.

Kuvio 10 Prosesseihin liittyvien kontrollien selvitys.

Yrityksen lähtökohdat tulisi huomioida taloudellista raportointia arvioitaessa. Koon lisäksi mm. yrityksen ja taloudellisen raportoinnin rakenne ja monimutkaisuus voivat vaihdella listayhtiöiden välillä huomattavasti. Pienissä listayhtiöissä voi olla huomattavasti

läpinäkyvämpi organisaatio, vähemmän prosesseja ja muutamasta henkilöstä koostuva henkilöstö. Suuremmissa yhtiöissä vaaditaan sen sijaan yksityiskohtaisempi ja laajempi kuvaus, sillä kuvauksen tulee kattaa koko konsernin taloudellisen raportoinnin prosessit. Tällöin on varmistuttava, että kontrollit koskevat kaikkia konserniyhtiöitä, myös ulkomailla. Huomioitavaa on, että raportointiketjun on kuljettava tytäryhtiöistä konsernitasolle.

3.5.5 Kuvauksen laadinta konsernitasolla

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin mukaan kuvaus annetaan konsernitasolla, kattaen koko konsernin taloudellinen raportointi, joten myös tytäryritysten raportointiprosessi tulisi sisällyttää kuvaukseen. Haastateltavien keskuudessa nähtiin tytäryrityksistä tulevan usein olennaisin tieto konsernien tilinpäätösprosessiin, konsolidoinnin ja liitetietojen keruuprosessien kautta.

Lähtökohtaisesti raportoivan yhtiön ulkoistetut toiminnot kuvauksen tulisi myös raportoida. Ulkoistetun toiminnon prosessit sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta tulisi raportoida, siinä määrin missä sisäisetkin toiminnot. Vastuu sisäisen valvonnan järjestämisestä koskee yhtä lailla ulkoistettuja toimintoja. Haastateltavien mukaan tärkeäksi nähtiin määrittää rajapinta yhtiön ja ulkoisen palveluntarjoajan välillä' sekä palveluntarjoajan tuottaman tiedon kriittisyys. Riippuen tiedon kriittisyydestä, tulisi palveluntarjoajan tuottaman tiedon laatu ja oikeellisuus varmistaa. Kriittisimmiksi ulkoistetuiksi toiminnoiksi nähtiin tietohallinto ja nykyään usein ulkoistettu palkanlaskenta.

Osittain ulkoistettujen toimintojen sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan tason varmennus nähtiin sopimustekniseksi seikaksi. Yhtiön ja palveluntarjoajan välisessä palvelusopimuksessa tulisi olla tarkastusoikeus mainittuna. Tällä tarkoitetaan yhtiön oikeutta pyytää lausunto ulkoisen palveluntarjoajan tilintarkastajalta, yhtiön sisäiseltä tilintarkastajalta tai kolmannelta osapuolelta. Ulkoisilta palveluntarjoajilta voidaan siten pyytää kuvaus, kuinka sisäinen valvonta ja riskienhallinta toimivat. Yhtiön tilintarkastajan tulee tilinpäätöstarkastuksessaan tarkastaa ulkoisen palveluntarjoajan raportoimat tiedot tilintarkastusstandardien mukaisesti.

3.5.6 Kuvauksen laadinnan työnjako ja roolit

Haastaltavien näkemysten mukaan taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadinnan vetovastuu nähtiin kuuluvan luontevimmin

talousosastolle. Koordinointivastuu tulisi olla taloushallinnolla, joten laadintaprosessi itsessään voi olla läpi organisaation ulottuva yhteisprojekti. Tällöin kuvaukseen laativaan työryhmään olisi sitoutettu liiketoimintayksiköiden, taloushallinnon ja lakiasiainosaston henkilöstöä. Laadinnassa voivat olla avustamassa sisäisen tarkastuksen tai riskienhallinnan henkilöitä, olkoon he sitten organisaation sisäisiä henkilöitä tai ulkopuolisia konsultteja. Sisäisen tarkastuksen osalta on huomioitava, että se on tarkastava elin. Sisäisellä tarkastuksella on siten ns. työntekokielto, ettei se joudu tarkastamaan omia töitään.

Kuvauksen päivittämisen vetovastuun voisi siten luontevimmin ottaa osaksi taloushallinnon työsuunnitelmaa. Tämä yhdistäisi sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien päivityksen taloushallinnon tehtäviin, joista talousjohto raportoi hallitukselle vähintään vuosittain.

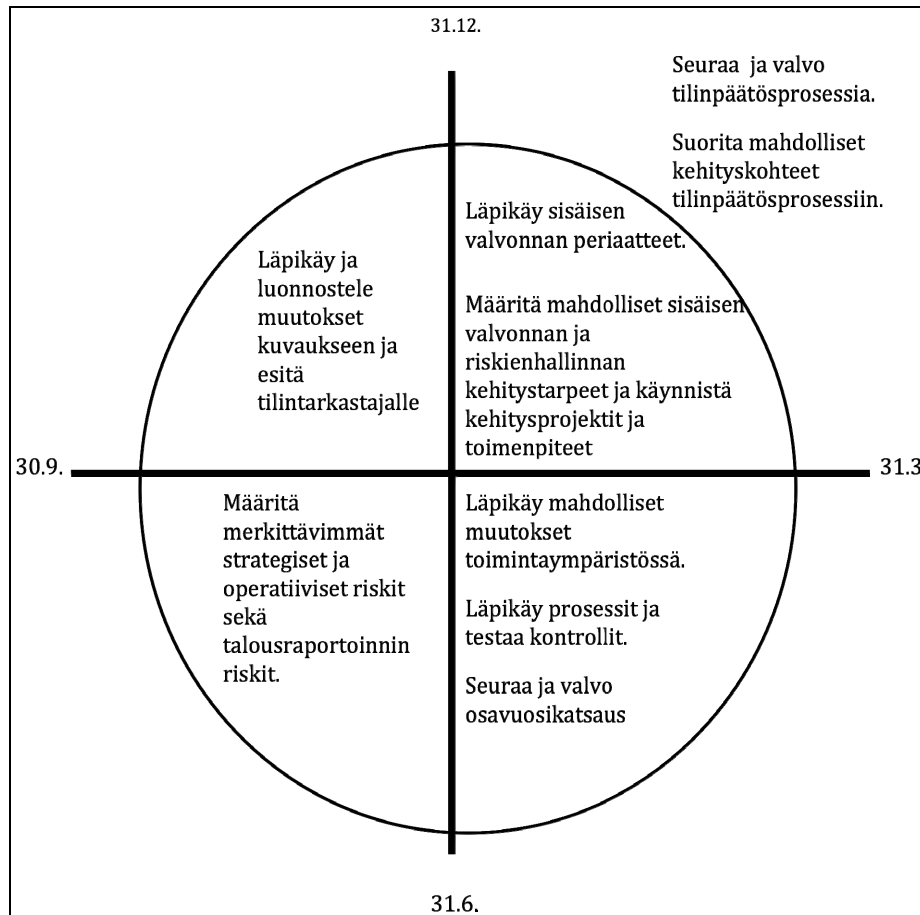
3.5.7 Sisäisen valvonnan säännöllinen päivitys

Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan hyvän tason ylläpitämisessä kuvauksen laadinnan jälkeen nähtiin haastateltavien mielestä selvä riskikohta. Uhkakuvana nähtiin tilanne, jossa yhtiö on panostanut sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kehittämiseen kuvauksen laadinnan yhteydessä, mutta seuraavina tilikausina kyseisiä hallinnon osia ei ole tarkastettu tai kuvausta päivitetty muuttuvan toimintaympäristön mukaisesti.

Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan tason ylläpidon nähtiin edellyttävän säännöllistä prosessien läpikäyntiä ja henkilöstön kouluttamista. Henkilöstön vaihtuvuuden ja esim. yrityskauppojen ja yritysten rakennejärjestelyiden yhteydessä ajantasaisella dokumentaatiolla on ratkaiseva rooli. Tällöin saadaan yhteiset toimintatavat ja raportointiprosessit henkilöstön tietoisuuteen. Dokumentaation jatkuva ylläpitäminen ja päivittäminen nähtiin avaintekijäksi tehokkaalle sisäiselle valvonnalle.

Mikäli yhtiöllä on sisäinen tarkastus, oma tai ulkoistettu, on sen testattava prosessit, ja tarkistettava toimivatko kontrollit ja vaaditaanko niihin päivityksiä. Tarkastelun kohteena tulisi olla myös mahdolliset muutokset henkilöstön vastuissa ja tehtävissä. Mikäli sisäistä tarkastusta ei ole missään muodossa, on talousosaston tehtävänä säännöllisesti varmistua siitä, toimivatko kontrollit myös muuttuneissa olosuhteissa.

Kuviossa 11 on hahmoteltu haastattelujen ja tutkimuksen taustamateriaalin pohjalta kuvauksen päivitysprosessiin vuosikello. Kuviossa esitetyllä tavalla päivitysprosessissa tulisi olla säännöllinen rytmi muun taloushallinnon tehtävien ohella ja sen tulisi johtaa tarvittaessa jatkotoimenpiteisiin määräajassa.

Kuvio 11 Vuosikello taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen ylläpitoon.

Mahdolliseksi esteeksi sisäisen valvonnan ylläpidolle voidaan nähdä tilanne, jossa laadintaprosessille ei ole valittu selkeää vastuullista henkilöä. Koordinoinnin ja päivittämisen voisi valtuuttaa esimerkiksi yhtiön talousjohtajalle, joka yhdistäisi taloushallinnon tehtäviin vuotuisen kontrollien päivitys- ja testausprosessin sekä raportoi hallitukselle vähintään vuosittain havaintonsa. Päivitysprosessin voisi yhdistää taloushallinnon tehtäviin kvartaaleittain esimerkiksi kuviossa 11 hahmotellun vuosikellon tapaisesti. Aktiivinen järjestelmien testaus ja päivitys mahdollistaisi jatkuvan keskusteluyhteyden taloudellisen raportoinnin ja sisäisen valvonnan osalta. Tämän tiedon voisi siten myös tuoda esiin itse kuvauksessa sijoittajankin tietoon.

Usein uuden lainsäädännön tai raportointivelvollisuuden yhteydessä annetaan kuva, että yhtiöiden tulisi raportoida lisääntyvässä määrin ja tarkemmin, mikä puolestaan aiheuttaisi lisätyötä etenkin taloushallinnon osastolle. Päivitusprosessin merkitystä käsiteltäessä, on otettava huomioon, että kontrolli voi myös käydä tarpeettomaksi tai se voidaan siirtää suoritettavaksi tietojärjestelmässä. Yhtiöiden olisi kannattavaa varmistaa säännöllisellä testauksella, etenkin valvontaympäristön muutostilanteissa, ovatko kaikki olemassa olevat tehtävät ja kontrollit tarpeellisia. Testauksen myötä yhtiölle aiheutuu siten hyötyä mahdollisesti myös yhtiön toimintojen tehostamisesta, raportoitavan tiedon luotettavuuden varmistamisen lisäksi. Huomioitavaa on, että sisäisen valvonnan järjestämisen osalta, hallituksen tehtävänä on edellyttää testaamista ja valvoa testauksen suorittamista.

3.5.8 Hallituksen ja tarkastusvaliokunnan rooli ja työnjako kuvauksen laadinnassa

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin suosituksen 51 mukaan Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä käsitellään tarkastusvaliokunnassa tai muussa toimivaltaisessa valiokunnassa. Näin ollen myös selvitykseen sisältyvä kuvaus taloudellisen raportointiprosessin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta tulisi käsitellä tarkastusvaliokunnassa tai viime kädessä hallituksessa. Jos yhtiössä ei ole tarkastusvaliokuntaa tai muuta toimivaltaista valiokuntaa, hallitus käsittelee selvityksen.

Yhtiön hallitus on näin ollen vastuussa selvityksen käsittelystä. Etenkin pienemmissä listayhtiöissä, joissa ei ole perustettu tarkastusvaliokuntaa, työnjakoa on mahdollisesti jo pohdittu hallituksen sisällä. Tarkastusvaliokunta on osajoukko hallituksesta, joten sen puuttuessa koko hallituksen on otettava käsittely agendalleen lopullisen vastuun lisäksi. Eroksi hallituksen ja tarkastusvaliokuntien käsittelyssä nähtiin se, että tarkastusvaliokuntiin on valikoitunut henkilöitä, joilla on enemmän osaamista ja ymmärrystä sisällön suhteen.³⁶ Ilman tarkastusvaliokuntaa käsitellään tarkastusvaliokunnan tehtävät muun työjärjestyksen ohella hallituksen kokouksessa. Hallituksen tulee tällöin läpikäydä järjestelmät syvällisemmin, sillä tarkkuudella millä tarkastusvaliokunta asiaan paneutuisi. Riskinä asiassa nähtiin kuitenkin se, onko hallituksella riittäviä resursseja käsitellä kuvaus muun hallitustyön ohella. Mikäli tarkastusvaliokuntaa ei ole, nähtiin haastateltavien mukaan valmistelutyön rooli kasvavan entisestään talousosaston tai muun vetävän osaston tehtävissä.

³⁶ Kts. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi 25 – Tarkastusvaliokunnan jäsenten valinta

Tarkastusvaliokunnan käsitellessä selvitystä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä, tulisi sen ottaa asia selkeästi omakseen. Tarkastusvaliokunnan olisi suositeltavaa perustaa esim. vastuullinen työryhmä laadinnalle ja huolehtia kuvauksen oikeellisuuden ylläpidosta, sekä luonnollisesti raportoida havaintonsa hallitukselle. Sisäinen valvonta ja riskienhallinta nousee entistä selkeämmin tarkastusvaliokuntien agendalle viimeistään nykyisen lainsäädännön kautta. Se tuo mahdollisesti arvostusta ja fokusta tarkastusvaliokunnan työskentelystä myös tilintarkastajalle. Tilintarkastajan tarkastustyön onnistumisen kannalta tällä uskotaan olevan hyvä vaikutus.

Hallitus voi edellyttää raportointia esim. talousjohtajalta, jolle on mahdollisesti vastuutettu selvityksen pitäminen ajan tasalla ja järjestelmien säännöllinen tarkistaminen ja päivittäminen. Testauksen myötä voidaan myös tehostaa yhtiön raportointia mahdollisesti turhien kontrollien jäädessä pois. Näin pystyttäisiin myös punnitsemaan prosesseja liiketoiminnan henkilöstön kanssa ja selvittää kontrollien olemassaolon tarpeellisuutta ja tehokkuutta. Testauksen ja toimintojen varmentamisen apuna voidaan käyttää sisäistä tarkastusta tai ulkoista tarkastusta.

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin suosituksen 45³⁷ mukaan yhtiö valvoo jatkuvasti toimintaansa. Hallitus huolehtii siitä, että yhtiössä on määritelty sisäisen valvonnan toimintaperiaatteet ja että yhtiössä seurataan valvonnan toimivuutta. Jos hallitus ei kuitenkaan seuraa kontrollien toimivuutta, ottaa haastateltavien mukaan hallitus tällöin itselleen ylimääräisen vastuun. Velvoittamalla talousjohto säännölliseen testaukseen, hallitukselle avautuu erittäin hyvä mahdollisuus aidosti valvoa yhtiön hallintoa. Tällöin tarkastusvaliokunnan puheenjohtajan ja tilintarkastajan tulisi sisällyttää hallitusraportteihinsa kommentit sisäisen valvonnan toimivuudesta ja testauksen tuloksista. Aivan kuten riskienhallinnan vuosittainen kartoitus, tulisi sisäisen valvonnan kontrollien testauksen edistäminen ja valvonta olla vuosittain hallituksen työlistalla.

Huomioitavaa työnjaossa on, kuten edellä olevasta otteesta ilmenee, että tilintarkastuksessa tarkastetaan peruskontrollit. Tällöin raportoidaan yhtiölle, joko kontrollien toimivan tai että niissä ilmeni puutteita. Yhtiön tulee tehdä tarvittavat kehitystoimenpiteet, mikäli tilintarkastuksessa ilmenee puutteita kontrolleissa.

³⁷ Kts. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi Suositus 45 – Sisäisen valvonnan toimintaperiaatteet

3.6 Tilintarkastajan tehtävät ja rooli kuvauksen laadintaprosessissa

Haastattelujen pohjalta käsitellään seuraavissa kappaleissa tilintarkastajan roolia ja tehtäviä kuvauksen laadintaprosessissa. Lisäksi käsitellään arvopaperimarkkinalain velvoittamaa tilintarkastajan tarkastusprosessia koskien listayhtiön kuvausta taloudellisen raportointiprosessin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta sekä tilintarkastajan raportointia kuvauksen laativalle yhtiölle.

3.6.1 Kuvaus tilintarkastajan näkökulmasta ja tilintarkastajan rooli

Tutkimuksen kirjoitusajankohtana tilintarkastajan rooli kuvauksen tarkistamisessa nähtiin vielä suhteellisen jäsentymättömäksi. Haastateltavien mukaan tilintarkastajan on myös aikaisemmin tullut käydä läpi ja hankkia ymmärrys listayhtiöiden taloudelliseen raportointiin liittyvästä sisäisestä valvonnasta, siihen kuuluvista kontrolleista ja riskienhallinnasta, ovat tutkimuksessa käsitellyt arvopaperimarkkinalain ja hallinnointikoodin tarkastusvaatimukset ovat aiheuttaneet keskustelua tilintarkastajien keskuudessa. Arvopaperimarkkinalain mukaan tilintarkastajan tulee tarkastaa, että selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu ja että selvitys on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Erona arvopaperimarkkinalain ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin tarkastusvaatimuksissa on, että hallinnointikoodin mukaan tilintarkastajan tulee tarkastaa, että hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvitykseen sisältyvä kuvaus taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa.

Haastateltavien keskuudessa nähtiin, että taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen ja järjestelmien ymmärryksen suhteen aiheutuu tilintarkastajalle lisätyötä, mikä on kuitenkin ammatillisesti järkevää ja antaa mahdollisuuden katsoa suurempia kokonaisuuksia. Edellytyksenä tilintarkastajan työlle on tuntee hallinnointikoodin sisältö, jotta voidaan tarkastaa, onko yrityksen kuvaus totuudenmukainen ja yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa.

Tuleva vuoden 2009 tilinpäätös huomioiden tilintarkastajan tulisi ensinnäkin herättää keskustelua organisaatiossa kuvauksen laadinnasta ja mahdollisesti myös läpikäydä selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä sen luonnosvaiheessa. Tämä mahdollistaisi selvitykseen tehtävien mahdollisten korjausten ja lisäselvitysten teon ennen tilinpäätöshetkeä. Suositeltavaa on, että tilintarkastaja varmistaa ajoissa, että listayhtiö on varautunut corporate

governance -selvityksen ja siihen sisältyvän kuvauksen laadintaan. Optimaaliseksi ajankohdaksi vuosikertomukseen 2009 laadittavan kuvauksen läpikäynnille nähtiin kolmannen vuosineljänneksen (Q3) tarkastuksen yhteydessä.

Tilintarkastajan tulee hankkia tilintarkastusstandardien mukaan ammatillisen harkinnan mukainen varmuus sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan tasosta tilinpäätöshetkenä. Erona aiempiin tilintarkastajan tarkastustoimenpiteisiin on, että arvopaperimarkkinalain muutoksen ja hallinnointikoodin julkaisun myötä on tullut pakottava säännös tilintarkastajalle tarkastaa, että kyseinen kuvaus sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Tilintarkastaja voi antaa tarkastuksessaan arvion siitä, ollaanko hyvällä vai huonolla tasolla, ja missä olisi kehittämisen varaa. Vuosittain tehtävän lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä tilintarkastajan olisikin suositeltavaa raportoida yhtiölle mahdolliset kehitystarpeet esim. epävirallisessa muistiossa. Näin edesautettaisiin sisäisen valvonnan kehitystä yhtiöiden keskuudessa.

Haastateltavien mukaan tilintarkastajan vastuu on sen tarkastaminen, että kuvaus on esitetty vuosikertomuksen yhteydessä ja ettei se anna virheellistä kuvaa. Jotta voidaan todeta, että kuvaus on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa, tulee tilintarkastajan läpikäydä kuvaus, arvioida sen todenmukaisuus ja hankkia riittävä evidenssi arvionsa tueksi. Tilintarkastajan tulee siten arvioida, onko kuvaus juuri tarkastettavalle yhtiölle sopiva, siten ettei kuvauksessa todeta asioita, joita ei ole olemassa.

Tilintarkastajan vastuun nähtiin olevan verrattavissa muihin tilintarkastajan tarkastustöihin. Mikäli selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu osana toimintakertomusta, on se osa tilintarkastuskertomuksen kattamaa lakisääteistä tilinpäätöstarkastusta. Tällöin tilintarkastajan vastuukin nähdään merkittävämpänä. Listayhtiöiden olisikin suositeltavaa esittää kuvaus erillisessä kertomuksessa, kuten hallinnointikoodi ehdottaa. Tilintarkastajan vastuun vähentymisen myötä lisätyömäärä on pienempi, jos selvitys on esitetty erillisenä kertomuksena. Hallituksen vastuu sisäisestä valvonnasta ja corporate governance -statementista säilyy riippumatta siitä, missä selvitys on annettu.

3.6.2 Tilintarkastajan tarkastusprosessi

Kuvauksen läpikäynnin ja tarkastuksen nähtiin haastateltavien keskuudessa olevan hyvin asiakaskohtainen prosessi. Tilintarkastajan tulisi oman harkinnan mukaan sisällyttää

kuvauksen laadintaprosessi ja tarkastus omaan työjärjestykseen. Kuvaus nähtiin sisällytettäväksi vuoden 2009 tarkastussuunnitelmaan siten, että harkitaan kuinka nykyiset tarkastustoimenpiteet kattavat käsiteltävän sisäisen tarkastuksen ja riskienhallinnan. Tarkastustoimenpiteet nähtiin soveltuvan hyvin kaudenaikaiseen tarkastukseen, varsinkin kun kuvauksen käsittelemien kokonaisuuksien ei tulisi muuttua jatkuvasti ja kuvausta on vielä aikaa muokata vastaamaan mahdollisimman hyvin todellisuutta. Mutta mikäli merkittäviä muutoksia tehdään raportointiin tai raportointirakenteeseen, tulisi tarkastustoimenpiteitä tehdä heti muutosten toteuduttua.

Toimeksiannon alussa tai kaudenaikaisessa kontrollitarkastuksessa tulisi käydä läpi mitä kontrollipisteitä ja -järjestelmiä listayhtiössä on. Haastateltavien mukaan optimaalinen ajankohta mahdollisille tarkastustoimenpiteille nähtiin olevan mahdollisimman lähellä tilinpäätösajankohtaa, jotta voidaan vakuuttua kontrollien olemassaolosta ja toimivuudesta tilinpäätöstarkastustakin nähden. Läpikäytäviksi asioiksi nousi esiin mm. minkälainen organisaatio, millainen raportointijärjestelmä listayhtiössä on, onko yhtiössä integroidut järjestelmät, onko ulkoistettuja toimintoja, ja onko listayhtiöllä ulkomaan toimintoja. Lähestymistapana nähtiin voivan käyttää esim. COSOa, koska sen viitekehystä vastaan voitaisiin verrata listayhtiön kuvausta. Koska tilintarkastusstandardia tai tarkastusohjelmaa kuvauksen suhteen ei tutkimushetkellä oltu laadittu, nähtiin tilintarkastajan toiminnan pohjautuvan ammatillisen harkinnan varaan.

Tilintarkastajan työn kannalta listayhtiön koko nähtiin tarkastustoimintaan vaikuttavana tekijänä yhteydessä raportoinnin monimutkaisuuteen. Raportoinnin monimutkaisuus nähtiin suoraan verrannolliseksi siten, että pienessä listayhtiössä sen taloudellisen raportoinnin prosessi on hyvin läpinäkyvä. Kokoa merkityksellisemmäksi nähtiin kuitenkin yrityksen toiminnan laajuus ja siihen liittyvä taloudellinen raportointi. Esimerkiksi isossa listayhtiössä taloudellinen raportointi voi olla monimutkaisempaa toiminnan laajuuden vuoksi, joten haasteeksi voi muodostua miten yhtiön tulisi kuvata kuinka varmistutaan myös ulkomaisten tytäryhtiöiden raportoinnista.

3.6.3 Tilintarkastajan raportointi

Mikäli selvitys on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa, ei tilintarkastaja anna julkista raportointia. Tilintarkastaja voi raportoida hallitukselle ja/tai tarkastusvaliokunnalle esimerkiksi johdolle annettavan epävirallisen raportin tai muistion muodossa tai viime

kädessä suullisesti. Huomioitavaa on, että suullinen raportointi tässä asiayhteydessä ei ole riskienhallinnan kannalta suositeltavaa, koska tällöin raportointi ei tapahdu dokumentoidusti.

Haastateltavien keskuudessa nähtiin, että mikäli kuvauksessa esitetyt tiedot eroavat tilintarkastajan havainnoista tai kuvauksessa ilmenee puutteita, tulisi tilintarkastajan saada yhtiö korjaamaan puutteet kuvauksessa. Mikäli kuvaus ei vastaa todellisuutta, tilintarkastajan tulisi keskustella asiasta tarkastusvaliokunnan kanssa ja ilmoittaa, että tilintarkastajalla on erilainen näkemys asiasta kuin tarkastusvaliokunnalla. Siten tulisi pyrkiä saamaan tarkastettava asiakas korjaamaan kuvausta todenmukaiseksi. Tilintarkastajan tulisi siten varmistaa, että kuvaus vastaa todellisuutta eikä yhtiö pyri kuvaamaan ns. ideaalia tavoitetilaa sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan osalta.

Tilintarkastajan tulisi saattaa mahdolliset korjaukset ja kehitystarpeet hallituksen tai tarkastusvaliokunnan tietoon. Kuvauksen suhteen voidaan kuitenkin raportoida lievempänä raportointina tilintarkastuspöytäkirjan tasolla, mikäli kuvauksen osalta tilintarkastajan ja hallituksen tai tarkastusvaliokunnan näkemykset eivät kohtaisi, eikä korjauksia tehtäisi kuvaukseen. Hyvin vakavissa tilanteissa, esimerkiksi jos selvitystä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä ei ole annettu tai kuvausta taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä ole annettu, saattaa tämä aiheuttaa raportoinnin tilintarkastuskertomuksessa.

Tilintarkastajan tulisi keskustella yhtiön mahdollisista kehitystarpeista ja johdon tulee asettaa tavoitetila sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien mahdolliselle kehittämiselle. Yhtiö tulisi siten saada kehittämään sisäistä valvontajärjestelmää ja sen dokumentointia, mikä olisi sekä raportoivan listayhtiön että listayhtiön tilintarkastajan etu.

4 KESKEISET TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

4.1 Keskeiset tutkimustulokset

Tutkielman tavoitteena oli kartoittaa tietämystä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadinnasta, sisällöstä ja muodosta sekä kuvaukseen kohdistuvasta tilintarkastajan tarkastustyöstä. Aihepiiriin perehdyttiin syventymällä arvopaperimarkkinalain muutokseen, suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin sisältöön, kansainvälisiin corporate governance -suosituksiin ja tutkimuksen kannalta keskeisiin tilintarkastusstandardeihin. Tutkielman empiriaosassa pyrittiin selvittämään millaisena prosessina sisäisen valvonnan asiantuntijat ja KHT-tilintarkastajat näkevät kyseisen kuvauksen laadinnan, sekä mitkä ovat sisältöön ja muotoon liittyvät erityiset huomiokohdat. Tilintarkastajan tarkastusprosessiin liittyen tutkittiin tilintarkastajan roolia kuvauksen laadintaprosessissa ja raportointivelvollisuutta.

Tutkimustuloksien perusteella voidaan kuvauksen laadinnan lähtökohtana pitää COSO-viitekehystä, minkä mukaisesti kuvauksen tulisi kattaa taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien olennaiset osa-alueet. Viitekehystä käyttäen saadaan kuvaukselle näin ollen selkeä ja looginen rakenne. Mikäli COSO-viitekehystä muodostuu yleinen viitekehys taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvaukselle, on tästä sijoittajalle hyötynä helpommin ymmärrettävä muoto ja parempi vertailukelpoisuus. Lisäksi viranomaisten suosituksena lienee yhdenmukaisen viitekehysten käyttö. Vaikka suosituksena olisi laatia kuvaus viitekehysten pohjalta, tulisi kuvauksen sisältö laatia mahdollisimman totuudenmukaisesti vastaamaan yrityksen liiketoimintaa ja taloudellisen raportoinnin prosessia.

AML 2:6:3:n mukaan: ”Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva liikkeeseenlaskijan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Liikkeeseenlaskijan on lisäksi esitettävä toimintakertomuksessa tai erillisessä kertomuksessa selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä.” Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodissa (2008) suositellaan hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvityksen esittämistä erillisenä kertomuksena. Haastatteluissa oltiin yhdenmielisiä sen suhteen, että tulisi esittää hallinnointikoodin mukaisesti erillisenä kertomuksena, koska tällöin tarvittavat tiedot löytyisivät vaivatta ja selvitys saisi vaatimaansa painoarvoa vuosikertomuksessa. Lisäksi olisi

erityisen suositeltavaa, että selvitykseen sisältyvä taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvaus olisi selkeästi otsikoitu omaksi osiokseen.

Tutkimustulosten perusteella listayhtiön olisi suositeltavaa dokumentoida sisäisen valvonnan järjestelmänsä pääpiirteet ja tehtävänjako, koska näin voidaan auttaa henkilöstöä ymmärtämään, miten järjestelmä toimii ja mikä heidän roolinsa sisäisessä valvonnassa on. Kuvauksen laadinnan aiheuttamat lisätyöt riippuvat siitä, millä tasolla listayhtiön prosesseja ja kontroleja on dokumentoitu ja mahdollisesti päivitetty. Kuvaus laaditaan konsernitasolla, joten myös tytäryritysten taloudellisen raportoinnin prosessi tulisi sisällyttää kuvaukseen. Lisäksi ulkoistetut toiminnot tulisi kattaa kuvauksessa sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta siinä missä sisäisetkin toiminnot. Ulkoistettujen toimintojen osalta yhtiöllä tulisi olla oikeus saada lausunto sisäisestä valvonnasta ulkoisen palveluntarjoajan tilintarkastajalta, yhtiön sisäiseltä tilintarkastajalta tai kolmannelta osapuolelta.

Tutkimuksessa todettiin, että kuvauksen laadintaprojektille tulisi osoittaa selkeästi vastuullinen henkilö, esimerkiksi talousjohtaja. Taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadintaprojektin koordinaatiovastuu nähtiin kuuluvan luontevimmin juuri talousosastolle. Laadintaprojektiin olisi suositeltavaa sitouttaa myös henkilöitä organisaation eri yksiköistä. Samoin kuvauksen kattamien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien seuranta ja päivittäminen tulisi yhdistää osaksi taloushallinnon työsuunnitelmaa, mistä talousjohto raportoisi hallitukselle vähintään vuosittain. Järjestelmien prosessien, kontrollien ja dokumentaation jatkuva ylläpitäminen ja päivittäminen nähtiin avaintekijäksi tehokkaalle sisäiselle valvonnalle.

Hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvitykseen sisältyvä kuvaus taloudellisen raportointiprosessin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta tulisi käsitellä tarkastusvaliokunnassa tai viime kädessä hallituksessa. Mikäli tarkastusvaliokuntaa ei ole, kasvaa valmistelutyön rooli entisestään talousosaston tai muun vetävän osaston tehtävissä. Sisäisen valvonnan järjestämisen osalta, hallituksen tehtäväksi nähtiin edellyttää testaamista, valvoa testauksen suorittamista ja raportointia esim. talousjohtajalta, jolle on vastuutettu kuvauksen ja järjestelmien säännöllinen seuranta. Sisäisen valvonnan testauksen edellyttäminen ja seuranta lisättäisiin näin hallituksen vuosittaiselle työlistalle.

Huomioitavaa on kuitenkin, että lähtökohtaisesti suomalaisen listayhtiön hallitukselta ei edellytetä lausuntoa sisäisen valvonnan toimivuudesta. Esimerkiksi Lontoon pörssiin

listautuneen yhtiön hallitukselta vaaditaan lausunto sisäisen valvonnan tehokkuudesta (kts. kappale 2.4.4.). Suomalaisen listayhtiön hallituksen tulisi kuitenkin velvoittaa yritys testaamaan kontrollien toimivuutta vuosittain ja valvoa testauksen suorittamista. Muuten riskinä voi olla, että hallinnointikoodin vaatimasta selvityksestä tulee pelkkä selvitys, joka on laadittu lainsäädännön minimivaatimuksen täyttämiseksi, ilman konkreettista hyötyä itse organisaatiolle. Verrattaessa tutkimuksessa käsiteltyihin muihin kansainvälisiin corporate governance -suosituksiin ja niissä vaadittuihin kuvauksiin taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta, on suomalaisen lainsäädännön vaatimat kuvaukset lähinnä ruotsalaisten ja ranskalaisten listayhtiöiden kuvauksia sisäisestä valvonnasta.

Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin (2008) mukaan tilintarkastajan tulee tarkastaa, että hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvitykseen sisältyvä kuvaus taloudellisen raportointiprosessin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä on annettu ja kuvaus on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Tästä nähtiin tutkimustulosten perusteella aiheutuvan tilintarkastajalle ammatillisesti järkevää lisätyötä, etenkin vuoden 2009 tilinpäätöksen suhteen mm. keskustelun herättäminen kuvauksen laadinnasta ja kuvauksen luonnoksen läpikäyminen.

Tilintarkastajan vastuun nähtiin olevan verrattavissa muihin tilintarkastajan tarkastustöihin. Mikäli selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu osana toimintakertomusta, on se osa tilintarkastuskertomuksen kattamaa lakisääteistä tilinpäätöstarkastusta. Tällöin tilintarkastajan vastuukin nähdään merkittävämpänä. Listayhtiöiden olisikin suositeltavaa esittää kuvaus erillisessä kertomuksessa, kuten hallinnointikoodi ehdottaa. Tilintarkastajan vastuun vähenemisen myötä lisätyömäärä nähtiin haastateltavien mukaan pienemmäksi, jos selvitys on esitetty erillisenä kertomuksena. Kuvauksen läpikäynnin ja tarkastuksen nähtiin olevan hyvin asiakaskohtainen prosessi. Tarkastuksen lähestymistapana nähtiin voivan käyttää esim. COSOa, koska sen viitekehystä vastaan voitaisiin verrata listayhtiön kuvausta. Tutkimushaastatteluissa nähtiin tilintarkastajan toiminnan laajuuden pohjautuvan ammatillisen harkinnan varaan.

Tilintarkastusstandardin 315 mukaan tilintarkastajan tulee hankkia ammatillisen harkinnan mukainen varmuus sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan tasosta tilinpäätöshetkenä. Tämän mukaisesti tilintarkastajan tulisi siten käydä kuvaus läpi hankkimansa ymmärryksen pohjalta ja pohtia onko kuvaus totuudenmukainen. Vuosittain tehtävän lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä tilintarkastajan olisi suositeltavaa raportoida yhtiölle mahdolliset kehitystarpeet

esim. epävirallisessa muistiossa. Näin edesautettaisiin sisäisen valvonnan kehitystä yhtiöiden keskuudessa. Tilintarkastajan tulisi keskustella yhtiön mahdollisista kehitystarpeista ja johdon tulisi asettaa tavoitteita sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien mahdolliselle kehittämiselle ja dokumentoinnille, mikä olisi sekä raportoivan listayhtiön että tilintarkastajan etu.

Verrattuna tutkimuksessa luvussa 2.1. esiteltyihin kansainvälisten corporate governance -säännösten ohjeistuksiin koskien tilintarkastajan velvollisuuksia, voidaan tutkimuksessa todeta tilintarkastusstandardi 315 olevan lähinnä kansainvälisten säännöksiä. Yhtäläisyyksiksi koskien tilintarkastajan tarkastustyön tehtäviä voidaan mainita mm. riittävän ymmärryksen hankkiminen sisäisen valvonnan prosesseista, yhteisön dokumentaation ja valvontaympäristöön tutustuminen sekä havaintojensa ja puutteiden raportointi johdolle. Kunkin tutkimuksessa käsitellyn kansainvälisen säännöksen mukaisesti tilintarkastajan tulee tarkastaa onko listayhtiö noudattanut maansa velvoittavaa hallinnointikoodia.

Tutkimuksessa käsiteltyjen kansainvälisten corporate governance -säännösten mukaan listayhtiön toimittaman corporate governance -raportin tulee sisältää tilintarkastajan lausunto. Lausunto käsitellyistä säännöksissä sisältää selvityksen tilintarkastajan velvollisuuksista läpikäynnin osalta. Muilta osin lausunnot ovat ”reporting by exception” -raportointia, eli lausunnoissa raportoidaan ainoastaan havaituista puutteista.³⁸ Lähtökohtaisesti suomalaisen säännösten mukaan tilintarkastaja ei anna julkista raportointia koskien selvitystä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä. Johdolle kohdistuvaa raportointia tilintarkastaja voi antaa epävirallisen muistion muodossa. Mikäli kuvauksessa esitettävät tiedot eroavat tilintarkastajan havainnoista tai kuvauksessa ilmenee puutteita, tulisi tilintarkastajan ehdottaa yhtiölle korjaamaan puutteet kuvauksessa todenmukaiseksi. Tilintarkastajan tulisi saattaa mahdolliset korjaukset ja kehitystarpeet hallituksen tai tarkastusvaliokunnan tietoon. Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön on siten raportoitava tarkastusvaliokunnalle lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä havaituista keskeisistä seikoista ja erityisesti olennaisista heikkouksista tilinpäätösraportoinnin prosessiin liittyvässä sisäisessä valvonnassa. Mikäli kuvauksen osalta tilintarkastajan ja tarkastusvaliokunnan näkemykset eivät kohtaisi, eikä korjauksia tehtäisi kuvaukseen, voidaan asiasta raportoida lievemmin tilintarkastuspöytäkirjan tasolla. Jos lainsäädännön ja hallinnointikoodin edellyttämää selvitystä tai kuvausta ei ole annettu, tai

³⁸ Vrt. 2.1.5. luvussa SEB:n tilintarkastajien lausunto ”On the basis of our procedures, we have no comment to make on the description of the company’s internal control procedures relating to the preparation and treatment of financial and accounting information.”

sisäisen valvonnan järjestelmässä ilmenee vakavia puutteita, saattaa tämä aiheuttaa raportoinnin tilintarkastuskertomuksessa. Raportoinnin tilintarkastuskertomustasolla voitaneen arvioida olevan kuitenkin hyvin harvinaista, sillä ensisijaisesti tilintarkastajan tulisi ehdottaa yhtiölle korjaamaan mahdolliset olennaiset virheet ja puutteet.

4.2 Vertailu tutkimushetkellä julkaistuihin selvitykseen ja ohjeistukseen

Tutkimuksen aikana julkaistiin selvityksiä Corporate governance -raportoinnista sekä Arvopaperimarkkinayhdistys ry julkaisi soveltamisohjeen hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvityksestä. Tutkimuksen haastatteluiden aikaan näitä julkaisuja ei ollut saatavilla, joten nämä julkaisut on haluttu käsitellä tutkielman johtopäätöksissä. Näin erotetaan selkeästi tutkimushetkellä saatavilla ollut tieto tutkimustuloksista, korostaen näin tutkimustulosten merkitystä.

Nasdaq OMX julkaisi Selvityksen Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin noudattamisesta 16.10.2009. Selvitys tehtiin tarkastamalla onko yhtiöiden internet-sivuilla saatavilla hallinnointikoodin suosituksen 52 edellyttämät tiedot sekä eräitä muita suosituksessa mainittuja tietoja. Suosituksen 51 sisältöä tai sen noudattamista ei selvityksessä käsitelty. Selvitys tapahtui kahdessa osassa: Ensimmäisessä tarkastuksessa ilmeni, että alle puolet listayhtiöistä ilmoitti kaikki hallinnointikoodin edellyttämistä tiedoista, näin ollen suurin osa ei noudattanut hallinnointikoodia tai ei ollut selvittänyt mahdollisia poikkeamia. Näistä puutteista ilmoitettiin listayhtiöille, joille annettiin mahdollisuus korjata puutteet. Toisen tarkastuskierroksen jälkeen voitiin todeta, että kaksi kolmasosaa listayhtiöistä noudattaa koodia sellaisenaan ilman poikkeamia. Pienten ja suurten listayhtiöiden välillä nähtiin mielenkiintoinen ero: Suhteessa lukumääräänsä suuret listayhtiöt ovat poikenneet useammin hallinnointikoodista kuin pienet listayhtiöt. Poikkeamat hallinnointikoodista ovat hallinnointikoodin mukaan sallittuja, mikäli syy poikkeamalle on selvitetty. Viime kädessä poikkeamien perustelujen asianmukaisuus ja riittävyys on markkinoiden arvioitava.

Arvopaperimarkkinayhdistys ry on 2.11.2009 antanut soveltamisohjeen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä annettavasta selvityksestä.³⁹ Ohje ei ole listayhtiöitä velvoittava, eikä sillä laajenneta listayhtiöiden velvollisuuksia siitä, mitä hallinnointikoodin suositus 51 ja

³⁹ Soveltamisohje on laadittu Arvopaperimarkkinayhdistyksen työryhmässä, joka koostui erikokoisten listayhtiöiden edustajista sekä Elinkeinoelämän Keskusliitto EK:n, Keskuskauppakamarin ja NASDAQ OMX Helsinki Oy:n edustajista. Työryhmä on valmistelutyön aikana kuullut yritysedustajia, tilintarkastajakuntaa sekä Finanssivalvontaa.

lainsäädäntö listayhtiöiltä edellyttävät. Sovellusohje on koottu samoin motiivein kuin tämä tutkielma: Useimmat listayhtiöt antavat selvityksen ensi keväänä ensimmäistä kertaa, ja soveltamisohjeen tavoitteena on tukea selvityksen laatimisprosessia luomalla esimerkinomainen malli listayhtiöiden käyttöön.

Selvityksen esittämisestä sovellusohje (2009) päättyy useaan samaan johtopäätökseen koskien tutkimuksen aihealuetta. Näistä ensimmäisenä: ”Lainsäädännön mukaan selvitys voidaan esittää toimintakertomuksessa tai antaa erillisenä kertomuksena. Hallinnointikoodin suositus 51 suosittaa, että selvitys annetaan erillisenä kertomuksen. Esittämällä selvitys erillisenä kertomuksena voidaan korostaa osakkeenomistajille ja muille sijoittajille annettavaa informaatiota. Erillisestä kertomuksesta annettavat tiedot myös löytyvät vaivatta.” Tutkimustuloksissa esitettiin samaa kuvauksen esittämismuotoa yksimielisesti, minkä mukaan selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä tulisi esittää erillisenä toimintakertomuksesta.

Tutkimuksen tulokset yhtenevät sovellusohjeen esitykseen tilintarkastajan velvollisuuksien osalta: Mikäli selvitys esitetään toimintakertomuksessa, eikä hallinnointikoodin suosituksen 51 mukaisesti erillisenä kertomuksena, siihen kohdistuu toimintakertomusta koskeva tilintarkastus, mikä vaikuttaa tilintarkastuksen laajuuteen. Muulloin tilintarkastajan tulee tarkastaa selvitys hallinnointikoodin 51 mukaisesti. Sovellusohjeena esitetään selvennyksenä erityisesti huomioitava kohta kertomuksen esittämispaikasta: Jos erillisenä kertomuksena annettu selvitys liitetään osaksi vuosikertomusta, sen tulee erottua siitä vuosikertomukseen liitetystä materiaalista, joka on tilintarkastettu.

Hallinnointikoodin suosituksen 51 hallitusta tai tarkastusvaliokuntaa koskevaa velvollisuutta selvennetään edelleen sovellusohjeessa: Selvitys on käsiteltävä tarkastusvaliokunnassa tai muussa toimivaltaisessa valiokunnassa. Mikäli tarkastusvaliokuntaa tai vastaavaa ei ole, on hallituksen käsiteltävä selvitys. Käsitteystä on tehtävä merkintä hallituksen tai tarkastusvaliokunnan kokouspöytäkirjaan, ja näin ollen todennettava selvityksen käsittely dokumentoidusti. Soveltamisohjeessa selvennetään edelleen, että selvitystä hallinto- ja ohjausjärjestelmästä ei tarvitse erikseen allekirjoittaa.

Arvopaperimarkkinayhdistyksen (2009) sovellusohjeessa selvennetään taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvauksen kertomaan miten yhtiön sisäinen valvonta ja riskienhallinta toimivat

sen varmistamiseksi, että yhtiön julkistamat taloudelliset raportit antavat olennaisesti oikeat tiedot yhtiön taloudesta. Arvopaperimarkkinayhdistyksen mukaan tarkoituksena ei ole kuvata taloudellista raportointiprosessia eikä taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien yksityiskohtia. Suosituksen 51 mukaan kuvauksen tulisikin kertoa kyseisten järjestelmien pääpiirteistä. Sovellusohje on yhtenevä sen suhteen, että yhtiön koko ja liiketoiminnan rakenne vaikuttavat siihen, millaiseksi kuvaus muodostuu. Tutkielman tuloksissa on esitetty samanlainen huomio, että konsernitason annettava kuvaus merkitsee sitä, miten konsernitason varmistetaan, että taloudellinen raportointi konserniyhtiöistä on luotettavaa.

Sovellusohjeessa esitetään minimivaatimukset täyttävä ja laajempi versio kuvauksen sisällöstä: Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n (2009) sovellusohje selventää kuvauksen minimisisällöksi riskienhallinnan ja sisäisen valvonnan yleiskuvauksen, järjestelmien pääperiaatteet, riskienhallintaprosessin pääpiirteet sekä prosessin yhteyden sisäiseen valvontaan. Sisäisen valvonnan viitekehys tulisi kuvata yhtiötasolla (seurantamekanismit ja toimintaperiaatteet) pääpiirteittäin. Arvopaperimarkkinayhdistys korostaa sovellusohjeessa, että kuvauksen tarkoitus ei ole avata yksittäisiä kontrolleja, eikä kertoa valvonnan kohteena olevista prosesseista yksityiskohtaisesti.

Laajemmin kuvattaessa sovellusohjeessa esitetään (LIITE 9), samoin kuin tutkielmassa, että kuvaus laaditaan COSO-viitekehyksen mukaisesti. Tutkielmassa esitettyjen tutkimustulosten perusteella voitiin todeta, että markkinakäytännöksi muodostuneen COSO-viitekehyksen mukainen kuvaus taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Soveltamisohjeen laajemmassa kuvauksessa esitetään yksityiskohtaisempi kuvaus, joka on jaettu COSO-viitekehyksen viiden elementin mukaisesti: 1) Valvontaympäristö, 2) Riskien arviointi, 3) Valvontatoiminnot, 4) Viestintä ja tiedotus ja 5) Seuranta. Verrattaessa luvussa 3.5.1 *Kuvauksen muoto ja dokumentaatio* esitettyihin haastattelutuloksiin, voidaan soveltamisohjeen ja tutkimustulosten ehdottaman kuvauksen sisällön olevan olennaisilta osin yhtäläiset. Samaan toteamukseen voidaan päätyä luvussa esitetyiltä osin Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n soveltamisohjeen ja tutkimustulosten olevan olennaisilta osin yhteneväiset.

4.3 Johtopäätökset

2000-luvun alun nousukauden aikana yritysjohdon fokuksessa on ollut liiketoiminnan kasvattaminen, joten taloudellisen raportoinnin ja sisäisen valvonnan kysymykset ovat mahdollisesti jääneet taka-alalle. Suomessa sisäisen valvonnan aiheet eivät ole olleet yritysmaailman agendalla siinä määrin kuin riskienhallinta. Riskienhallinta on mahdollisesti nähty selkeämmin hyödyttävän kasvavaa liiketoimintaa strategisten ja bisnesriskien ymmärtämisen kautta. Näin ollen myös riskienhallinnan raportointi on ollut paremmalla tasolla. Mahdollisesti taloushallinnon jatkuvan tehostamisen myötä resurssit eivät ole riittäneet sisäisen valvonnan kehittämiseen, ottaen huomioon myös merkittävänä muutoksena IFRS-standardien käyttöönotto.

Corporate governance -raportoinnin suhteen Suomessa on tultu jälkijunassa. Muissa Euroopan maissa, kuten Iso-Britannia, Ranska ja Ruotsi, on corporate governance -raportointia annettu muutamaa vuotta aikaisemmin. Suomessa on mahdollisesti nähty byrokratian haitat sisäisen valvonnan suhteen eikä hyötyä liiketoiminnalle. Kontrolli- ja valvontatoimenpiteet on mahdollisesti koettu epämiellyttävänä asiana Suomessa, minkä syystä sitä on mahdollisesti vierastettu ja koettu liiketoiminnalle haitalliseksi. Toisaalta Suomessa ei ole koettu merkittäviä yritysskandaaleja, varoittavia esimerkkejä, kuten Parmalat Italiassa, Societe Generale Ranskassa ja Enron Yhdysvalloissa.

Viime vuoteen asti corporate governance -selvitysten raportointi vuosikertomuksissa on ollut suositusten perusteella laadittua, mikä on antanut liikkumavaraa raportointiin. Näin ollen vaihtelevuutta raportoinnin tasossa on ollut runsaasti, viime kädessä pakottavan lainsäädännön puuttumisen takia. Viime vuosina raportoinnin taso on kuitenkin tasaisesti parantunut, ottaen huomioon viime vuosien tapahtumat maailmantaloudessa, uutiset väärinkäytöksistä ja siitä aiheutunut huomio taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen.

EU-direktiivin edellyttämä Arvopaperimarkkinalain muutos ja uusi Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (2009) parantavat entisestään osakkeenomistajan tiedonsaantia ja yritysten hallinnoinnin läpinäkyvyyttä. Uusi koodi edellyttää muun muassa entistä laajemman tietokokonaisuuden julkaisun internetissä, täsmentää hallituksen jäsenten riippumattomuuden kriteerejä, valiokuntien jäsenten lukumäärää ja pätevyysvaatimuksia sekä tarkastusvaliokunnan tehtäviä. Myös yhtiön johdon palkka- ja palkitsemisperusteista on annettava

aiempaa tarkemmat tiedot. Riskienhallinnan järjestelyn lisäksi on kerrottava myös hallituksen tietoon tulleet merkittävät riskit. Julkisuutta saaneiden tiukentuneiden raportointivaatimusten johdosta, jatkossa markkinatkin odottavat vähemmän yllätyksiä taloudellisessa raportoinnissa, kun sen valvontaa kuvataan ja tarkastellaan entistä säännellymmin. Listayhtiöiden laatiessa vuosikertomuksissaan kuvauksen taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan pääpiirteistä, voidaan myös arvioida kuinka hyvin tilinpäätöksen ja sisäisen valvonnan osalta on varmistettu tiedon oikeellisuus.

Listayhtiöillä on kuvauksen ja kontrollinsa suhteen hyvä mahdollisuus käydä läpi taloudellisen raportoinnin prosessinsa ja samalla arvioida mahdolliset kehitystarpeet sisäisessä valvonnassa. Markkinoiden tietoisuuden kasvaessa asian suhteen listayhtiöiltä tullaan vaatimaan suurempaa vastuuta raportoinnin suhteen. Taloudellisen raportoinnin näkökulmasta on tilaisuus varmistaa ja raportoida sidosryhmille, että tavoitteet toteutuvat ja liiketoimintaa harjoitetaan johdon näkemysten mukaisesti. Siksi listayhtiöiden tulisivin huomata mahdollisuutensa kuvauksen laadintaprosessinsa yhteydessä tehostaa taloudellisen raportoinnin prosessiaan ja sisäistä valvontaa, ja saavuttaa näin pakollisesta raportointiprosessista hyötyä liiketoiminnalle.

Haastattelujen perusteella korostui kuvauksen laadintaa koskeva erityinen huomio: taloudellisen raportoinnin kuvauksen laadinnan osalta tulisi saada raportoiva listayhtiö näkemään siitä hyötyä liiketoiminnalle, vaikka kuvaus tulee joka tapauksessa lain mukaan laatia. Yhtiön olisi hyvä tarkastella taloudellista raportointiprosessia pidemmälle kuin seuraavaan tilinpäätöshetkeen ja kuvauksen julkistamiseen. Haastateltavien keskuudessa nähtiinkin käsillä olevan selvä mahdollisuus parantaa taloudellisen raportoinnin tehokkuutta, millä on vaikutusta koko liiketoiminnan suorituskykyyn. Sisäiseen valvontaan liittyvästä seurannasta ja testauksesta yhtiö hyötyy toimintojen tehostamisesta, turhien kontrollien poisjäännin ja raportoitavan tiedon luotettavuuden varmistamisen lisäksi.

Listayhtiön hallitukselle ja johdolle sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toimintojen kehittäminen on raportoinnin kannalta selkeästi luotettavuutta ja tehokkuutta edistävää. Vastuu kirjanpidon ja varainhoidon valvonnasta kuuluu joka tapauksessa listayhtiön hallitukselle. Hallituksen toimeksiantamana toimitusjohtajan tehtävä on kirjanpidon ja valvontamekanismien järjestäminen käytännössä. Kuvauksen laadinnan myötä on hallitukselle nähtävissä merkittävästi hyötyä, sillä kuvauksen laadinnan yhteydessä saadaan yhteenveto sekä mahdollisesti tarkastusvaliokunnan puheenjohtajalta että tilintarkastajalta.

Yhdistettynä talousosaston raportointiin kausittain, saa hallitus sisäisen valvonnan ja taloudellisen raportoinnin tilasta laadukkaampaa tietoa, sekä työskentelystä läpi taloudellisen raportointiprosessin entistä läpinäkyvämpää ja tehokkaampaa. Näin pystyttäisiin punnitsemaan parhaita prosesseja ja huonoimpia prosesseja myös liiketoiminnan henkilöstön kanssa. Mitä paremmassa kunnossa sisäinen valvonta ja riskienhallinta organisaatiossa ovat, sitä paremmin voidaan keskittyä ydinliiketoimintaan.

Uhkakuvana taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen osalta voidaan nähdä Ruotsissa vastaavassa tilanteessa tapahtunut ilmiö: Svensk kod för bolagstyrning velvoitti raportoimaan taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta (ICOFR) tietyn ajanjakson jälkeen, minkä aikana TeliaSonera ehti laatia kattavan kuvauksen taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnastaan ensimmäisten joukossa. Seuraavana vuonna kun hallinnointikoodi velvoitti kaikkia listayhtiöitä, raportoivat listayhtiöt hyvin samankaltaisia kuvauksia, joista osa oli raportoitu lähes kopioiden TeliaSoneran kuvausta.

Tämä pro gradu -tutkielma on palautettu ajankohtana, jolloin suomalaiset listayhtiöt julkaisevat ensimmäistä kertaa Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin velvoittamana selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästä, mihin sisältyy kuvaus taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä. Siten tämän tutkimuksen aihealueesta voi kehittää runsaasti jatkotutkimusaiheita. Jatkotutkimuksen aiheena voisi verrata Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin suositusten 51 vaatimuksia sekä Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n (2009) julkaisemia soveltamisohjeita vuosikertomuksissa raportoituihin kuvauksiin. Tällöin vuosikertomuksissa julkaistuja kuvauksia voisi myös peilata Wärtsilän julkaisemaan kuvaukseen taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta. Nähtäväksi siten jää, kuinka hyvin listayhtiöt suoriutuvat raportoimaan taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä hyödyntäen Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia, Arvopaperimarkkinayhdistyksen soveltamisohjetta sekä mahdollisesti jo julkaistuja kansallisia tai kansainvälisiä kuvauksia.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aho, T & Vänskä, H. 1996. *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Baker C. Richard, Owsen Dwight M. 2002. *Increasing the role of auditing in Corporate governance*. *Critical Perspectives on Accounting* (2002) 13, 783–795

Eskola, Jari & Suoranta Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino

Halla, I., Hätininen, R., Grönfors-Kallio, A., Malm, S., Kaisanlahti, T., Kontula, L & Väisänen H. 2003. *Corporate governance Suomessa*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Hirsijärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 1997. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Humphrey, C., Moizer, P. & Turley, S. 1992. *The Audit Expectation Gap - Plus Ça Change, Plus C'est La Meme Chose?*, *Critical Perspectives On Accounting*, Vol 3, May, s.137-161.

Jauri, O. 1998. *Riskienhallinta uudesta näkökulmasta*. Helsinki, Kauppakaari.

The Institute of Internal Auditors (IIA) 2004. *Sisäisen tarkastuksen kansainväliset ammattistandardit – International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing*.

Kaisanlahti, T. & Sarkio, L. 2000. *Corporate Governance ja valtio-omistaja – kehittämistarpeet*. Kauppa – ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 25/2000.

Kasanen, E., Lukka, K., Siitonen, A. 1991. *Konstrukttiivinen tutkimusote liiketaloustieteessä*. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 40:3, 301–329.

Kihn, L-A. & Ihantola E-M. 2008. *Tutkimuksen laadun arvioinnista*. Teoksessa Hyvönen, T., Laine, M. & Mäkelä, H. (toim.) *Laskenta-ajattelun tutkija ja kehittäjä*. Professori Salme Näsi 60 vuotta. Taloustieteiden laitos. Tampereen yliopisto, 81-95.

Koskinen, Ilpo, Alasuutari, Pertti & Peltonen, Tuomo 2005. *Laadulliset menetelmät kauppatieteissä*. Tampere: Vastapaino.

KPMG 2008. Blummé, Nils, Karhu, Päivi, Kontula, Lisbet, Laitakari, Jyri, Linna, Mika, Nordin, Jan, Sovasto, Jussi, Tarvainen, Jyri, Tikkanen, Reino, Turakainen, Olli, Urrila, Antti, Vesa, Janne. *Corporate Governance sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan näkökulmasta*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Kuusela, H., Ollikainen, R. 2005. *Riskit ja riskienhallinta*. Tampere University Press

Martikainen, J.; Meklin, P.; Oulasvirta, L.; & Vakkuri J. 2002. *Kunnallisen tilintarkastuksen ulkoistaminen*. Tampere: Tampere University Press, 14.

Neilimo, Kari & Näsi, Juha 1980. *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalaisen yrityksen taloustiede. Tutkimus positivismin soveltamisesta*. Tampereen yliopisto, Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden julkaisuja, Sarja A2: Tutkielma ja raportteja 12. Tampere: Tampereen yliopiston keskusmonistamo.

Proviti 2008. *SOX Guidance Has Helped Decrease Compliance Burden*. Journal of Accountancy

Riistama V. 1999. *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Ruuhela, R. & Laitinen, T. 1997. *Osakeyhtiön johtamisen valvonta (corporate governance) laskentatoimen tutkimuksen näkökulmasta*. Liiketaloudellinen Aikakauskirja 3/97, 311–327. Vammala: Vammalan kirjapaino. s.82

Sarja, M. 1999. *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Oy Edita Ab

Samson, D. 1987. *Corporate Risk Philosophy for Improved Risk Management*. Journal of Business Research.

Troberg, P. 2003. *IAS ja kansainvälinen tilinpäätös*. Jyväskylä: Gummerus.

Vahtera, P. 1986. *Yrityksen valvonta ja tilintarkastus*. Jyväskylä: Weilin+Göös.

Vaughan, E.J. 1997. *Risk Management*. John Wiley & Sons Inc.

Zhang, Ivy Xiyang 2007. *Economic consequences of the Sarbanes–Oxley Act of 2002*. Journal of Accounting and Economics.

Virallislähteet

Arvopaperimarkkinalaki 26.5.1989/495

Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2008. *Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate governance)*

Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2009. *Soveltamisohje Corporate Governance Statementin laatimiseksi*.

Auditing Practices Board (2006): *The Combined Code on Corporate Governance: Requirements of Auditors under the Listing Rules of the Financial Services Authority and the Irish Stock Exchange*. <<http://www.frc.org.uk/apb/publications/pub1164.html>>

L'Association Française de la Gestion Financière – AFG 2008. *AFG-Recommandations sur le gouvernement d'entreprise* <http://www.ecgi.org/codes/code.php?code_id=259>

Association Française des Entreprises Privées/MEDEF 2008. *Corporate Governance Code of Listed Corporations*

Commercial code 2006 <<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=32>>

COSO 2004. *Enterprise Risk Management – Integrated Framework*

COSO 2008. *Internal Control Integrated Framework* <<http://www.coso.org/IC-IntegratedFramework-summary.htm>>

Disclosure and Transparency Rules (DTR) (April 2007)
<<http://fsahandbook.info/FSA/html/handbook/DTR/7/2>>

Euroopan unionin virallinen lehti L 24/5, *IFRS 7*, 27.1.2006

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/46/EY

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY

Federation of European Risk Management Associations (FERMA) 2003. A Risk Management Standard.

Financial Reporting Council 2004. *The Turnbull guidance as an evaluation framework for the purposes of Section 404(a) of the Sarbanes-Oxley Act.*
<<http://www.frc.org.uk/corporate/internalcontrol.cfm>>

Financial Reporting Council 2008. *The Combined Code on Corporate Governance* (June 2008) < <http://www.frc.org.uk/CORPORATE/combinedcode.cfm>>

Hallituksen esitys 27/2008. *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi arvopaperimarkkinalain muuttamisesta.*
<<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2008/20080027>>

Hallituksen esitys 194/2006. (HE 194/2006)
<<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060194>>

IASB 2005. *IFRS 7 - Tilinpäätöksessä esitettävät tiedot -standardi.*

IFRS 7 Euroopan unionin virallinen lehti L 24/5

KHT-yhdistys - Förening CGR ry 2006. *Tilintarkastusalan suositukset ja standardit 2006.* Helsinki: KHT-media.

KHT-yhdistys - Förening CGR ry 2007. *Tilintarkastusalan suositukset ja standardit 2007.* Helsinki: KHT-media.

KHT-yhdistys - Förening CGR ry 2009. *Tilintarkastusalan suositukset ja standardit 2009.* Helsinki: KHT-media.

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336

Kirjanpitolautakunta 2006. *Yleisohje toimintakertomuksen laatimisesta.* Kauppa- ja teollisuusministeriö.

<<http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/all/F656564842BC1755C22571ED0047A0B1?openDocument>>

Laki Arvopaperimarkkinalain muuttamisesta (646/2006)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2008/20080392>>

Laki Finanssivalvonnasta 19.12.2008/878

Laki Rahoitustarkastuksesta 27.6.2003/587

Rahoitustarkastuksen standardi RA5.1.

PCAOB Auditing Standard No. 5: An Audit of Internal Control Over Financial Reporting That Is Integrated with An Audit of Financial Statements.
<http://www.pcaobus.org/Standards/Standards_and_Related_Rules/Auditing_Standard_No.5.aspx>

Sarbanes-Oxley Act of 2002 < <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf> >
(28.8.2009)

SEC 2004. Management's Report on Internal Control over Financial Reporting and Certification of Disclosure in Exchange Act Periodic Reports.
<<http://www.sec.gov/rules/final/33-8392.htm> > (28.7.2009)

Suositus listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmistä 2003. Corporate governance – työryhmä. HEX Oyj, Keskuskaupakamari, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto.

Kollegiet för Svensk bolagstyrning 2008. *Svensk kod för bolagsstyrning.*
<http://www.ecgi.org/codes/code.php?code_id=247>

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459

Valtiovarainministeriön asetus (153/2007)

Valtiovarainministeriön asetus (393/2008)

Muut lähteet

Ahokas, Niina 2007. *Sarbanes-Oxley on osa Yhdysvalloissa listattujen suomalaisyritysten sisäistä valvontaa.* Tilintarkastus - Revision, 4/2007, 65–70.

Elinkeinoelämä 2009. *Arvopaperimarkkinayhdistys valmistelee ohjeita ns. Corporate Governance -statementin tekemisestä.*
<http://www.ek.fi/www/fi/uutiset/index.php?we_objectID=10045>

European corporate governance institute. <http://www.ecgi.org/codes/all_codes.php>

GlaxoSmithKlinen vuosikertomus 2008.

Groupe SEB:n vuosikertomus 2008.

Keskuskauppakamari, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 1997. *Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörs-siyhtiöiden hallinnoinnista.*
<http://www.chamber.fi/kkk/julkaisuja/selvityksetjatutkimukset/fi_FI/selvitykset_ja_tutkimukset/_files/73787882843604275/default/cg.pdf>

Keskuskauppakamari 2008a. *Keskuskauppakamarin lausunto: Tilinpäätösdirektiivien muutoksen kansallinen täytäntöönpano (Corporate Governance Statement)*
Lausunto annettu 29.2.2008.
<<http://www.keskuskauppakamari.fi/Edunvalvonta/Lausunnot/Tilinpaatosdirektiivien-muutoksen-kansallinen-taytantonpano-Corporate-Governance-Statement>>

Keskuskauppakamari 2008b. *Keskuskauppakamarin lausunto: Arvopaperimarkkinalain muuttaminen.* Lausunto annettu 7.5.2008.
<<http://www.keskuskauppakamari.fi/Edunvalvonta/Lausunnot/Arvopaperimarkkinalain-muuttaminen2>>

Keskuskauppakamari 2008c. *Keskuskauppakamarin lausunto: Valtiovarainministeriön asetus arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta.* Lausunto annettu 15.5.2008.
<<http://www.keskuskauppakamari.fi/Edunvalvonta/Lausunnot/Valtiovarainministerion-asetus-arvopaperin-liikkeeseenlaskijan-saannollisesta-tiedonantovelvollisuudesta>>

Kilpailuvirasto 2003. *Yrityskaupan hyväksyminen; OM AB (publ)/HEX Oyj.*
<<http://www.kilpailuvirasto.fi/cgi-bin/suomi.cgi?sivu=ratk/r-2003-81-0284>>

KPMG:n WWW-sivu. <<http://www.kpmg.fi>>

KPMG 2004. *Sarbanes-Oxley Section 404: Management's Assessment Process.*
<http://us.kpmg.com/microsite/attachments/ACO_SO404FAQ_040856_POST.pdf>
(25.7.2009)

KPMG 2006. *IFRSview-artikkelikokoelma.*
<<http://www.kpmg.fi/Binary.aspx?Section=181&Item=3168>>

KPMG 2008. *Riskienhallinnasta raportointiin kaivataan lisää läpinäkyvyyttä.* VIEW, KPMG:n asiakaslehti, 2/2008, 4.

KPMG:n lehdistötiedote 25.5.2009: *Hyvän hallinnoinnin periaatteiden mukainen raportointi etenee suomalaisyhtiöissä.* <<http://kpmg.fi/page.aspx?Section=156&Item=5474>>

KPMG. *KPMG:n sisäinen koulutusmateriaali 2009.*

Kuuluvainen A. 2002. *Sisäisen tarkastustoiminnon laadunvarmistusjärjestelmä ja sisäisen tarkastajan ammattitaito sekä ammattitutkinnot.* Tilintarkastus - Revision, 3/2002, 4-6.

NASDAQ OMX *Arvopaperipörssin säännöt.*
<<http://www.nasdaqomx.com/listingcenter/nordicmarket/rulesandregulations/helsinki/?languageId=4>>

NASDAQ OMX. *Selvitys Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin noudattamisesta.*

Kyynäräinen, T. *Markkinakommentti: Pörssiyhtiöiden riskit ovat piilossa*. Talouselämä 6.6.2007. <<http://www.taloussanomat.fi/porssi/2007/06/06/markkinakommentti-porssiyhtioiden--riskit-ovat-piilossa/200713889/170>>

Steiner, M & Reinikainen, M. 2004. *Corporate Governance ja hallituksen toiminnan arviointi*. Tilintarkastus Revision 4/2004, 13-19.

TeliaSoneran vuosikertomus 2008.

Virkilä T. *Talouden epävarmuus – tarkastustyön ja riskienhallinnan näkökulmasta*. Tilintarkastus-Revision, 3/2008, 24-27.

Vuorinen, E. 1995. *Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa*. Turku: Oy Turun Sanomat, Painopalvelut.

LIITTEET

LIITE 1: Haastattelukysymykset

Mikä on toimenkuvanne KPMG Oy Ab:ssa?

KUVAUS TALOUDELLISEEN RAPORTOINNIN SISÄISEN VALVONNAN JA RISKIENHALLINNAN YRITYKSEN NÄKÖKULMASTA

1. Mikä toiminto/yrityksen osasto vastaa luontevimmin taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen laadinnasta?
2. Millainen dokumentaatio tulisi olla yrityksessä sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmän kuvauksen taustaksi? Aiheuttaako laatiminen lisävaatimuksia yrityksen raportoinnille ja dokumentoinnille? Vrt. SOXin vaatimat prosessikuvaukset, kuvaukset riskeistä ja kontrolleista.
3. Mitä osa-alueita sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnan järjestelmistä kyseisen kuvauksen tulisi kattaa? Mitkä olisivat mielestänne tyypilliset alaotsikot kyseisessä kuvauksessa? Esim. viitekehyksen selvitys.
4. Viitaten ennakkomateriaalissa esitettyihin kuvauksiin, millainen olisi mielestänne hyvä kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta? Mikä vastaisi lain ja hallinnointikoodin tavoitteita?
5. Onko mielestänne yritykselle merkitystä, onko selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä annettu toimintakertomuksessa tai erillisessä kertomuksessa? Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi esittää erillistä kertomusta, lainsäädäntö edellyttää joko esittämistä toimintakertomuksessa tai erillisessä kertomuksessa.
6. Selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä käsitellään tarkastusvaliokunnassa tai muussa toimivaltaisessa valiokunnassa. Jos yhtiössä ei ole tarkastusvaliokuntaa tai muuta toimivaltaista valiokuntaa, hallitus käsittelee selvityksen. Onko mielestänne tällä vaikutusta kuvaukseen tai kohtia, joita tässä tapauksessa tulisi huomioida?
7. Hallituksella on vastuu sisäisen valvonnan kuvauksen laadinnasta. Tulisiko hallituksen säännöllisesti varmistua sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksessa esitettyjen kontrollien toimivuudesta? Esimerkiksi testaamalla?
8. Millä toimenpiteillä yritys voi varmistaa, että kuvauksessa esitetty taloudellisen raportoinnin sisäinen valvonta ja riskienhallinta pysyvät hyvällä käytännön tasolla?
9. Miten yrityksen ulkoistetut toiminnot tulisi mielestänne kattaa kyseisessä kuvauksessa sisäisestä valvonnasta ja riskienhallinnasta? Miten yrityksissä voidaan varmistaa sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toimivuus ulkoistetun toiminnon osalta?

TILINTARKASTAJAN TARKASTUSPROSESSI JA DOKUMENTOINTI

10. Mitä vaikutuksia Arvopaperimarkkinalain muutoksella ja uudistuneella Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodilla on tilintarkastajan tarkastustyöhön?

11. Mikä on mielestänne tilintarkastajan vastuu tai rooli Corporate Governance Statementiin sisältyvän sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen julkistamisen osalta?

12. Vaatiiko sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen tarkastaminen erillisiä tai tarkempia tarkastustoimenpiteitä aiempaan verrattuna?

13. Missä vaiheessa tarkastettavan listayhtiön tarkastusprosessia toimenpiteet kuvauksesta annettavan lausunnon muodostamiseksi tulisi suorittaa? Esim. tarkastusriskien kartoitus toimeksiannon alussa, kauden aikainen kontrollien tarkastus.

14. Onko mielestänne mahdollista hyödyntää standardoitua checklist-tyyppistä tarkastusta, tarkastettaessa hallintojärjestelmän kunkin tarkastettavan yhtiön osalta, vai onko tarkastus enemmänkin asiakaskohtainen?

15. Miten kuvauksen laatineen listayhtiön koko tulisi ottaa huomioon tarkastusprosessissa?

16. Ketkä ovat mielestänne keskeiset henkilöt tai osastot tarkastettavassa yrityksessä, joiden kanssa tilintarkastajan tulisi kommunikoida Corporate Governance Statementiin sisältyvän sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kuvauksen tarkastukseen liittyen?

17. Tarkastusvaliokunnan merkitys sisäisessä valvonnassa kasvaa Arvopaperimarkkinalain ja hallinnointikoodin uusien vaatimusten myötä. Mitä vaikutuksia tarkastustyöhön näette tälle?

18. Miten tilintarkastaja varmistaa taloudellisen raportoinnin sisäisen valvonnan ulkoistettujen toimintojen osalta?

(Muiden tekemällä työllä tarkoitetaan seuraavissa kysymyksissä esim. tarkastettavan yhtiön sisäisen tarkastuksen, hallituksen, tarkastusvaliokunnan tekemää työtä sekä laatusertifikointia)

19. Missä määrin tilintarkastaja voi käyttää hyväksi muiden tekemää työtä kuvauksen mukaisten sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien tarkastamiseksi?

20. Mikä vaikutus taloushallinnon järjestelmien laatusertifikaateilla on kontrollien tarkastuksessa tilintarkastajan näkökulmasta?

21. Missä tarkastustoimenpiteissä tulisi pidättäytyä käyttämästä muiden tekemää työtä?

TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI

22. Tilintarkastaja tarkastaa, että selvitys on annettu ja että sen sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa koskeva kuvaus on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Missä määrin tilintarkastajan tulisi ottaa kantaa selvityksen sisältöön?

23. Lainsäädäntö edellyttää, että yhtiö esittää selvityksen hallinto- ja ohjausjärjestelmästäan toimintakertomuksessa tai erillisessä kertomuksessa. Näettekö sille merkitystä tilintarkastajalle, onko selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu toimintakertomuksessa vai erillisenä kertomuksena?

24. Tilintarkastaja tarkastaa, että sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa koskeva kuvaus on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa. Mikä voisi mielestänne aiheuttaa kyseessä olevan ristiriidan tiedoissa?

25. Mitä toimenpiteitä tilintarkastajan tulisi tehdä, mikäli tilintarkastajan mielestä kuvaus taloudellisen raportoinnin sisäisestä valvonnasta ei vastaa hallinnointikoodin vaatimuksia?

26. Mikäli kuvaus on riittävä ja eikä ristiriitoja tilinpäätökseen ilmene, miten tilintarkastajan tulisi raportoida havaintonsa tällöin?

LISÄKOMMENTIT

Haluaisitteko vielä kommentoida jotain muuta teemaan liittyvää?

LIITE 2: Sarbanes-Oxley -lain pykälä 404

Sarbanes-Oxley Act of 2002, Section 404

Management Assessment Of Internal Controls

(a) RULES REQUIRED. The Commission shall prescribe rules requiring each annual report required by section 13 of the Securities Exchange Act of 1934 (15 U.S.C. 78m) to contain an internal control report, which shall

(1) state the responsibility of management for establishing and maintaining an adequate internal control structure and procedures for financial reporting; and

(2) contain an assessment, as of the end of the most recent fiscal year of the issuer, of the effectiveness of the internal control structure and procedures of the issuer for financial reporting.

(b) INTERNAL CONTROL EVALUATION AND REPORTING. With respect to the internal control assessment required by subsection (a), each registered public accounting firm that prepares or issues the audit report for the issuer shall attest to, and report on, the assessment made by the management of the issuer. An attestation made under this subsection shall be made in accordance with standards for attestation engagements issued or adopted by the Board. Any such attestation shall not be the subject of a separate engagement.

Lähde: Sarbanes-Oxley Act of 2002. <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>

LIITE 3: Combined Code kohta C.2.

(C.2.): The annual report should also include a report that the board has conducted a review of the effectiveness of the group's system of internal controls.”

- DTR 7.2. Issuers are required to produce a corporate governance statement that must be either included in the directors' report or in a separate report published together with the annual report; or on the issuer's website, in which case there must be a cross-reference in the directors' report.
- DTR 7.2.5 R states that the corporate governance statement must contain a description of the main features of the company's internal control and risk management systems in relation to the financial reporting process.
- It is also worth highlighting that DTR 7.2.5, which requires the corporate governance report to include a description of the main features of its internal control and risk management systems in relation to the financial reporting process, is different to the Combined Code provision (C.2) which requires the board to report that a review of the effectiveness of the internal control system has been carried out.

Lähde:

The Combined Code on Corporate Governance (June 2008)

http://www.ecgi.org/codes/code.php?code_id=240 ;

Disclosure and Transparency Rules (DTR) (April 2007)

<http://fsahandbook.info/FSA/html/handbook/DTR/7/2>

LIITE 4: Listing rules 33-34

“The Objective of the auditor’s review of compliance is to assess whether the company’s summary of the process the board (and where applicable its committees) has adopted in reviewing the effectiveness of the system of internal control, is both supported by the documentation prepared by or for the directors and appropriately reflects that process.”

“To achieve this objective the auditor, in addition to the procedures outlined in paragraph 16;

- a) obtains an understanding, through enquiry of the directors, of the process defined by the board for its review of the effectiveness of all material internal controls and compares that understanding to the statement made by the board in the annual report and accounts;
- b) reviews the documentation prepared by or for the directors to support their statement made in connection with Code provision C.2.1 and assesses whether or not it provides sound support for that statement; and
- c) relates the statement made by the directors to the auditor’s knowledge of the company obtained during the audit of the financial statements. As explained in paragraph 36, the scope of the directors’ review will be considerably broader in its scope than the knowledge the auditor can be expected to have based on their audit”

LIITE 5: Ote GlaxoSmithKlinen vuosikertomuksesta 2009

”We review whether the Corporate Governance Statement reflects the company’s compliance with the nine provisions of the Combined Code (2006) specified for our review by the Listing Rules of the Financial Services Authority, and we report if it does not. We are not required to consider whether the board’s statements on internal control cover all risks and controls, or form an opinion on the effectiveness of the Group’s corporate governance procedures or its risk and control procedures. as issued by the International Accounting Standards Board. ”

Lähde: GlaxoSmithKlinen vuosikertomus 2009.

LIITE 6: Otteet Ranskan kauppalaista 2006

Article L225-37

In companies that make public offerings, the chairman of the board of directors describes the preparation and organisation of the board's work and the internal auditing procedures put in place by the company in a report attached to the report referred to in Articles L225-100, L225-102, L225-102-1 and L233-26. Without prejudice to the provisions of Article L225-56, the said report also indicates any limitations the board of directors places on the powers of the general manager.

Article L225-68

In companies that make public offerings, the chairman of the supervisory board describes the preparation and organisation of the board's work and the internal auditing procedures put in place by the company in a report attached to the report referred to in the previous paragraph and in Article L233-26

Article L225-235

In a report attached to the report referred to in the second paragraph of Article L225-100, the auditors present their observations on the report referred to in Article L225-37 or Article

L225-68, as applicable, concerning the internal auditing procedures relating to the preparation and processing of accounting and financial information.

Lähde: Commercial code 2006 <<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=32>>

LIITE 7: Auditors report on internal control

”It is our responsibility to report to you our observations on the information and assertions set out in the Chairman’s report on the internal control procedures relating to the preparation and treatment of financial and accounting information.”

”We have performed our procedures in accordance with professional standards applicable in France. Those standards require us to assess the fairness of the information given in the Chairman’s report, concerning, in particular, the internal control procedures relating to the preparation and treatment of accounting and financial information. Those procedures consist in:

- familiarizing ourselves with the internal control objectives and general organization, as well as the internal control procedures and existing documentation relating to the preparation and treatment of financial and accounting information, as presented in the Chairman’s report;
- familiarizing ourselves with the underlying works behind the information thus set forth in the report, and the related documentation;
- assessing if the major weaknesses of the internal control procedures relating to the preparation and treatment of accounting and financial information that we may have identified within the scope of our audit assignment are correctly described in the Chairman’s report.

On the basis of our procedures, we have no comment to make on the description of the company’s internal control procedures relating to the preparation and treatment of financial and accounting information, set forth in the report of the Chairman of the Board, prepared in accordance with the last paragraph of Article L. 225-37 of the French Commercial Code.”

Lähde: Groupe SEB:n vuosikertomus 2008.

LIITE 8: Valtiovarainministeriön asetus (153/2007) 5 a §

5 a § Liikkeeseenlaskijan hallinto- ja ohjausjärjestelmään liittyvistä seikoista esitettävät tiedot Liikkeeseenlaskijan, jonka osake on julkisen kaupankäynnin kohteena, on esitettävä selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä (*corporate governance*).

Selvityksen tulee sisältää:

- 1) viittaus sellaisiin hallinto- ja ohjausjärjestelmää koskeviin sääntöihin, joita liikkeeseenlaskijan on noudatettava tai suosituksiin, joita se on sitoutunut noudattamaan (säännöstö);
- 2) kuvaus liikkeeseenlaskijan taloudelliseen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteistä;
- 3) kuvaus hallintoneuvoston ja hallituksen sekä niiden valiokuntien kokoonpanosta ja toiminnasta mukaan lukien tiedot toimitusjohtajasta ja toimielimestä, joka huolehtii taloudellisen raportointiprosessin valvonnasta, sisäisen valvonnan, riskienhallinnan ja tilintarkastuksen seurannasta sekä tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilintarkastuksen oheispalvelujen arvioinnista.

Liikkeeseenlaskijan on ilmoitettava Internet-verkkosivut, jossa 1 momentissa tarkoitettu hallinto- ja ohjausjärjestelmää koskeva säännöstö on julkisesti nähtävillä.

Jos liikkeeseenlaskija 1 momentissa tarkoitettua säännöstön sallimalla tavalla poikkeaa säännöstön sisältövaatimuksista tai päättää olla noudattamatta niitä, tulee sen perustella, miksi se on päättänyt poiketa säännöstön sisältövaatimuksista tai miksi se on päättänyt olla noudattamatta niitä.

Edellä 1—3 momentissa tarkoitettua tietoja voidaan antaa erillisenä kertomuksena, joka julkistetaan yhdessä toimintakertomuksen kanssa tai asetetaan samanaikaisesti julkisesti saataville liikkeeseenlaskijan Internet-verkkosivuille. Tiedot voidaan myös antaa toimintakertomuksessa erillisenä kohtana. Jos selvitys on annettu erillisenä kertomuksena, tulee siinä ja toimintakertomuksessa olla viittaus toisiinsa.

Tilintarkastajan on tarkastettava, että selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä on annettu. Jos selvitys on annettu toimintakertomuksesta erillisenä kertomuksena, tilintarkastajien tulee lausua asiasta silloin kun erillisen kertomuksen ja tilinpäätöksen 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettua tietoja eivät ole yhdenmukaisia.

LIITE 9: Esimerkki laajemmasta taloudellisen raportointiprosessiin liittyvien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmien pääpiirteiden kuvauksesta

Esimerkki laajemmasta kuvauksesta

1. Valvontaympäristö (valvontatoiminnon rajapinta)

- Kuvaus valvottavasta ympäristöstä
- Kuvaus yhtiön eri toimintamalleista valvonnan suhteen
- Arvot ja eettisen ohjeistuksen rooli
- Konzernirakenteet
 - Kuvauksessa voidaan käyttää selventäviä kaavioita tai karttoja
- Prosessit
 - Prosessien toiminnan valvonta
 - Kuvaus valvontavastuun jakautumisesta
- Riskienhallinnan rooli
- Taloushallinnon rooli
- Muiden mahdollisten toimintojen roolit
 - Tietohallinnon rooli
 - Sisäisen valvonnan rooli

2. Riskien arviointi

- Pääperiaatteet riskien tunnistamisessa
- Riskiarviointi kontrollien osalta

3. Valvontatoiminnot

- Kuvaus valvontatoiminnon järjestämisestä
 - Kuvaus valvontatoimintojen pääperiaatteista, esimerkiksi:
 - Kuvaus siitä, kuka varmistaa, että valvonta on tosiasiallisesti suoritettu.
 - Valvontatoimen mekanismit (hyväksymisperiaatteet, täsmätykset, raportointi)
 - Kuvaus eri prosesseihin liittyvän valvonnan suorittamisesta

4. Viestintä ja tiedotus

- Kontrolleista kertominen ja dokumentointi
- Taloushallinnon ohjeistuksen jakaminen
- Tietojärjestelmät ja kommunikointi

5. Seuranta

- Toiminnan ja kontrollien seurantamekanismit
- Kuvaus hallituksen ja tarkastusvaliokunnan rooleista ja vastuista tulosten seurannassa

² Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, www.coso.org.

Lähde: Arvopaperimarkkinayhdistys 2009. Sovellusohje hallinto- ja ohjausjärjestelmän selvityksen laatimiseksi.